

**GULLOS
SÁMEGIELLA!**

Ulla Aikio-Puoskari
Sámediggi/
Saamen kielen toimisto
2016

Saamen kielten
elvyttämisen parhaita
käytäntöjä ja kansallisen
politiikan linjauksia
Suomessa, Ruotsissa ja
Norjassa

© Ulla Aikio-Puoskari & Saamelaiskäräjät/ Saamen kielen toimisto

Kannen kuva: Tania-Maria Moilanen

Kartta: Koulutus- ja oppimateriaalitoimisto 2015, graafinen toteutus:
Studio Borga/ Minna Saastamoinen

Ulkoasu ja taitto: Anni Näkkäljärvi

Isbn: 978-952-441-342-8

Painopaikka: Waasa Graphics Oy

Alkusanat

Tämän raportin kirjoittaminen lähti liikkeelle ajatuksesta, että olisi hyvä koota yksiin kansiin esimerkkejä siitä millä tavoin saamen kielten käyttöä edistetään ja saamen kieliä elvytetään eri puolilla Suomen, Norjan ja Ruotsin saamelaisalueita. Saamen kielten säilyttämiseksi ja kehittämiseksi tehdään tänä päivänä enemmän työtä kuin koskaan aikaisemmin.

Saamen kielten elvyttämisen ovat ottaneet tehtäväkseen lukuisat paikalliset yhteisöt, maiden Saamelaiskäräjät, useat tutkijat ja yliopistot, monet kielensä menettäneet, alkuperäiskielensä parhaat taitajat ja uudet kielen puhujat. Saamen kielten elvyttäminen on noussut myös maiden hallitusten esityslistalle. Saamen kielten asemaa, saamen kielityötä ja elvyttämishankkeita koskeva raportointi saamelaisessa mediassa on lähes päivittäistä. Nuoret kampanjoivat sosiaalisessa mediassa kieltensä puolesta. Monet saamenkieliset musiikintekijät ja saamenkieliset kirjailijat haluavat tukea ja edistää työllään saamen kielten käyttöä. Kaikesta tästä huolimatta saamen kielet eivät ole turvassa vahvimmillä alueillaankaan. Kielen suojelulle on tarvetta kaikkialla¹.

Raportin tavoitteena on pyrkiä luomaan kuvaa siitä, miten monilla tavoilla saamelaisyhteisö tekee tänään työtä kieltensä eteen. Hankkeiden, menetelmien, käytäntöjen ja uusien rakenteiden taustalla on yksi ja yhteinen päämäärä: varmistaa saamen kielten tulevaisuus ja kielten siirtyminen uusille sukupolville. Tässä esitetyt kuvaukset ovat lyhyitä yhteenvetoja joistakin saamen kielten elvyttämiseksi toteutetuista hankkeista, kehitetyistä menetelmistä ja luoduista rakenteista, joista useimmat on dokumentoitu hyvin. Niistä löytyy paljon lisätietoa mm. kuvausten lopussa olevien nettilinkkien kautta ja raportin lopussa olevan lähde- ja kirjallisuusluettelon avulla. Tässä esitetyt kuvaukset liittyvät laajempiin kokonaisuuksiin ja ovat siten osasia laajemmasta kielenelvytytyöstä. Esimerkkejä saamen kielten elvyttämisestä ja saamen kielityöstä olisi siten ollut paljon enemmän kuin tähän raporttiin oli mahdollista sisällyttää!

¹ Ks. Gaski 2015 ja Aikio 2016.

Kielet eivät elvy itsestään vaan vaativat pitkäjänteistä työtä ja vahvaa sitoutumista. Eri puolilla saamelaisyhteisöä toteutetuilla hankkeilla ja käynnissä olevalla kielityöllä on paljon yhteisiä piirteitä. Yksi sellainen on monin paikoin varhaiskasvatuksesta alkanut kielten palauttaminen nuorimmalle sukupolvelle ja varhaiskasvatuksessa aikaansaadun kaksikielisyyden kehittymisen jatkaminen koulussa. Yksi tätä raporttia kirjoittaessa eteen tullut selvä havainto on, että kielen elvyttämisen aloittavat usein pienten lasten vanhemmat, jotka samalla sitoutuvat asiaansa vahvasti. Yhteistä on myös uuden saamenkielisen nuorisosukupolven syntyminen ja paikallisen saamelaisyhteisön ja isovanhempien sukupolven merkittävä asema kielen ja kulttuurin siirtämisen resursseina.

Yksi maininnan arvoinen huomio on myös se, miten saamen kielityö kertoo saamelaisyhteisön aktiivisista yhteyksistä muihin alkuperäiskansoihin ja kielellisiin vähemmistöihin ympäri maailmaa. Ainakin viisi saamelaisyhteisössä käytössä olevaa kielen elvyttämisen menetelmää on tuotu ja sovitettu saamelaisyhteisöön lähes maailman toiselta laidalta. Ne ovat Uuden Seelannin (*Aotearoa*) alkuperäiskansa maorien kehittämä kielen palauttamisen malli, jonka tunnemme saamen kielipesänä, Yhdysvalloista Kaliforniasta saadut kokemukset pienten alkuperäiskansojen kielten elvyttämiseksi kehitetystä kielimestarimenetelmästä ja kolmantena cymrin kielen elvyttämisen keskuksiksi ja sydämiksi Walesissa luodut kielikeskukset. Saamelainen korkeakoulu (*Sámi allaskuvla*) järjesti 1990-luvun alussa koulutusta, jonka aikana perehdyttiin cymrin kielen elvyttämiseksi kehitettyihin menetelmiin². Walesissa tehty kielityö vaikutti suoraan saamen kielikeskusten syntymiseen ja myös saamenkielisten päiväkotien perustamiseen sellaisia lapsia varten, joiden kotikielenä ei ollut saame. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon vielä Levangenissa (*Loabát*) toimivan saamen kielikeskuksen (*Ástavuona giellagoahtie*) kehittämä aikuisväestölle tarkoitettu ja saamen kieleen sovitettu opetusmenetelmä, jonka juuret ovat Israelissa ja hebrean kielen elvyttämässä. Viimeksi mainittuun menetelmään tutustuminen ei ollut mahdollista vielä tässä raportissa.

2 Ks. mm. Todal & Pope 1996.

Saamen kielten oppimisen ja elvyttämisen edellytyksiä luodaan kovaa vauhtia myös kieliteknologian alueella. Digitaaliset oppimateriaalit, interaktiiviset pedagogiset ohjelmat, saamen kielten oikeinkirjoitusohjelmat, digitaaliset sanakirjat ja mm. matkapuhelimiin tehdyt sovellukset tulevat helpottamaan ja innostamaan saamen kielten käyttöä ja oppimista. Saamen kieliin liittyvää kieliteknologiaa kehittää aktiivisesti Tromssan yliopiston saamen kieliteknologian keskus, *Sámi giellateknologiija guovddáš*, jonka toiminnassa ovat mukana jo pohjois-, inarin-, koltan-, etelä-, luulajan- ja kildinin³ saamen kielet. Giellatekno yhdistää saamen kielitieteellisen ja kieliteknologisen tutkimuksen käytännön ohjelmointiin tehden käytännön sovelluksia eri kieliyhteisöjä varten. *”Käytännön tavoitteemme on edistää kieliteknologian avulla saamelaiskielten oppimista, opettamista ja käyttöä. Mikään kieli ei pysty toimimaan modernissa yhteiskunnassa ilman kielentarkastus-, tekstianalyysi-, puhe- ja kielenoppimishohjelmia eikä ilman elektronisia sanakirjoja.”*⁴ Uudet sovellukset viimeistään osoittavat, etteivät saamen kielet ole museotavaraa vaan elävät vahvasti ajassaan.

Kiitän saamelaiskäräjien kielineuvostoa hyvistä kommentteista ja mahdollisuudesta raportin työstämiseen ja uusien asioiden oppimiseen.

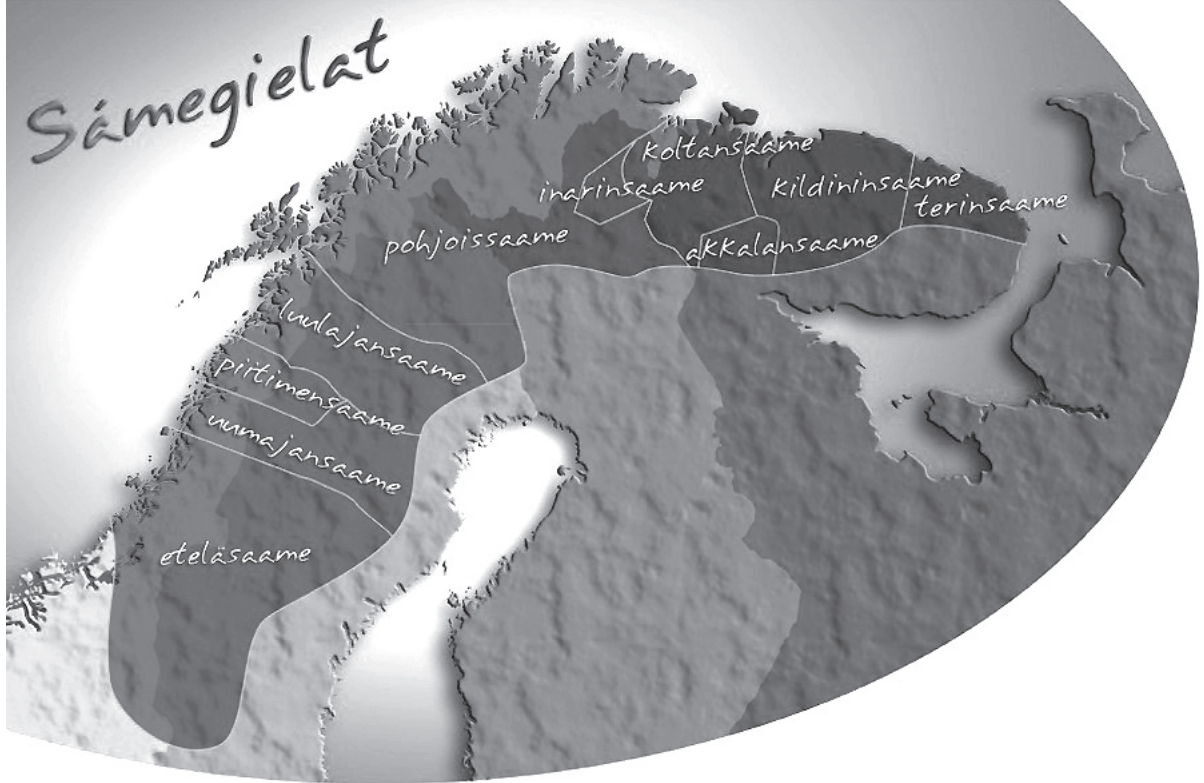
Gáppe Piera Jovvna Ulla/ Ulla Aikio-Puoskari

³ Kildinin saame kuuluu itäisiin saamen kieliin ja sitä puhutaan Kuolan niemimaalla Venäjällä.

⁴ < <http://giellatekno.uit.no/> >

SISÄLTÖ

1. Johdanto	7
2. Näkökulmia saamen kielten elvyttämiseen	10
3. Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä	15
3.1. Válddán giellan ruovttoluotta/ Mov gielem bäästede vaaltam – irti kielen puhumisen esteistä	15
3.2. Vuonak sámemáná – uusi alku luulajansaamen kielelle	18
3.3. Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiidat yhteisöllisen elvyttämisen keskuksina	22
3.4. Kielâpiervâl/ kïöllpie´ss/ giellabeassi – saamen kielipesät Suomessa	25
3.5. Elgå/ Svahken Sijte - uusi sukupolvi etelänsaamen kielen puhujia	33
3.6. Saemesth Dle! Eteläsaamea kielikylpyleireillä	38
3.7. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus – uusi työikäisten kielisukupolvi syntyy	41
3.8. Kielimestarit kielen ja kulttuuritiedon siirtäjinä	47
3.9. Kielen osaajia saamelaisyhteisön ja työelämän tarpeisiin	53
3.10. Saamen kielikeskukset kielityön ylläpitäjinä ja vauhdittajina	57
3.11. Saamen kielen opintoja paikasta riippumatta	68
3.12. OVTTAS! Koulu- ja päiväkotiyhteistyötä rajojen yli	76
3.13. Sámás muinna! Saemesth munnjien! Sámásta mujna! Snakk samisk te´mæ!	81
3.14. Yle Sápmi – kielen elvyttämistä radiotyössä, yhdenvertaisuutta studiossa	84
3.15. Sámi Giellagáldu saamen kielten tulevaisuutta rakentamassa	86
4. Saamen kielten elvyttämisen kansalliset raamit	89
4.1. Saamen kielilait	91
4.2. Saamen kielet varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa	96
4.3. Saamen kielten elvyttäminen hallitusten esityslistalla	108
5. Kymmenen asiaa, jotka tiedämme nyt	118
Lähteet ja muuta aiheeseen liittyvää kirjallisuutta	120
Tärkeitä yhteystietoja	131

1. Johdanto

Saamen kielten elvyttäminen on noussut Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa saamen kielityön näkyvimmäksi tavoitteeksi viimeisten 25 vuoden aikana. Kielten elvyttäminen on lähtenyt liikkeelle kieliyhteisön omista tarpeista ja aktiivisuudesta jo vuosikymmeniä aikaisemmin, mutta selkeästi julkilausutuksi teemaksi, tavoitteeksi ja tutkimustiedoin argumentoiduksi kielipoliittiseksi ohjelmaksi se on noussut 1990-luvulta alkaen.

Kielten elvyttämisen taustalla on tieto kaikkien vielä puhuttujen saamen kielten uhanalaisuudesta ja vuosikymmeniä jatkuneesta kielenvaihdoskehityksestä. Kielten uhanalaisuudella tarkoitetaan sitä, että kielet ovat vaarassa sammua koska ne eivät enää siirry uusille sukupolville tai niiden siirtyminen uusille sukupolville on merkittävästi heikentynyt. Saamen kielistä, joita alun perin on ollut yhteensä kymmenen, Kuolan niemimaalla puhuttu akkalansaame sammui vuonna 2003 sen menetettyä viimeisen puhujansa⁵. Uumajan ja piitimen saamen kielten tilanne on kriittinen ja niitä puhuu enää 10-20 henkilöä. Näitäkin kieliä koskeva elvyttäminen on kuitenkin käynnissä. Merkittävä tapahtuma uumajan saamen kielen elvyttämisessä oli pitkään valmistellun ortografian hyväksyminen vuonna 2016.⁶

⁵ Rantala & Sergina 2009.

⁶ Sámediggi 2014, 8, 12 (Ruotsi); < <http://www.giella.org> > 6.4.2016.

Tietoisuus saamen kielten uhanalaisuuden yhteiskunnallis-poliittisista ja historiallisista syistä on lisääntynyt ja saamen kielten elvyttäminen on noussut Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa myös kansallisen politiikan eli maiden hallitusten esityslistalle. Yleisellä tasolla voi sanoa, että saamen kielten elvyttämisellä pyritään korjaamaan Pohjoismaiden historiaan kuuluneen, kussakin maassa erilaisia muotoja saaneen sulauttamis- eli assimilaatiopolitiikan aiheuttamia vahinkoja ja kuroma an umpeen menetettyjen vuosikymmenten aikana tekemättä jäänyttä kielityötä.

Kielten elvyttämisellä eli revitalisaatiolla pyritään mm. kielten käyttökel-
poisuuden lisäämiseen modernin yhteiskunnan eri alueilla (*corpus plan-
ning*), kielten yhteiskunnallisen aseman parantamiseen (*status planning*)
sekä kielten tulevaisuuden suunnitteluun (*acquisition planning*).

8 Saamen kielten korpuksen suunnittelu käynnistyi jo ennen 1900-luvun puoliväliä sanakirja- ja ortografiatyönä. Terminologia- ja kielenhuoltotyötä on tehty pisimpään pohjoissaamen osalta, mutta se jatkuu edelleen ja on merkittävä osa erityisesti pienempien saamen kielten elvyttämistä. Tämä kielisuunnittelun alue on uudessa vaiheessa juuri nyt (2016). Pohjoismaiden Saamelaiskäräjät käynnistivät vuonna 2013 tehtävää toteuttaneen yhteispohjoismaisen saamen kielen ammatti- ja resurssikeskuksen *Sámi Giellagáldun*, jonka toiminta katkesi yli vuodeksi rahoituksen loputtua hankkeen ensimmäisen vaiheen jälkeen kesällä 2014. *Sámi Giellagáldu* on syksystä 2015 alkaen jälleen jatkanut toimintaansa EU-ohjelman tuella. Hanke jatkuu vuoteen 2018 saakka. Saamen kielten terminologia- ja kielenhuoltotyöllä ei siten edelleenkaan ole varmuutta jatkuvuudesta.

Saamen kielten statuksen suunnittelu liittyy saamen kielten asemaa ja käyttömahdollisuuksia koskevan lainsäädännön ja saamenkielisten julkisten palveluiden kehittämiseen. Yhteiskunnan eri osa-alueista saamen kieli huomioitiin ensimmäiseksi koulutuksessa ja sitä koskevassa lainsäädännössä. Saamen kielet tulivat osaksi Pohjoismaiden oppivelvollisuus-
koulujen ohjelmaa ja niitä koskevaa lainsäädäntöä peruskouluajan alusta alkaen⁷. Saamenkielinen varhaiskasvatus käynnistyi Pohjoismaiden päivähoitojärjestelmissä 1980-luvulla. Ensimmäiset erityiset saamen kielilait tulivat voimaan 1990-luvulla. Julkisista palveluista näkyvin kehitys on tapahtunut saamenkielisen median syntyemisessä ja kasvamisessa. Kehitys on ollut näkyvää ja nopeaa 2000-luvulla, jolloin saamenkielisen radiotoiminnan ohella myös saamenkielinen TV-tuotanto on käynnissä kaikissa

⁷ Ruotsi siirtyi peruskouluun 1960-luvun alussa, Norja 1960-luvun kuluessa. Suomessa peruskouluun siirtyminen aloitettiin Lapista 1970-luvun alussa.

kolmessa Pohjoismaassa. Saamen kielet näkyvät ja kuuluvat nykyisin myös sosiaalisessa mediassa.

Saamen kielten elvyttämiseksi toteutetut hankkeet, tätä varten kehitetyt rakenteet ja erityiset menetelmät liittyvät ennen muuta kielten tulevaisuuden suunnitteluun. Niillä pyritään mm. lisäämään kielten puhujien määrää, laajentamaan kielten käyttöä uusille elämänalueille, katkaisemaan kielenvaihdoskehitys ja kääntämään se toiseen suuntaan⁸ sekä lisäämään kielellistä tietoisuutta omassa kieliyhteisössä ja kielen arvostusta koko yhteiskunnassa.

Edellä mainitut kielisuunnittelun ja kielipolitiikan osa-alueet liittyvät tiiviisti toisiinsa. Tässä raportissa ei kuitenkaan käsitellä kaikkien kolmen kielisuunnittelun alueen piirissä tapahtunutta kehitystä, jota koskevia raportteja ovat julkaisseet mm. saamen kielielimet, Saamelaiskäräjät ja tutkimuslaitokset arvioidessaan mm. saamen kielten käyttöä ja asemaa sekä saamen kielilakien noudattamista ja tuloksellisuutta⁹. Raportissa keskitytään joihinkin paikallisesti toteutettuihin saamen kielten elvyttämisen käytäntöihin ja menetelmiin, joiden tuntemisesta ja joista saaduista kokemuksista voi olla iloa ja hyötyä toisten alueiden saamelaisille kieliyhteisöille. Raportin tarkoituksena on siten jakaa kokemuksia, hyödyttää yhdellä alueella saatuja kokemuksia toisella alueella tapahtuvassa saamen kieliyhteisössä ja edesauttaa pohjoismaista saamen kieliyhteistyötä.

Saamen kielten elvyttämisen mahdollisuudet luodaan kansallisen politiikan eri alueilla, erityisesti kieli-, koulutus- ja valtion omaksuman alkuperäiskansa- tai vähemmistöpolitiikan keinoin. Raportissa luodaan lyhyt katsaus Pohjoismaiden hallitusten saamen kielten asemaa ja elvyttämistä koskeviin tärkeimpiin linjauksiin ja niitä koskevaan rahoitukseen. Saamelaisien ja saamen kielten asema Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa poikkeaa toisistaan paljon ja myös saamen kielten elvyttämisen edellytykset poikkeavat siten toisistaan huomattavasti.

⁸ Käänteisen kielenvaihdon käsite: Fishman 1991.

⁹ Mm. Øzerk & Eira 1996; Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš 2000; Andersen & Strömberg 2007; Barruk 2008; Näkkäljärvi 2008; Sámediggi (Ruotsi) 2011, 2012, 2013c, 2014 ja 2015; Solstad et al. 2012.

2. Näkökulmia saamen kielten elvyttämiseen

Saamen kielten elvyttämisen lähtökohtia tarkastellaan tässä raportissa kolmesta näkökulmasta, yksilön, sukupolven ja kieliyhteisön näkökulmasta. Näkökulmat jäsentävät saamen kielten 'kipukohtia' ja niiden avulla voi arvioida kielten elvyttämiseksi kehitettyjen menetelmien ja käytäntöjen tuloksellisuutta ja vaikutuksia – ja jatkaa uusien saamen kieliä elvyttävien menetelmien ja käytäntöjen kehittämistä. Näkökulmat vastaavat samalla kysymykseen miksi saamen kielten elvyttäminen on tarpeellista.

10

Yksilö ja oma kieli. Monet ensimmäisenä äidinkielenään saamen kielen oppineet kokevat saamen kielen puhumisen tässä ajassa hankalaksi, jos he eivät ole käyttäneet kieltä pitkiin aikoihin tai jos saamen kieli on vähitellen väistynyt ja sen käyttö vähentynyt maan pääkielen tieltä. Kokonaisen sukupolvien kokemuksena voi pitää alemmuuden, häpeän ja syyllisyyden tunteita, jotka juontuvat kokemuksista menneinä vuosikymmeninä. Saamen kielen käyttöä ensimmäisessä oppivelvollisuuskoulussa, kansakoulussa, ja koulujen asuntoloissa ei pidetty hyvänä asiana ja saamelaiset olivat sekä avoimen että rakenteellisen syrjinnän kohteina. Asuntola-aika 1940-luvulta 1970-luvulle erotti lapset perheistään ja samalla omasta kielestään ja kulttuuristaan pitkiksi ajoiksi. Monet kokivat, ettei heidän äidinkielellään ollut mitään arvoa. Ajalle tyypillisesti lapset kasvatettiin usein suomen-, ruotsin- tai norjankielisiksi, koska heille haluttiin turvata parempi tulevaisuus suomen-, ruotsin- tai norjankielisessä yhteiskunnassa.

Tänä päivänä, kun saamen kielten elvyttäminen on käynnissä ja saamen kieliä voi kuulla, nähdä ja käyttää entistä enemmän myös julkisen elämän eri alueilla, voivat edessä olla uudenlaiset alemmuuden tunteet. Kieleen omaksutaan nopeaan tahtiin uutta terminologiaa, joka mahdollistaa saamen kielten käytön ja kehittymisen tämän ajan yhteiskunnassa, mm. koulutuksessa, mediassa ja hallinnossa. Yhteiskunta, saamelaisyhteisö ja sen elinkeinorakenne ovat nopeassa muutoksessa, joiden mukana myös kieli muuttuu ja sen perinteiseen elämänmuotoon liittynyt kielenkäyttö vähenee. Tässä tilanteessa monet kokevat äidinkielen taitonsa riittämättömäksi. Usein kuulee sanottavan, että tämän päivän saamen kielessä on paljon outoja sanoja ja ilmaisuja. Varsinkin vanhemmat ihmiset voivat vierastaa saamen kielen modernisaatiota. Lisäksi on muistettava, etteivät

kansakoulun ajalla koulunsa käyneet, eivätkä kaikki vielä peruskoulun ajal- lakaan ole saaneet koulussa oman kielensä opetusta. Luku- ja kirjoitustai- to, jonka he aikanaan oppivat, tarkoitti suomen, ruotsin tai norjan kielen luku- ja kirjoitustaitoa. Monet tuntevat surua tai syyllisyyttä myös siitä, etteivät kyenneet siirtämään omaa kieltään lapsilleen.

Kielen elvyttämisen näkökulmasta rikkaan ja perinteisen äidinkielen taidon saamen kielessä omaavat ihmiset ovat arvokas resurssi. Saamen kielten el- vyttämishankkeissa on kehitetty käytäntöjä, joiden avulla motivoituneita äidinkielen osaajia saadaan jälleen aktiivisiksi kielen käyttäjiksi, kielen siir- täjiksi ja kielenvaihdoskehityksen kääntäjiksi.

Kielenvaihdoksen seurauksena saamelaisyhteisössä on myös paljon ihmi- siä, joiden saamen kielen käyttäminen ja oman kielen kehittyminen on katkennut jo lapsuudessa ja ihmisiä, jotka eivät ole oppineet sukunsa al- kuperäiskieltä lainkaan. Monet näistä ihmisistä kokevat turhautuneisuutta ja jopa syyllisyyttä siitä, etteivät osaa omaa kieltään. Monet heistä haluai- sivat oppia kielen, ja vähintäänkin, että heidän lapsensa saisivat sukujen- sa alkuperäiskielen takaisin. Lasten osalta odotuksia asetetaan erityisesti varhaiskasvatukselle ja kouluopetukselle. Monet ovat säilyttäneet saame- laisen identiteettinsä ja tuntevat yhteenkuuluvuutta saamelaisyhteisöön, mutta kokevat saamelaisen identiteettinsä ja saamelaisen kulttuurin omal- la kohdallaan uhanalaisiksi. Siinäkin tapauksessa, että he ovat oppineet takaisin omaa kieltään, voi kielen käyttöön liittyä ongelmia. Saamen kielen käyttöön ottaminen sellaisten ihmisten kanssa, joiden kanssa on tottunut puhumaan maan pääkieltä, voi tuntua hankalalta ja keinotekoiselta, vaikka molemmat osapuolet osaisivat kieltä hyvin.

Kielensä jossakin elämänvaiheessa menettäneet saamelaiset ovat suuri po- tentiaalinen ryhmä kielen tulevana käyttäjinä ja sen siirtäjinä uusille suku- polville. Saamen kielten elvyttämiseksi on kehitetty aikuisväestölle sopivia menetelmiä menetetyin kielen takaisin oppimiseksi sekä käytäntöjä, joiden avulla motivoituneita saamea toisena kielenään puhuvia saadaan aktiivi- siksi kielen käyttäjiksi, kielen siirtäjiksi ja kielenvaihdoskehityksen kääntä- jiksi.

Sukupolvien ketjusta puuttuvat lenkit. Kielenvaihdoksen keskellä elä- välle yhteisölle tyypillinen piirre on se, että kielen puhujissa on sukupol- vien mentäviä aukkoja. Saamen kieltä äidinkielenään puhuvat saattavat jollakin alueella tai yksittäisen kielen kohdalla olla kaikki yli 50-vuotiai- ta, nuorempien äidinkielen puhujien puuttuessa kokonaan. Lapset eivät

enää opi saamen kieltä ensimmäisenä kielenään kotona, koska vanhemmat eivät puhu sitä lapsilleen eivätkä keskenään toistensa kanssa. Isovanhemmat ja vanhemmat sukupolvet voivat puhua tässä tilanteessa kieltä keskenään, mutta ovat siirtyneet käyttämään maan pääkieltä nuorempien sukupolvien kanssa. Unescon luokittelun mukaan tässä kuvatun kaltainen tilanne tarkoittaa, että kieli on joko selvästi tai vakavasti uhanalainen eli vaarassa sammua.

Saamen kielten elvyttäminen on monin paikoin, mm. inarinsaamen kielessä, lähtenyt liikkeelle nuorimmista sukupolvista, eli alle kouluikäisistä lapsista. Jos kieli ei voi enää siirtyä lapsille heidän kotonaan ja kieli halutaan palauttaa, kielen oppiminen mahdollistetaan kotien ulkopuolella lasten arjessa. Tunnetuin muoto tästä toiminnasta ovat saamen kielipesät, joista saadut tulokset ovat rohkaisevia.

Tilanteissa, joissa alle kouluikäisten sukupolvesta saadaan kasvamaan uusi kielenkäyttäjäsukupolvi, vanhimpien ja nuorimpien kielenkäyttäjäsukupolvien väliin jää kuitenkin vielä suuri aukko, lasten vanhempien, nuorison ja työikäisten ikäpolvi. Kielipesät merkitsevät saamen kielen siirtämistä nuorimmalle sukupolvelle, mikä ei kuitenkaan vielä merkitse kielen tulevaisuuden varmistumista yhteisössään. Kielipesälapset tarvitsevat vanhemmiltaan tai muilta läheisiltään kielellistä tukea, erityisesti siirtyessään saamenkieliseen kouluopetukseen. Kouluopetuksen mahdollistamiseksi tarvitaan erityisesti opettajia ja oppimateriaalin tekijöitä. Jotta kielestä tulisi luonnollista myös julkisen elämän muilla alueilla, kielen käyttöä tulisi laajentaa yhteiskunnan aloille, joilla sitä ei ole ennen käytetty.

Saamenkielisiä laitoksia, työyhteisöjä ja työpaikkoja on luotu eniten saamelaisten keskuspaikkoihin ja monet työyhteisöt tarvitsisivat enemmän kielitaitoisia työntekijöitä ja uusia kielen käyttäjiä. Eniten saamenkielisiä työtehtäviä on ollut tarjolla pohjoissaamenkielisille, mutta saamenkielisen opetuksen, median ja muiden julkisten palveluiden kehittyessä tarvetta on kaikissa saamen kielissä.

Saamen kielten elvyttämiseksi on kehitetty käytäntöjä, joilla mahdollistetaan äidinkielenomaisen saamen kielen taidon siirtäminen alle kouluikäisille sekä kielen oppimisen ja kehittymisen jatkuminen varhaiskasvatuksen jälkeen. Lisäksi on kehitetty menetelmiä menetetyn työikäisen kielisukupolven palauttamiseksi. Saamen kielten elvyttämiseksi on kehitetty käytän-

töjä, joiden avulla voidaan kasvattaa uusia kielen käyttäjiä, lisätä saamen kielen taitoisten aikuisten määrää ja siten lisätä mahdollisuuksia myös saamenkielisten työyhteisöjen, palveluiden ja julkisen käytön lisääntymiseen.

Saamen kieli omassa yhteisössään. Saamen kieli on ympäristössään vähemmän käytetyn kielen asemassa lähes kaikkialla. Poikkeuksen muodostavat vain pohjoissaamen ydinalueella sijaitsevat Koutokeino (*Guovdageaidnu/ Kautokeino*) ja Karasjoki (*Kárášjohka/ Karasjok*), joiden alueella saamen kieltä puhuvat ovat enemmistönä. Suomen saamelaisalueen kunnista *Utsjoki/ Ohcejohka* on ainoa saamelaisenemmistöinen kunta. Vuonna 2012 julkaistun selvityksen¹⁰ mukaan Utsjoen saamelaisten enemmistö puhuu saamen kieltä, mistä huolimatta selvityksessä arvioidaan, ettei Utsjoki ole saamenkielisenä ympäristönä yhtä vahva kuin ennen. Saamen kielen käyttö on selvityksen mukaan heikkenemässä myös Utsjoella. Muilla saamelaisalueilla saamen kielen käyttäjiä ja siten myös kieltä puhuvia kumppaneita ja kielenkäyttötilanteita on vielä vähemmän. Mitä enemmän yhteisössä on täysin suomenkielisinä pysyviä henkilöitä, sitä rajoitetumpia saamen kielten käyttömahdollisuudet ovat ja päinvastoin. Kielen puhujien määrän kasvattaminen on siten osa saamen kielten elvyttämistä yhteisössään.

Valtakielten paineessa myös saamen kielen taitoiset ihmiset voivat käyttää keskenään enemmän maan pääkieltä kuin saamea. Viranomaisten kanssa asioitaessa on totuttu käyttämään suomen kieltä. Suomen kielellä asioiminen koetaan usein luonnolliseksi, koska on kokemuksia siitä, ettei saamenkielistä palvelua ole tarjolla. Utsjoella saamenkielisten nuorten parissa tehdyt tutkimukset¹¹ osoittavat, että suurin osa nuorista käyttää enemmän suomen kuin saamen kieltä jokapäiväisessä elämässään siitakin huolimatta, että saamen kielen tilanne on kunnassa parantunut monella tavoin. Saamenkielisten lasten lukumäärä on kasvanut, kunnassa toimii kaksi saamenkielistä päiväkotia ja kielipesää ja saamenkielinen opetus kunnan kouluissa on lisääntynyt.

Utsjoella tehdyt selvitykset osoittavat kuitenkin asenneilmapiirin saamen kieltä kohtaan muuttuneen positiivisemmaksi ja monien aiemmille vuosikymmenille ominaisten ajatustapojen kadonneen. Yksi aikaisempina vuosikymmeninä vaikuttanut ennakkoluulo oli, ettei lapsi voi oppia montaa

¹⁰ Länsman & Tervaniemi 2013.

¹¹ Taipale 2012; Rasmussen 2014.

kieltä yhtä aikaa ja, että useamman kielen oppiminen voi olla jopa haitallista. Tietoisuus kaksi- ja monikielisyysluonnollisuudesta ja hyödyllisyydestä on yleistä, mistä huolimatta monet kertovat edelleen tullessaan syrjityiksi saamen kielen käytön vuoksi. Saamen kielen puhuminen tilanteessa, jossa paikalla on yksikin saamea osaamaton henkilö, koetaan usein sopimattomaksi. Useat syrjintäkokemukset liittyvät koulu-aikaan myös nuorimilla Utsjoen selvityksessä haastatelluilla. Lisäksi syrjintää on koettu, jos henkilö ei ole puhunut saamea tarpeeksi hyvin.

Saamelaisyhteisön sisällä on myös kieleen liittyvää eriarvoisuutta. Pienempien saamen kielten puhujat kokevat usein olevansa eriarvoisessa asemassa suurimman saamen kielen, pohjoissaamen, puhujiin verrattuna. Lisäksi perinteisten saamelaisalueiden ulkopuolella asuvien saamelaisien mahdollisuudet omien kielensä käyttämiseen ja elvyttämiseen ovat tuntuvasti heikommät kuin niillä, jotka asuvat saamelaisuuden ydinalueilla. Ydinalueiden ulkopuolella asuvien lasten ja nuorten mahdollisuudet omien kielensä oppimiseen ja kehittämiseen koulussa ovat huonommat verrattuina saamelaisalueilla kouluun käyviin lapsiin ja nuoriin.

14

Saamen kielten puhujien keskinäistä ymmärtämistä voi vaikeuttaa myös suomen, ruotsin ja norjan kielten vaikutus saamen kielten sanastoihin ja ilmaisuihin. Maiden pääkielet vaikuttavat voimakkaasti saamen kielten käyttöön ja ne voivat johtaa kielten eriytymiseen Suomen, Ruotsin ja Norjan saamen kieliksi ja vieraannuttaa eri maissa asuvien, alun perin samaa kieltä puhuneiden saamelaisien yhtenäisyyttä. Saamen kielistä pohjoissaamea puhutaan kaikissa kolmessa Pohjoismaassa, luulajansaamea ja eteläsaamea Norjassa ja Ruotsissa, koltansaamea Suomessa ja Venäjällä.

Saamen kielityön, erityisesti saamen kielten elvyttämishankkeiden yhtenä tavoitteena on lisätä saamen kielten arvostusta ja saamen kieliyhteisön tietoisuutta omista kielistään, kielitilanteestaan ja kielenkäyttötavoistaan. Rajayhteistyönä on kehitetty toimintamalleja, joilla voidaan vahvistaa saamen kielten luontevaa käyttöä ja kehittymistä erityisesti lasten ja nuorten kesken. Saamenkielisessä mediassa on kehitetty toimintamalleja, jotka lisäävät saamen kielten keskinäistä yhdenvertaisuutta ja naapurikielten ymmärtämistä. Erilaisia virtuaalisia oppimismahdollisuuksia ja -ympäristöjä kehittämällä saamen kielten opiskeluun on tuotu asuinpaikasta riippumattomia mahdollisuuksia. Yhteistyö pohjoismaisen saamen kielikeskuksen aikaansaamiseksi ja kieliyhteistyön saattamiseksi pysyväälle perustalle on käynnissä.

3. Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä

3.1. Válddán giellan ruovttoluotta/ Mov gielem bäästede vaaltam – irti kielen puhumisen esteistä¹²

Saamelaisyhteisössä on paljon ihmisiä, jotka osaavat saamen kieltä, mutta eivät enää käytä sitä tai puhuvat saamea vain lähiympäristössään, vain läheisilleen, vain vanhemmille ihmisille tai esimerkiksi vain perinteisissä töissä kuten poronhoidossa. Kielen käyttämisen esteet ovat moninaiset ja niiden syyt voivat olla syvällä suvun tai alueen historiassa ja yhteiskunnissa, joissa ei ole suvaittu vähemmistökieliä. Norjassa toteutettiin avoimesti julkilausuttua norjalaistamispolitiikkaa noin sadan vuoden ajan aina 1960-luvulle asti. Ruotsissa noudatettiin vuosikymmeniä voimassa ollutta suojelevaa erottelupolitiikkaa mm. koulussa. Suomessa saamelaisten sulauttaminen ja suomalaistaminen oli naapurimaita peitelämpää, mutta ei kuitenkaan sen tehottomampaa. Erilaisia muotoja Pohjoismaissa saaneen sulauttamispolitiikan seurauksena saamelaisyhteisössä on paljon ihmisiä, joiden alkuperäiskieli on muuttunut 'hiljaiseksi kielitaidoksi' (*jaskes giellamáhttu*). On myös paljon alkuperäiskielensä aikuisiällä elvyttäneitä ihmisiä, joille kielen aktiivinen käyttäminen on kuitenkin kynnyksen takana. Hiljaisen kielitaidon herättäminen on osa saamen kielten elvyttämistä.

Norjan Uuniemessä (*Unjárga/ Nesseby*) sijaitsevassa saamen kielikeskuksessa (*Isak Saba guovddáš*) pitkään työskennellyt Jane Juuso on kehittänyt kognitiiviseen teoriaan perustuvan menetelmän, jonka avulla saamen kielen käyttöä estäviä ajatustapoja ja tunteita on mahdollista käsitellä, purkaa ja jopa vapautua niistä. Menetelmä on tarkoitettu ihmisille, joille yksikään aiemmista saamen kielen opetusmenetelmistä ei sopinut tai ei ollut johtanut hiljaisen kielen aktiiviseen käyttämiseen. Menetelmää esitellään kirjassa, joka on julkaistu pohjoissaamen-, norjan- ja ruotsin kielillä. Kirja on käytännönläheinen ja siinä esitellään myös menetelmään perustuvan kurssin sisältöjä ja harjoituksia. Juuso kertoo pitäneensä monta kurssia ennen kirjan kirjoittamista ja huomanneensa monien hyötynneen menetelmästä.

¹² Juuso 2009 ja 2013.

Kognitiivisissa teorioissa painotetaan tunteiden ja ajattelun vaikutusta oppimiseen ja käyttäytymiseen. Kognitiivisten strategioiden tavoitteena on opastaa näkemään asioita uusin silmin, oppimalla uusia tapoja huomata, tulkita ja kokea asioita. Koska niin monet ponnistelevat saamen kielen puhumisessa, tarvitaan ajattelumalli, joka auttaa pääsemään irti saamen kielen puhumista estävistä lukoista (*”sámegiielduostanhállanlássa”*).

Juuso osoittaa, että saamen kielen elvyttäminen on tarpeellista myös vahvimilla saamen kielen alueilla kuten Uuniemessä. Saamen kieli oli kotikielenä useimmissa uuniemeläisissä perheissä vielä 1950-luvulla asti. Norjalaistaminen koveni 1960-luvulla, vaikka siitä virallisesti oli jo irtisanoituttu. Seurauksena tästä monet nykyisistä aikuisista ymmärtävät saamea, mutta eivät puhu sitä. Kielitilanne alkoi muuttua 1970-luvun lopulta alkaen ja saamen kielen taidosta tuli jälleen arvostettua. Monet perheet, joissa oli jo siirrytty norjan kielen käyttöön kotikielenä, palauttivat saamen kielen arkipäivän kielekseen. Aiempien vuosikymmenien sulauttamispolitiikan seuraukset näkyvät kuitenkin edelleen kielitilanteessa. Vuonna 2000 tehty saamen kielen käyttötutkimus osoitti, että uuniemeläisistä 75 % oli saamenkielisiä/ kaksikielisiä. Suurin osa kaksikielisistä kuului yli 40- ja alle 20-vuotiaiden ikäluokkaan. Vahvin saamenkielinen ryhmä olivat yli 50-vuotiaat. Norjan saamelaiskäräjien kielineuvoston vuonna 1996 tekemä tutkimus osoitti, että kunnan 114 työntekijästä 72 %:lla oli jonkinlainen saamen kielen taito. 11 % kunnan työntekijöistä kuului kuitenkin hiljaisen kielitaidon omaavien ryhmään. Vuonna 2004 tehdyn tutkimuksen mukaan hiljaisen kielitaidon omaavien työntekijöiden määrä oli kasvanut.¹³

Juuson kehittämässä menetelmässä käsitellään mm. omalle kielen puhumiselle asetettuja vaatimuksia, itse kehitettyjä strategioita kielen puhumisen välttämiseksi, yksittäisiä kielen käyttöön liittyneitä tapahtumia seurauksineen ja itsensä parhaamista ennen ja jälkeen saamen puhumisen. Omalle puhumiselle saatetaan asettaa liian suuria vaatimuksia: jos en puhu täysin oikein, se merkitsee, että en osaa ollenkaan kieltä. Monien kokemus on, että sanavarasto on köyhtynyt tai, ettei ole koskaan oppinut ilmaisuvoimaista ja sanastollisesti rikasta kieltä. Kielen puhumiseen voi liittyä monenlaista pelkoa ja jännittämistä, joka voi johtaa siihen, ettei löydäkään tilaisuuden tullen yhtään saamen kielen sanaa ja tilanne voi aiheuttaa jopa epämielisiä fyysisiä tuntemuksia. Kielen puhumisen estämiseksi ja oman turvallisuuden tunteen säilyttämiseksi on mahdollista kehittää monenlaisia strategioita, mm. jatkaa valtakielen puhumista vaikka

¹³ Øzerk & Eira 1996; Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš 2000; Andersen & Strömgren 2007.

haluaisi puhua saamea, vaieta kokonaan tai olla tekevinään jotakin muuta. Yksittäisistä tapahtumista voi mielessään joko tietäen tai tiedostamattomasti tehdä sääntöjä: kun sanoin silloin väärin, tulen aina tekemään niin. Itsensä parjaaminen voi tarkoittaa mm. negatiivisia odotuksia: jos nyt puhun saamea, puhun varmasti väärin. Puhumisen jälkeen itsensä parjaaminen voi jatkua käsittelemällä mielessä vain tehtyjä virheitä ja tuntemalla itsensä naurettavaksi muiden edessä.

Vaihtoehtoinen ajattelu tarkoittaa sen tiedostamista mikä estää ja mikä edistää saamen kielen puhumista. Kurssien osallistujat voivat käsitellä kokemiaan tapahtumia uusista näkökulmista. Onko muita mahdollisuuksia ymmärtää tapahtunut? Näkisikö joku toinen tilanteen eri tavalla? Olenko unohtanut tärkeitä asioita, joita tapahtui? Mikä on pahinta, mitä voisi sattua? Miksi ajattelen tehneeni tyhmyyksiä? Onko tyhmyyttä, jos en osannut laittaa sanaan oikeaa päätettä? Jne.

Koska kieli on niin syvällinen osa ihmisenä olemista ja omaa identiteettiä ja kurssilla käsitellään herkkiä asioita, on Juuson mielestä tärkeää, että kurssin osallistujien kesken periaatteena on avoimuus ja, että siihen liittyy myös opettajan ja kurssilaisten välinen molemminpuolinen vaitiolovelvollisuus. Kurssilla käsitellään myös pelkoja puhua saamea joidenkin ihmisten kanssa, joilla on tapana ojentaa, oikoa ja korjata toisten kieltä. Heitä kutsutaan kirjassa kielipoliiseiksi. Kurssin päästyä hyvin liikkeelle voi osallistuja saada kotitehtäväksi ottaa yhteyttä ja puhua saamea juuri tämän kielipoliisiksi ajattelemansa henkilön kanssa. Usein käykin ilmi, etteivät katastrofaaliset ajatukset saamen puhumisesta kielipoliisin kanssa pitäneetkään paikkaansa.

Kurssilla on mahdollista käsitellä myös vaikeuksia, jotka liittyvät kielenkäyttötapojen muuttamiseen. On vaikea vaihtaa kanssakäymisen kieleksi saamea, jos on tottunut tietyn ihmisen kanssa puhumaan toista kieltä – mutta se ei ole mahdotonta, sanoo Juuso. Kielen vaihtaminen toisesta kielestä saameen on todettu vaikeimmaksi itselle läheisimpien ihmisten ja joskus vanhimpien ihmisten kanssa. Vanhemmilla ihmisillä voi olla vaikeaa puhua saamea oman alueen ulkopuolelta tuleville ihmisille tai lapsille ja nuorille, koska heitä on aikanaan opastettu puhumaan valtakieltä uudelle sukupolvelle.

Ruotsin saamelaiskäräjien saamen kielikeskus (*Samiskt språkcentrum Gielejarnge*) järjesti Juuson kehittämään menetelmään perustuneen kurssin eteläsaamen kielen puhujille vuosina 2011-2012. Kielikeskuksessa nähtiin resurssien tuhlaamisena tilanne, jossa monet kielen osaajat eivät uskalla puhua omaa kieltään. Kielen elvyttämisen näkökulmasta puhujia tarvittaisiin yhä enemmän. Kaikki kurssille osallistuneet kertoivat palautehaastatteluissa¹⁴ saaneensa apua menetelmästä. He tulivat tietoisemmiksi eteläsaamen kielen käyttötavoistaan, kielivalintojensa syistä ja saivat välineitä kielivalintojen muuttamiseen. Eteläsaamen kielen käyttö lisääntyi jo kurssin aikana ja kurssille osallistuneet kokivat itsensä varmemmiksi kielen puhujina.

Juuson kehittämä menetelmä on seurausta saamen kieleen liittyvien asenteiden muutoksesta. On yhä enemmän ihmisiä, jotka haluaisivat olla osa saamenkielistä yhteisöä, käyttää kieltä aktiivisesti ja siirtää saamen kielen myös lapsilleen. Menetelmä soveltuu käytettäväksi monilla saamen kieli-alueilla.

18 Lue lisää Isak Saba keskuksen ja Ruotsin saamelaiskäräjien saamen kielikeskuksen toiminnasta:

- < <http://www.isaksaba.no/> >
- < <http://sametinget.se/> >

3.2. Vuonak sámemáná – uusi alku luulajansaamen kielelle¹⁵

Vuonna 1989 avattiin luulajansaamen alueella Norjan Tysfjordissa (*Ájluokta, Drag Divttasvuonas*) yksityinen saamenkielinen päiväkotikoti *Vuonak sámemáná*. Päiväkodin perusti ja sen toimintaa johti neljä pariskuntaa lasten vanhemmista. Päiväkodin toiminta jatkuu edelleen 2010-luvulla. Se siirtyi vuonna 1994 luulajansaamen kieli- ja kulttuurikeskus Árranille (*Árran julevsáme guovdásj*), ja sen omistukseen (*Árran Mánnágárdde*). Päiväkodin perustaminen vuonna 1989 oli monella tavalla merkittävä tapahtuma ja yksi osa luulajansaamelaisten aloittamaa kielityötä, jonka tavoitteena oli kielenvaihdoksen katkaiseminen ja luulajansaamen kielen elvyttäminen.

¹⁴ Sámediggi (Ruotsi) 2013a.

¹⁵ Kalstad Mikkelsen 1996; Nygaard et al. 2012, 30-35; < <http://www.arran.no/> >.

Vuonak sámemáná –päiväkodin voi nähdä edelläkävijänä kahdeksan vuotta sen perustamisen jälkeen Suomessa käynnistyneelle inarinsaamen kielipesätoiminnalle. Erotuksena kielipesiin, päiväkotiin otettiin sekä saamea äidinkielenään puhuneita että täysin norjankielisiä saamelaislapsia. Vuonak sámemáná –päiväkodin perustaminen ja päiväkotitoiminnan jatkuminen, huolimatta edessä olleista vaikeuksista, oli osoitus alle kouluikäisten lasten vanhempien vahvasta sitoutumisesta oman kielen elvyttämiseen. Monet alkuvaikeuksista liittyivät lasten eritasoiseen saamen kieleen, perheiden kielitilanteisiin ja kielen heikkoon asemaan yhteiskunnassa ja luulajansaamelaisessa yhteisössä. Vuonna 1992 alueella arvioitiin olevan vain muutamia alle 35-vuotiaita, jotka puhuivat saamea. Sitä vanhemmista valtaosa puolestaan oli puhunut saamea pääasiallisena kielenään, mutta kielen käyttö oli vähentynyt ajan myötä eikä enää siirtynyt lapsille kuin harvoissa tapauksissa.

Pienten lasten vanhemmat pitivät omakielisen päiväkodin perustamista viimeisenä mahdollisuutena luulajansaamen kielen säilyttämiseksi elävänä kielenä. Saamea kotikielenään käyttäneet vanhemmat tarvitsivat päiväkotia avuksi lasten kielen tukemiseen. Alkuperäiskielensä menettäneet vanhemmat toivoivat saamenkielistä päiväkotia, jotta heidän lapsensa oppisivat saamen kielen. Päiväkodin johtajana toiminut Anne Kalstad Mikkelsen kuvaa alkuvaikeuksia: ei ollut kelpoisuutta saamen kielessä, päiväkodin johtamisessa eikä osaamista kaksikielisyysasioissa. Kaikista vaikeuksista kuitenkin selvittiin, koska koko vanhempien ryhmä osallistui toiminnan kehittämiseen ja erilaisten koulutusten järjestämiseen työntekijöille. Kaksikieliseksi kasvamista koskeviin koulutuksiin osallistuivat myös vanhemmat. *”Nanu oktavuohhta váhnemiid ja bargiid gaskkas ja oktasaš jáhkku dasa ahte sii galge lihkkostuvvat, lei vuođđu min bargui¹⁶”*, kirjoittaa Kalstad Mikkelsen.

Toiminnan alkaessa oli kuitenkin ratkaistava vaikeita kysymyksiä. Koska lasten kielitaito vaihteli suuresti, oli ratkaistava oliko yksi yhteinen päiväkoti paras ratkaisu, millä ehdoilla lapset pääsivät päiväkotiin ja minkälaista kielellistä taustaa saamenkieliseen päiväkotiin tulevilta lapsilta edellytettiin. Saamenkielisten lasten vanhemmat pelkäsivät lastensa menettävän kielensä, jos norjankielisiä lapsia otettaisiin mukaan. Norjankielisten lasten vanhemmat tiesivät, että saamenkielisillä lapsilla oli oikeus saamenkieliseen päivähoitoon. Oliko heidän lastensa jäätävä saamenkielisen yhteiskunnan ulkopuolelle, eikä heillä olisi mahdollisuutta oppia kieltä sen takia, että vanhemmat olivat menettäneet alkuperäiskielensä norjalaistamisen seurauksena?

¹⁶ Kalstad Mikkelsen 1996, 52.

Lisäksi päiväkodin ulkopuolella tavattiin ennakkoluuloista suhtautumista. Monien mielestä saamen kielellä ei ollut tulevaisuutta eivätkä ihmiset olleet tottuneet kuulemaan saamea julkisilla paikoilla vaan ainoastaan yksityiselämässä. Joidenkin mielestä kielen siirtäminen lapsille saamenkielisessä päiväkodissa oli keinotekoista ja saattaisi olla haitallista lapsille. Jotkut pelkäsivät, etteivät lapset oppisi norjan kieltä. Olisiko sittenkin parasta, että vanhemmat opettaisivat lapsilleen vain hyvää norjan kieltä? Kalstad Mikkelsen kuvaa päiväkodin alkuvaihetta epävarmuudeksi ja tuskalliseksi. Asiat, jotka oli ratkaistava, olivat arkoja ja koskivat vanhempien identiteettiä. Myös kielensä menettäneillä vanhemmillä oli vahva saamelainen identiteetti.

Lasten vanhemmat olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että lapset haluttiin kasvattaa saame-norja kaksikielisiksi. Vanhemmat sopivat, että kaikkien lasten tuli päästä saamenkieliseen päiväkotiin. Vanhemmat puolestaan sitoutuivat päiväkodin kanssa yhteistyöhön toiminnallisen kielitaidon opettamisessa. Saamen kieltä ryhdyttiin elvyttämään ja käyttämään enemmän myös kodeissa. Päiväkodin sisäänpääsyn ehdoksi kirjattiin mm., että päiväkotiin voidaan ottaa lapsia saamenkielisistä kodeista. Ehtoa tulkittiin siten, että myös isovanhemmat laskettiin osaksi kotiympäristöä eikä yhtään lasta tarvinnut sen takia kieltää tulemasta päiväkotiin.

Päiväkodin toiminnan alussa käytettiin paljon aikaa ja voimia kielityöhön. Kaikki yhteydenpito ja kielenkäyttö päiväkodilla tapahtui saamen kielellä, samoin tiedottaminen päiväkodin ja kotien välillä. Lapsia rohkaistiin puhumaan saamea ja odotettiin, että he vastaisivat saamen kielellä. Norjan kieli pysyi kuitenkin lasten keskinäisen kanssakäymisen ja leikkimisen kielenä erityisesti ulkoleikeissä. Saamenkieliset lapsetkin alkoivat aluksi käyttää enemmän norjan kieltä leikeissään. Lasten vanhemmat ja työntekijät pyrkivät vaikuttamaan lasten kielenkäyttöön sopimalla järjestelyistä, joiden mukaan lapset jaettiin pienempiin ryhmiin ja aikuiset tulivat aktiivisesti mukaan myös lasten leikkeihin. Aikuiset pitivät huolta saamen kielen käytämisestä ja sopivat lasten kanssa, että joissakin tilanteissa tuli käyttää vain saamen kieltä.

Kalstad Mikkelsen kertoo, että sovitut muutokset tuottivat tulosta. Lapset alkoivat vähitellen ymmärtää enemmän saamen kieltä ja siirtyä norjan kielestä saamen kielen käyttämiseen. Lapset tulivat tietoisiksi siitä, että päiväkodissa puhuttiin vain saamea. Kielityön tulokset alkoivat näkyä viiden

kuukauden jälkeen. Kaikki puhuivat saamea, toiset enemmän, toiset vähemmän. Vuoden päästä toiminnan alkamisesta kaikki lapset olivat enemmän tai vähemmän saamenkielisiä. Viiden toimintavuoden jälkeen lasten pääkieli oli saamen kieli.

Vuonna 2016 Árran Mánnágárdde toimi kaksiosastoisena, Árran-säätiön omistamana yksityisenä saamenkielisenä päiväkotina. Lapsi, joka ei päiväkotiin tullessaan osaa puhua saamea, saa erityisen kielellisen tuen. Päiväkodissa työskentelee erityinen kielityöntekijä. Luulajansaamenkielinen opetus paikallisessa koulussa (*Ájluokta*) käynnistyi vuonna 1992 ja on jatkunut siitä lähtien. Luulajansaamen keskus Árran (*Árran julevsáme guovdásj*), joka perustettiin vuonna 1994 ja jonka yhteydessä myös päiväkoti nyt sijaitsee, on toiminut mm. luulajansaamen kielen etäopetusta peruskouluihin ja lukiokouluihin antavana keskuksena ja yhteistyökumppanina Nordlandin ja Tromssan yliopistoille. Nordlandin yliopisto järjestää Árranissa luulajan saamen kielen yliopistokursseja. Tromssan yliopiston kanssa tehdään luulajan saameen liittyvää kieliteknologista yhteistyötä. Lisäksi Árranissa toimii luulajansaamen kielikeskus, Árran Báhko-niminen kirjakustannusyrittäjä, luulajansaamelainen elinkeinokeskus (*Lulesamisk næringssenter AS*) ja vuokralaisina ovat myös NRK-Sápmi ja Saamelaiskäräjät. Vuoden 1989 jälkeen, jolloin saamelaiset vanhemmat käynnistivät yksityisen saamenkielisen päiväkodin toiminnan, on tapahtunut paljon ja nykyinen päiväkoti toimii osana monipuolista ja aktiivista luulajansaamenkielistä yhteisöä.

Lue lisää luulajansaamen kielen tilanteesta ja kielen elvyttämisestä:

- < <http://www.arran.no/> >
- < <http://sametinget.se/lulesamiska> >
- < <http://www.samer.se/1189> >
- < <http://www.ur.se/samasta/samasta1/index.html> >
- < <http://www.omniglot.com/writing/lulesami.htm> >
- < <http://www.endangeredlanguages.com/lang/smj> >
- < <https://castl.uit.no/index.php/saami/lule-saami-documentation> >

3.3. Saamelaiden kieli- ja kulttuurisiidat yhteisöllisen elvyttämisen keskuksina¹⁷

Suomen saamelaisalueilla toteutettiin 2000-luvun alussa kolmevuotinen¹⁸ yhteisöllisyyttä korostanut saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin elvytyshanke, Saamelaiden kieli- ja kulttuurisiida –projekti (*Sámiid giella- ja kultursiidaprošeakta*). Hanketta johti saamelaiskäräjät ja siinä olivat mukana kaikki neljä saamelaiden kotiseutualueen kuntaa, Enontekiö, Inari, Sodankylä ja Utsjoki. Hanketta rahoittivat Euroopan sosiaalirahasto (ESR), Lapin lääninhallitus ja alueen kunnat.

Hanke pohjautui saamelaiseen perinteiseen tietämykseen ja sen keskeisimpänä tavoitteena oli kielen ja perinteen siirtäminen alkuperäisäidinkieliensä ja kulttuuriyhteytensä jo menettäneille ja menettämishan alla oleville. Hankkeen tarkoituksena oli vahvistaa saamelaisperheiden tukiverkostoa ja saamelaiselle kulttuurille ominaista yhteisöllisyyttä. Hankkeen kohderyhmään kuuluivat siten kaikki sukupolvet: saamelaiden perheiden lapset, nuoret, vanhemmat, isovanhemmat, muut aikuiset ja läheiset.

22

Hankkeen lähtökohtana oli tieto saamen kielen osaamisen ja käytön vähenemisestä ja siitä, että kulttuuriperinne oli monin paikoin jäämässä unohtuksiin. Aiemmin saamen kielellä oli perheissä vahva asema ja lapset kasvatettiin suurperheissä, joissa kasvatukseen osallistuivat vanhempien lisäksi myös isovanhemmat, sukulaiset, kummit ja ystävät. Yhtenä kieli- ja kulttuuritilanteeseen vaikuttavana tekijänä hankeraportti mainitsee sen, että aiemmat sukupolvet joutuivat kieltämään saamelaisuutensa ja saamenkielisyytensä. Saamen kielen käyttö kiellettiin koulujen piholla ja oppilasasuntoloissa rangaistuksen uhalla. Lapsuuden kielteiset kokemukset ovat vaikuttaneet näiden ihmisten saamelaisuuteen ja haluun säilyttää saamen kieli puhuttuna kielenä.

Hankeraportissa todetaan myös perhe-elämän muuttuneen lähemmäksi suomalaista perhekäsitystä. Saamelainen perhe on yhä useammin seka-avioliitto eikä saamelainen kulttuuriperinne siirry enää uusille sukupolville yhtä luonnollisesti kuin ennen. Vahvat sukulaissiteet ja yhteenkuuluvuuden tunne ovat aina olleet tärkeitä kielellisen ja etnisen identiteetin säilyttäjiä. Hankkeella haluttiin tukea ja ohjata perheitä takaisin omaan kieli- ja kulttuuritaustaansa tilanteissa, joissa saamen kieltä ja kulttuuria tukeva verkosto oli heikko tai puuttui kokonaan. Kieli- ja kulttuurisiidasta pyrittiin luomaan eri-ikäisistä koostuva suurperhe, jossa sukupolvien välinen yhdessäolo ja toiminta olisi luontevaa.

17 Sámediggi 2004 (Suomi).

18 1.3.2001–28.2.2004.

Saamelaiset ikäihmiset osallistuivat hankkeeseen kieli- ja kulttuurioppaina. He toimivat hankkeessa arvokkaina resursseina välittäen omaa kieltään ja kulttuuritaitojaan nuoremmille. Nyky-yhteiskunta pyrkii eristämään vanhuksat yhteisönsä arjesta, mikä on saamelaiselle kulttuurille vieras ajatus. Ikäihmisille on tärkeää päästä osallistumaan perheensä kanssa vuosikieron mukaisiin perinteisiin töihin ja vaikuttamaan oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen. Hankeraportissa mainitaan, että kieli- ja kulttuurisiida toimi luonnollisena ympäristönä mm. saamen kielen puhumisen aloittamisessa omille lapsenlapsille, jos lasten kanssa oli aiemmin puhuttu vain suomea. Siida toimi myös luonnollisena ympäristönä aloittaa saamen kielen puhuminen pitkän tauon jälkeen uudelleen toisten kielenpuhujien kanssa. Lisäksi siida loi ikäihmisille uuden tukiverkon. Kieli- ja kulttuurisiidaan oli mukava tulla tapaamaan muita saamelaisia ja tekemään vaikka omia käsitöitä. Siida avusti vastavuoroisesti vanhuksia antamalla apua arjen kotiaskareisiin.

Lasten ja nuorten osalta hankkeen tavoitteena oli tukea lasten saamen kielen ja kulttuuritaitojen kehittymistä ja luoda monipuolisia luonnollisia kielenkäyttötilaisuuksia. Kieli- ja kulttuurisiida pyrki luomaan edellytyksiä saamenkieliseen päivähoitoon ja saamenkieliseen kouluopetukseen siirtymiseen. Hankkeen avulla haluttiin tukea lasten ja nuorten kasvamista täysivaltaisiksi ja ehjiksi saamelaisyhteisön jäseniksi. *”Saamelaisperheiden lapsista on kasvamassa monikulttuurisen sukupolven edustajia, jotka eivät kykene ilman tukea säilyttämään kielellistä ja etnistä identiteettiään muuttuvissa olosuhteissa¹⁹”,* todetaan hankeraportissa. *”Suurin osa lapsista kasvaa kahden kielen ja kulttuurin paineessa. Jos lapsi ei tunne yhteyttä saamen kieleen ja kulttuuriin, ei hänellä ole myöskään motivaatiota kehittää kielen ja kulttuurin tuntemustaan. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota itsetunnon ja identiteetin vahvistamiseen.²⁰”*

Kieli- ja kulttuurisiidat tarkoittivat käytännössä toimipaikkoja, jotka hanke vuokrasi eri kylistä käyttöönsä. Siidoihin palkattiin ohjaajat, joihinkin myös apuohjaajia, jotka yhdessä suunnittelivat ja ohjasivat toimintaa ja kokosivat toimipaikkoihin monenlaista saamelaiseen kulttuuriin kuuluvaa aineistoa, ruoanlaittotarvikkeita, työkaluja, kirjoja, musiikkia, leluja ja käsityötarpeita. Toimipaikat olivat siidojen koteina, mutta toimintaa järjestettiin myös niiden ulkona kuten kenkäheinäniityillä, metsässä ja erotusaidoilla. Toimintamuotojen kehittäminen oli luova prosessi, joka tuotti tapahtumia siidassa pidetyistä koululaisten saamen kielen ja uskonnon oppitunneista eväsponon nylkemiseen ja villan karstaukseen. Siidat järjestivät myös ikäihmisiä kouluihin opettamaan perinteisiä taitoja. Pääasiallisina toimintamuotoina olivat erilaiset musiikki-, leikki- ja tarinatuokiot, taidepäivät, hartaushetket, luonnon vuotuiskierron mukaiset työt (kuten marjastus, kalastus ja kenkäheinien teko), perinnekäsityö- ja kielikurssit, perinneruo-

¹⁹ Sámediggi 2004 (Suomi), 5.

²⁰ Sama, 8.

kapäivät, poroerotuskäynnit, luontoretket ja –leirit sekä erilaiset keskustelu- ja teemaillat. Lisäksi järjestettiin perheleirejä, nuorille konsertteja ja discoja sekä osallistuttiin muilla saamelaisalueilla järjestettyihin kulttuuritapahtumiin. Siidan ovet olivat auki päivittäin ja muodostivat tapaamispaikan kaikenikäisille. Monet lapset ja nuoret tulivat koulun jälkeen siidaan tekemään käsitöitä kuten hapsuttamaan huiveja, kutomaan pauloja, jopa ompelemaan saamen pukuja.

Siidojen toimintakielinä olivat kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä, inarin-, koltan- ja pohjoissaame ja toiminta perustui jokaisessa siidassa paikalliseen kulttuuriin. Pohjoissaamenkieliset siidat toimivat Utsjoella, Enontekiöllä, Inarin kirkonkylässä ja Sodankylän Vuotsossa. Koltansaamenkielinen siida toimi Sevettijärvellä ja inarinsaamenkielinen Ivalossa. Hankkeen ohjauksesta ja seurannasta vastasi saamelaiskäräjillä työskennellyt projektipäällikkö, joka piti tiiviisti yhteyttä siidoihin. Projektipäällikkö kävi kussakin siidassa kuukausittain. Siidojen ohjaajat saivat yliopistotasosta koulutusta monikielisyys-, kielikylpy- ja didaktisissa kysymyksissä. Siidat järjestivät lisäksi kaksikielisyysseminaareja ja keskustelutilaisuuksia, jotka antoivat sekä lasten vanhemmille että ikäihmisille tietoa siitä miksi oman kielen ja perinteen säilyttäminen ja siirtäminen on tärkeää ja miten korkeatasoinen kaksikielisyys on mahdollista saavuttaa. Enontekiön ja Utsjoen siidoissa toimivat kielikylpyryhmät. Kielimestari-oppipoika-menetelmää, jossa ikäihmiset toimivat häviämässä olevan kielen oppaina, kehitettiin Vuotsossa (vrt. raportin luku 3.8.).

Kieli- ja kulttuurisiidojen toimintaan osallistui ensimmäisenä vuonna yhteensä 331 henkilöä, 76 perhettä, 105 lasta ja 74 ikäihmistä. Toisena toimintavuonna toiminnassa oli mukana 307 henkilöä, 73 perhettä, 93 lasta ja 68 ikäihmistä. Toiminnan viimeisenä vuonna toimintaan osallistui 360 henkilöä, 75 perhettä, 123 lasta ja 87 ikäihmistä. Hanke teki yhteistyötä paikallisten koulujen, päiväkotien, kuntien vanhustyön, saamelaisalueen koulutuskeskuksen, seurakuntien, ortodoksisen kirkon, saamelaisyhdistysten, paliskuntien ja paikallisten hyvinvointihankkeiden kanssa.

Hankkeen päättyessä saamen kielen käytön todettiin lisääntyneen erityisesti niiden kohdalla, jotka olivat säännöllisesti käyneet siidassa. Enontekiön siidasta tuli nuorille tärkeä vapaa-ajan viettopaikka ja nuorten keskenään käyttämä kieli vaihtui hankkeen toisena toimintavuonna saamen kieleksi. Saamen kielestä tuli kanssakäymisen kieli myös niille ihmisille, jotka tutustuivat siidassa. Vuotson nuorista ne, jotka kävivät ahkerasti siidassa, kasvoi sittemmin korkeatasoisen kaksikielisiä aikuisia, joista monet jatkoivat saamen kielen ja kulttuurin opiskelua yliopistossa. Hankkeen loppuraportissa kerrotaan siidan toiminnan vaikuttaneen jopa joidenkin perheiden kielenkäyttöön sen seurauksena, että perheen ei-saamelainen

puoliso sai siidasta tarvitsemansa tuen kielen oppimiseen. Hankeraportin mukaan kaikkien siidan toiminnassa mukana olleiden kohderyhmien oman kulttuurin ja historian tuntemus syveni ja saamen käsityötaidot lisääntyivät. Lisäksi hanke lisäsi sukupolvien välistä kanssakäymistä yhteisön sisällä ja eri paikkakuntien välillä.

Kieli- ja kulttuurisiidat olivat ainoita täysin saamelaisia toimintaympäristöjä alueellaan sekä kielellisesti että kulttuurisesti ja ne motivoivat ihmisiä laajasti. Hankkeessa luotiin täysin uusi alueellinen toimintamalli saamen kieli- ja kulttuuriperinteen siirtämiseksi uusille sukupolville. Toimintamalli todettiin hyvin sopivaksi nykyajan saamelaisyhteisöön. Huonona puolena pidettiin hankkeen lyhyttä kestoa suhteessa sen laajoihin ja vaativiin tavoitteisiin.

3.4. Kielâpiervâl/ Ķiöllpie'ss/ giellabeassi – saamen kielipesät Suomessa²¹

25

Kielipesätoiminnan juuret ovat Uudessa Seelannissa (*Aotearoa*), jossa maan alkuperäiskansa maorit ryhtyi elvyttämään englannin kielen paineessa uhanalaistunutta kieltään 1980-luvun alussa. Maorin kieltä osasivat tuolloin enää vanhukset. Maahan perustettiin maorinkielisiä päivähoitopaikkoja, kielen pesiä (*Kōhanga Reo*), joissa maorin kieltä vielä taitaneet vanhemmat naiset hoitivat lapsia ja siirsivät heille maorin kieltä ja kulttuuria. Toimintaan sai osallistua myös kieltä taitamaton vanhempien sukupolvi, joka oppi kieltä lastensa mukana. Lasten tultua kouluikään vanhemmat vaativat heille maorinkielistä kouluopetusta. Maorinkielinen koulu sai alkunsa, maahan perustettiin kaksikielisiä ja maorinkielisiä koululuokkia sekä kokonaisia maorinkielisiä kouluja. Toiminta laajeni nopeasti ja muutaman vuoden päästä toiminnan alkamisesta kielipesiä oli jo satoja ja kielipesälapsia ja maorinkielistä kouluopetusta saavia lapsia tuhansia. Kielipesät merkitsivät alkua maorin kielen elpymiselle. Kielen käyttö laajeni nopeasti myös mediaan, hallintoon ja muille yhteiskunnan alueille. Maorin kielen puhujia arvioidaan olevan nykyisin noin 100 000 ja kieli on saavuttanut myös akateemisen maailman ja yliopiston. Vuonna 2014 Uudessa Seelannissa toimi yhteensä 460 maorinkielistä kielipesää.

²¹ King 2001; Olthuis 2003, 2008 ja 2009; Pasanen 2005, 2010, 2014 ja 2015; Sanila-Aikio 2013.

Uudessa Seelannissa kehitetty kielipesämenetelmä on osoittautunut tehokkaaksi alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen kielten elvyttämisen menetelmäksi. Toiminta on levinnyt mm. Havaijille, jossa havaijinkielinen kielipesätoiminta (*Pūnana Leo*) käynnistyi pari vuotta maoreja myöhemmin, vuonna 1984. Saamelaisalueiden lisäksi kielipesätoiminta on levinnyt mm. Viroon (võrun kieli) ja 2000-luvulla myös Venäjällä puhuttuihin suomalais-ugrilaisiin kieliin. Kielipesätoimintaa tutkiva Annika Pasanen toteaa, että monilla alkuperäiskansoilla ja vähemmistöryhmillä on omakielisiä lastentarharyhmiä, joista ei välttämättä käytetä kielipesä-nimitystä vaikka toiminnan periaate olisikin täysin sama. Toisaalta kielipesäksi nimitetään maailmalla myös monenlaista muuta toimintaa, joka ei kuitenkaan täytä kielipesätoiminnan kriteerejä.

Kielipesä tarkoittaa alkuperäiskansan tai vähemmistön kielellä toimivaa alle kouluikäisten lasten päivähoitopaikkaa, joka toimii varhaisen, täydellisen kielikylvyn (*early total immersion*) periaatteella. Kielipesä antaa lapsille kokopäivähoitoa, jossa kaikki toiminta tapahtuu tavoitekielellä. Metodissa käytetään hyväksi lapsen luontaista kykyä oppia helposti useampia kieliä rinnakkain. Periaatteena on, että lastenhoitajat puhuvat lapsille alusta asti yksinomaan alkuperäis- tai vähemmistökieltä, vaikka lapset eivät alussa ymmärtäisi kieltä lainkaan. Kielipesä on erityinen ympäristö, joka luodaan uhanalaisen kielen siirtämiseksi tilanteessa, jossa kieli ei enää siirry lainkaan tai riittävästi kodeissa vanhemmilta lapsille. *”Kielipesän tavoitteena on toiminnallinen kaksikielisyys kouluikään mennessä. Yhteisötasolla päämäärä on uhanalaisen kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle tilanteessa, jossa kieli ei enää siirry kotona vanhemmilta lapsille.”*²²

Kielipesän toiminnan onnistumisen mahdollistavat periaatteet, joiden mukaan mitään vähemmistökielellä sanottua ei käännetä enemmistökielelle, ei edes toiminnan alussa, jolloin lapset eivät vielä ymmärrä uutta kieltä. Tilanteesta riippuen kielipesään tulee lapsia, jotka voivat jo puhua sujuvasti enemmistökieltä, osata jonkin verran kielipesäkieltä tai lapsia, jotka eivät vielä puhu mitään kieltä. Lapset saavat vapaasti puhua enemmistökieltä ja hoitajat osoittavat lapsille monin tavoin, että he ymmärtävät lasten puhetta. He reagoivat lasten enemmistökieliseen puheeseen, kommentoivat näiden tekemisiä kielipesäkielellä ja osallistuvat leikkeihin. Lasten hoitajien on siten oltava kaksikielisiä. Ajan mittaan hoitajat alkavat rohkaista lapsia vähemmistökielen käyttöön, mutta heitä ei missään vaiheessa pakoteta siihen. Kielipesäympäristön tulee olla mahdollisimman kodinomaisen, turvallisen ja läheisen vuorovaikutuksen hoitajien ja lasten välillä pitää olla runsasta.

²² Pasanen 2014, 296.

Kielipesän toiminta koskettaa myös perheitä ja koko kieliyhteisöä. Toiminnan tulee aina perustua paikalliseen motivaatioon ja vanhempien vapaaseen valintaan. Kielipesätoiminta ei voi olla yksittäinen saareke, vaan se liittyy yleensä laajempaan kielenelvyttämisen kokonaisuuteen. Näin on tapahtunut kaikkialla, missä kielipesätoiminta on ollut tuloksellista. Tutkija Marja-Liisa Olthuis, yksi inarinsaamen kielen elvyttämisen keskeisimmistä henkilöistä, sanoo kielipesän merkinneen alkupäätä katkenneen kielen säilyttäjien ketjun uudelleen kokoamisessa.

Kielen oppimisen jatkuminen koulussa on tärkeää, samoin kuin se, että myös perheissä aletaan käyttää enemmän vähemmistökieltä. Tämä edellyttää kaksikielisyttä koskevan tiedon ja lapsen kielellistä kehitystä koskevan tiedon lisäämistä perheissä, jotka voivat huolestua esimerkiksi siitä, että lapsi sekoittaa puheessaan kieliä tai, ettei lapsi ala puhua kieltä vaikka ymmärtää sitä. Vanhemmat tarvitsevat myös lisätietoa ja keskustelua tilanteessa, jossa jotkut sukulaisista tai muu ympäristö suhtautuu negatiivisesti kielipesään tai vähemmistökielen käyttöön. Monia vanhempia askarruttaa myös kysymys siitä kannattaako lasta laittaa kielipesään, jos hän ei kuule kieltä kotona tai, jos tuleva kouluopetus on enemmistökielistä.

27

Kielipesän työntekijöiltä edellytetään motivaatiota kielen elvyttämiseen ja tietenkin, oman kielen ja kulttuurin arvostamista. Työntekijöillä on hyvä olla kielellistä tietoisuutta, että he tiedostavat kulloinkin käyttämänsä kielen ja pysyvät johdonmukaisesti ja periksi antamattomasti vähemmistökielessä, vaikka enemmistökielen puhuminen olisi paljon helpompaa. Työntekijöiden on myös hyvä omata perustiedot kaksikielisydestä, lapsen kielen kehityksestä, kielipesän periaatteista ja kielipesälle asetetuista tavoitteista. Lisäksi kielipesätyöntekijöiden olisi hyvä olla kekseliäitä ja luovia esimerkiksi vähemmistökieleen ja –kulttuuriin perustuvien materiaalien ja leikkikalujen hankkimisessa ja jopa valmistamisessa niitä itse. Esimerkiksi saamenkielisiä lastenkirjoja ja lasten musiikkia on tarjolla huomattavasti vähemmän kuin suomen-, ruotsin- tai norjankielisiä.

Lasten passiivisen kielitaidon kehittyminen kohdekielessä alkaa heti ensimmäisenä kielipesäpäivänä. Lapsi alkaa ensimmäisenä ymmärtää kaikkein useimmin toistuvia sanoja ja fraaseja ja itselle mieluisten asioiden ja esineiden nimiä. Muutamassa viikossa lapsi alkaa ymmärtää tavallisimpia käskyjä, kehotuksia, kiertoja ja kysymyksiä. Muutaman kuukauden jälkeen lapsi ymmärtää tärkeimmän sisällön hoitajan päivittäisestä puheesta. Inarinsaamen- ja karjalankielisiä kielipesiä tutkinut Pasanen on huomannut,

että lapsi saattaa leimautua vahvasti juuri hoitajien puheeseen niin, ettei muiden vähemmistökielisten ihmisten puheen ymmärtäminen ole aina itsestään selvää.

Aktiivisen kielitaidon kehittyminen on yleensä huomattavasti hitaampaa kuin passiivisen kielitaidon kehittyminen. Yksilölliset erot lasten välillä voivat olla suuria. Jotkut lapset sekoittavat kieliä puheessaan alusta asti runsaasti, toiset taas alkavat puhua kokonaisia lauseita, mutta myöhemmin. Yleensä lapset alkavat melko nopeasti käyttää itsenäisesti tuttuja fraaseja esimerkiksi tervehtimiseen, hyvästelemiseen, kiittämiseen ja kieltämiseen. Mutta voi olla myös lapsia, jotka eivät ensimmäiseen pariin vuoteen sano mitään vähemmistökielellä. *”Sen takia sekä hoitajilta että vanhemmilta vaaditaan kosolti kärsivällisyyttä. Lasten kaksikielistyminen on pitkä prosessi, jossa tulee yleensä myös näennäisiä pysähtymisen ja taantumisen kausia.”*²³

Suomessa kielipesätoimintaa järjestetään nykyisin kaikilla kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä. Ensimmäisenä kielipesätoiminta alkoi **koltansaamen kielellä** Sevettijärvellä vuonna 1993. Kielipesä (*kiöllpie'ss*) oli vain puolen vuoden mittainen kokeilu, josta kuitenkin saatiin positiivisia tuloksia, kertoo koltansaamen kielen opettajana toiminut Tiina Sanila-Aikio. Koltansaamen kieltä pidetään Suomen saamen kielistä kaikkein uhanalaisimpana. Suomessa on noin 600 koltansaamelasta, joista suuri osa asuu erityisellä kolttalaisessa määritellyllä koltta-alueella²⁴ Inarin kunnassa Sevettijärven, Nellimin ja Keväjärven kylissä. Suomen lisäksi kolttaasaamelaisia asuu Venäjän ja Norjan puolella. Kolttaasaamelaisia asutettiin Suomen puolelle toisen maailmansodan jälkeen. Sodat jakoivat pienen kolttayhteisön kolmeen valtioon ja rikkoivat samalla perinteiset suku- ja kyläyhteisöt, joiden pääkielenä oli vielä koltansaame.

Koltansaamen kieli on säilynyt parhaiten Suomessa, jossa kuitenkin useimpien vuoden 1970 jälkeen syntyneiden ensiksi oppima äidinkieli on suomi. 1990-luvulta alkaen on kuitenkin kasvanut muutamia koltansaame-suomi kaksikielisiä lapsia. *”Katkos kielen siirtymisessä sukupolvelta toiselle on aiheuttanut sen, ettei kieli ole kehittynyt suomalaisen yhteiskunnan suuren muutoksen mukana luonnolliseksi, terveeksi ja eläväksi kieleksi (‘natural, healthy and living language’) osana vahvaa kolttaasaamelasta yhteisöä”*²⁵, kirjoittaa Sanila-Aikio.

23 Pasanen 2012.

24 Laki 4.2.1995/253, 2 §.

25 Sanila-Aikio 2013, 1.

Koltansaamenkielinen kielipesä käynnistyi Sevettijärvellä uudelleen vuonna 1997 ja toiminta jatkui vuoteen 2001 asti. Mukana oli äidinkielenään koltansaamea puhuvia ja äidinkielenään suomea puhuvia kolttasaamelaislapsia sekä äidinkielenään suomea puhuvia suomalaislapsia. Sanila-Aikio kertoo heidän kielitaitonsa olleen kouluun mennessä huomattavasti paremman kuin lasten, jotka eivät olleet olleet kielipesässä. Sevettijärven koulussa osa opetuksesta annettiin koltansaamen kielellä. *“Opetus voitiin käynnistää aivan eri tasolta kuin aikaisemmin, koska lapset ymmärsivät kaiken heille puhutun.”*²⁶ Näistä kielipesälapsista yksi suoritti kouluhistorian ensimmäisen koltansaamen äidinkielen ylioppilaskokeen keväällä 2012. Myöhemmin heitä on tullut useampia.

Kielipesätoiminta katkesi vuonna 2001, koska Sevettijärvellä oli vähän alle kouluikäisiä lapsia. Toiminta on jatkunut jälleen Ivalossa vuodesta 2008 ja Sevettijärvellä vuodesta 2010 alkaen. Sanila-Aikion mukaan Ivalon kielipesän avaaminen tapahtui kielen kannalta viime hetkellä. Ivalossa toimiva kielipesä on toistaiseksi ainoa koltansaamenkielinen ympäristö lapsille, jotka asuvat kolttala-alueen ulkopuolella. Ivalon kielipesän tilanne on harvinainen, koska sen työntekijöillä on alan koulutus ja he ovat äidinkielisiä. Ivalossa ei toistaiseksi ole pystytty järjestämään koltansaamenkielistä kouluopetusta. Opetusta annetaan äidinkielen ja vieraan kielen oppiaineina perusopetuksessa ja lukiossa. Opettaja- ja oppimateriaalipula koskee Suomen saamen kielistä kipeimmin koltansaamea.

Inarinsaamelainen yhteisö on tullut tunnetuksi lumivyörymäisesti edenneestä kielen elvyttämisestä, jonka tunnetuin muoto lienee juuri inarinsaamen kielipesä (*kielâpiervâl*). Kielipesätoiminnan aikaansaamisessa merkittävä rooli oli vuonna 1986 perustetulla inarinsaamen kielen yhdistyksellä (*Anarâškielâ servi*), joka perustettiin yksinomaan edistämään inarinsaamen kielen käyttöä ja asemaa yhteiskunnassa. Inarinsaamea on puhuttu ainoastaan Suomen puolella, Inarijärven ympäristössä, mikä tarkoittaa sitä, ettei kieliyhteisö ole voinut hyötyä naapurimaissa tehdystä saamen kielityöstä samalla tavalla kuin kolmessa valtiossa puhuttu pohjoissaame.

Yhdistyksen perustaminen merkitsi inarinsaamenkielisen kielenkäyttöympäristön luomista, koska sen säännöissä määrättiin, että yhdistyksen kieli oli inarinsaame ja sen jäseniksi saattoivat liittyä vain inarinsaamen kieltä osaavat henkilöt. Inarinsaamen kieltä puhuvia henkilöitä arvioitiin tuolloin

²⁶ Sama, 3.

olevan noin 450 henkeä. 1940-luvulla syntyneistä inarinsaamelaiden perheiden lapsista lähes kaikki oppivat vielä saamea kotikielensä, 1960-luvulla syntyneistä enää kourallinen. 1970-1990-luvuilla syntyneistä lapsista aktiivisiksi kielenpuhujiksi kasvoi vain muutama. Kielipesätoiminnan alkaessa vuonna 1997 alle 30-vuotiaita aktiivisesti inarinsaamea puhuvia henkilöitä oli neljä tai viisi. Alle kouluikäisiä kielen puhujia ei ollut lainkaan. Noin 30-50-vuotiaita puhujia oli vielä useita kymmeniä, mutta kieltä käytettiin hyvin rajoitetusti, ja suomi oli muodostunut useimpien sosiaalisten verkostojen kieleksi. *"Inarinsaamesta oli muutamassa vuosikymmenessä tullut vanhusten kieli."*²⁷

Anarâškielâ servi selvitti kielipesätoiminnan mahdollisuuksia 1990-luvun alusta lähtien, mutta vasta Suomen Kulttuurirahaston myönnettyä 1,5 miljoonan markan (noin 250.000 euron) avustuksen hankkeelle, se voitiin käynnistää vuonna 1997. Avustus takasi kielipesätoiminnan viideksi vuodeksi. Inarin kirkonkylään perustettiin inarinsaamen kielipesä ja siihen palkattiin kaksi kokopäiväistä työntekijää. Yhdistys päätti ottaa kielipesään ensisijaisesti kolme vuotta täyttäneitä ja sitä vanhempia lapsia, joiden vanhemmista ainakin toisella oli inarinsaamelaiset sukujuuret. Olthuis toteaa kielipesän työn tulosten olleen erittäin positiivisia heti ensimmäisiltä viideltä vuodelta: *"Kielipesässä pitkään olleiden lasten inarinsaamen taito on erinomainen, ja sitä voidaan pitää äidinkielenomaisena."*²⁸

Käytännöt ovat myöhempinä vuosina jonkin verran muuttuneet. Kielipesälapsista suurin osa aloittaa nykyään jo 1-vuotiaina ja valintakriteereissä korostetaan vanhempien sitoutumista kielenelvytykseen ja kielellistä tukea kielipesän ulkopuolella. Työntekijöiden kokemusten mukaan kielenomaksumisen kannalta on sitä parempi, mitä pienempänä lapsi tulee kielipesään. Mukana on nykyään myös lapsia, joilla ei ole inarinsaamelaista taustaa. Kielipesän vanhempain illat pidettiin aluksi suomen kielellä, mutta nykyisin niidenkin kielenä on inarinsaame. Lasten vanhemmat ovat vahvasti sitoutuneita inarinsaamen elvyttämiseen. Ensimmäiset heistä kävivät Saamelaisalueen koulutuskeskuksen lukukauden mittaisen inarinsaamen intensiivikurssin keväällä 1999. Useimmat ovat hankkineet aktiivisen kielitaidon sen jälkeen järjestetyillä koulutuksilla (ks. luvut 3.7.-3.9.).

Suomen Kulttuurirahasto myönsi Anarâškielâ serville 2000-luvulla vielä kaksi jatkoapurahaa, joiden turvin yhdistys pystyi rakennuttamaan kielipesälle oman talon ja jatkamaan kielipesätoimintaa vielä puolella vuodella.

27 Pasanen 2014, 294.

28 Olthuis 2003, 571.

Yhdistys sai avustuksia vielä yksityiseltä säätiöltä, mutta toiminnan jatkuminen oli kiinni rahoituksesta. Olthuis kirjoittaa siitä, miten kielipesästä tuli heitto pussi eri ministeriöiden välillä: kielipesä tuntui kuuluvan sosiaali- ja terveysministeriön alalle sen takia, että se toimi alle kouluikäisten hoitopaikkana. Toisaalta se tuntui kuuluvan opetusministeriön hallinnonalaan, koska kyseessä oli ensisijaisesti kielen oppiminen. *”Lopputuloksena ministeriökierrosten jälkeen oli se, ettei laki tuntenut kielipesää, ja näin ollen kielipesätoiminta katsottiin valtion taholta vapaaehtoistoiminnaksi, jolle ei tarvinnut myöntää valtion rahoitusta.”*²⁹ Päivähoitolaki³⁰ velvoitti kunnat järjestämään päivähoitoa lapsen äidinkielenä olevalla saamen kielellä. Kielipesälapset eivät osanneet kieltä päivähoitoon tullessaan, joten tämä velvoite ei koskenut heitä.

Anarâškielâ servin ylläpitämän kielipesän kanssa samana vuonna käynnistyneet Ivalossa toiminut inarinsaamen ja Sevettijärvellä toiminut koltansaamen kielipesä saivat nelivuotisen rahoituksen saamelaiskäräjien johtamasta Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiida-hankkeesta, jota rahoitettiin EU-ohjelmasta. Ivalon ja Sevettijärven kielipesien toiminnan lakattua EU-rahoituksen loppumisen myötä Anarâškielâ servin ylläpitämä kielipesä Inarin kirkonkylässä oli jonkin aikaa ainoa toimiva kielipesä – ja senkin tulevaisuus riippui rahoituksesta. *”Se, kuinka kielen käy, ratkeaa valtion budjetissa”*³¹, kirjoitti Olthuis vuonna 2003.

Saamelaiskäräjät rahoitti vuosina 2002-2008 kolmen kielipesän toimintaa saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämiseksi valtion talousarviossa saamallaan määrärahalta. Opetus- ja kulttuuriministeriö on sittemmin myöntänyt saamelaiskäräjille rahoitusta kielipesätoimintaan, jonka tasosta on kuitenkin jouduttu taittamaan peistä vuosittain³². Kie-

²⁹ Olthuis sama.

³⁰ Laki 19.1.1973/36, saamen kieltä koskeva muutos 11.12.1981/875, 11 § 2 mom. Laki on vuonna 2015 tehdyn muutoksen jälkeen nimeltään Varhaiskasvatuslaki (muutos 8.5.2015/580).

³¹ Olthuis 2003, 573.

³² Otsikoita Yle Sápmín uutisista:

Kansliijahoavddat geahččalit oažžut sáme gielat giellabesiide bistevaš ruhtadeami (23.6.2010);

Nuortalaččat váillahit bissovaš ruhtadeami giella- ja kulturdoaimmaide (6.5.2011);

Giellaáŋgirdeaddji ja vanhemat fuolas giellabesiid ruhtadeamis (16.9.2013);

Arhinmäki: Sámi giellabesiide ruđa tihppenváriin (23.9.2013);

Sápmelaččat leat dolkan heaibut giellabeasseruđain (8.8.2014);

Maiddá OKM hálda seastit giellabesiin (8.8.2014);

Sámedikki ságadoalli: Mánat eai leat speallánboalut (11.8.2014);

Eahpesihkkaris ruhtadiilli čuohtá giellabesiid doalliide ja mánáid vanhemiidda

(19.8.2014). Hakusanat 'giellabesiid ruhtadeapmi' ja 'kielipesien rahoitus' tuottavat lukemattoman määrän aihetta koskevia uutisia.

lipesien toiminnalle tarvittaisiin pysyvä ja riittävä rahoitus, joka poistaisi toiminnan yllä edelleen olevan epävarmuuden³³. Saamelaiskäräjät on pyrkinyt vakiinnuttamaan kielipesien toiminnan ja käynnistämään uusia kielipesiä saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle kaupunkeihin, jossa lasten kasvamismahdollisuudet omaan kieleensä ovat heikoimmat.

Vuonna 2016 toiminnassa on yhteensä 11 saamen kielipesää, joista kolme inarinsaamen, kaksi koltansaamen ja kuusi pohjoissaamen kielipesää. Inarinsaamen kielipesistä kaksi toimii Inarin kirkonkylässä, joista toinen on tarkoitettu alle 3-vuotiaille ja toinen isommille lapsille. Yksi inarinsaamen kielipesä toimii Ivalossa. Koltansaamen kielipesät toimivat Ivalossa ja Sevetijärvellä. Pohjoissaamen kielipesät toimivat Utsjoella, Karigasniemellä, Sodankylän Vuotsossa, Helsingissä, Oulussa ja Rovaniemellä. Helsingissä toimiva kielipesä aloitti toimintansa vuonna 2013 ja sitä ylläpitää kaupunkisaamelaisten yhdistys City Sámit, joka on saanut toimintaa varten erillisen avustuksen opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Kielipesät toimivat nykyisin osana kuntien varhaiskasvatustyötä. Kunnat saavat osan rahoituksesta saamelaiskäräjien kautta. Inarinsaamen kielipesien ylläpitäjänä on edelleen Anarâškielâ servi, jolta kunta ostaa inarinsaamenkielisen päivähoidon.

Kaikki inarinsaamenkielisessä kielipesässä Inarin kirkonkylässä olleet lapset ovat siirtyneet inarinsaamenkieliseen esi- ja perusopetukseen, joka käynnistyi Inarin kirkonkylän koululla syksyllä 2000. Inarinsaamenkielistä opetusta annetaan jo kaikilla perusopetuksen vuosiluokilla. Inarinsaamenkielinen opetus on käynnistynyt joissakin oppiaineissa myös Ivalon alakoulussa syksyllä 2014. Inarinsaamen kielipesissä on vuoteen 2016 mennessä ollut yhteensä jo yli 80 lasta, toisin sanoen kielipesä on kasvattanut yli 80 uutta inarinsaamen kielen puhujaa.

Pohjoissaamenkielinen kielipesä, joka aloitti Sodankylän Vuotsossa vuonna 2007, on vaikuttanut paikallisen koulun opetustilanteeseen. Vuotson koulussa on perinteisesti annettu vain saamen vieraan kielen opetusta. Saamenkielinen opetus käynnistyi vuonna 2007.

Toinen saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolinen kielipesä aloitti toimintansa Oulussa vuoden 2015 alussa. Se toimii samoissa tiloissa Snellman-Mäntylän päiväkodin pohjoissaamenkielisen päiväkotiryhmän kanssa. Rovaniemellä pohjoissaamenkielinen kielipesä avattiin vuoden 2015

³³ Kielipesätoimintaan osoitettava rahoitus näyttäisi kasvavan vuoden 2016 talousarviossa, jota ei kuitenkaan ole vielä hyväksytty Eduskunnassa tämän raportin käsikirjoituksen valmistuessa.

syksyllä. Saamelaiskäräjät on selvittänyt kielipesän perustamismahdollisuuksia myös muissa kaupungeissa.

Lue lisää inarin- ja koltansaamen kielten tilanteesta ja elvyttämisestä, saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen tilanteesta Suomessa sekä kielipesätoiminnasta ja alkuperäiskielten elvyttämisestä Uudessa Seelannissa ja Havaijilla:

- < <http://www.casle.fi/> >
- < <http://www.samimuseum.fi/anaras/> >
- < https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=e0YcIkUoEhc >
- < <https://www.youtube.com/watch?v=cGRHBlefnk> >
- < <http://www.saaminuett.fi/> >
- < <http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/> >
- < <http://www.oulu.fi/giellagas/> >
- < <http://www.sogsakk.fi/> >
- < <http://www.kotus.fi/> >
- < <http://www.samediggi.fi/> > Toiminta > Koulutus
- < <http://www.kohanga.ac.nz/> >
- < <http://www.ahapunanaleo.org/> >

3.5. Elgå/ Svahken Sijte - uusi sukupolvi eteläsaamen kielen puhujia³⁴

Eteläsaamen kieltä puhutaan Norjassa ja Ruotsissa. Sillä arvioidaan olevan kaiken kaikkiaan noin 500-800 puhujaa, jotka asuvat laajalla alueella, usein kaukana toisistaan, monessa maakunnassa ja kahdessa valtiossa. Saamelaisessa korkeakoulussa tutkijaprofessorina toimiva Jon Todal arvioi, että Norjassa on noin 300 hyvän kielitaidon eteläsaamessa omaavaa henkilöä. Ihmisiä, jotka ymmärtävät kieltä, on kuitenkin enemmän. Tilanne on Ruotsissa suunnilleen sama. Eteläsaamen kieltä

³⁴ Todal 2006 ja 2007; Fjellheim 2014.

pidetään yhtenä uhanalaisimmista saamen kielistä. Lapset eivät juurikaan enää opi eteläsaamea kotonaan ja useimmat sujuvan kielitaidon omaavat ovat isovanhempien sukupolvea.

Eteläisimmällä poronhoitoalueella Norjan Hedmarkissa, Engerdalin kunnassa sijaitsevan Elgån alueen saamelaiset vanhemmat ja Elgån koulu (*Elgå oppvekstsenter*) tekivät saamelaiskäräjille aloitteen eteläsaamen kielen elvyttämis- ja motivointihankkeen käynnistämisestä vuonna 2000. Elgåta voi pitää yhtenä pienistä eteläsaamelaisten keskittymistä. Saamelaiskäräjät myönsi hankkeelle varoja viidelle vuodelle. Hanke käynnistyi vuonna 2001 ja päättyi vuonna 2006.

Elgån koulussa oli jo pitkään annettu eteläsaamen opetusta toisena kielellä, mutta sen tuloksiin ei oltu tyytyväisiä. Koulukeskuksessa toimi sekä päiväkotia että peruskoulu, jota kävivät sekä saamelaiset että norjalaiset oppilaat. Saamelaisoppilaat tulivat kaikki poronhoitajaperheistä. Elgån poronhoitoalue, *Svahken Sijte*, on Norjan eteläisin poronhoitoalue ja se sijaitsee Ruotsin rajan tuntumassa Femund-järven itäpuolella. Alueella asuvat saamelaisperheet samaistuivat vahvasti eteläsaamen kieleen. Elgån hanketta tutkijana tukenut, seurannut ja dokumentoinut Jon Todal toteaa kuitenkin, että huolimatta vahvasta kieleen samaistumisesta lasten vanhempien sukupolvi omasi enimmäkseen passiivista kielitaitoa eikä eteläsaame ollut enää perheiden arkipäivän kielenä kuin harvoissa tapauksissa. Eteläsaame oli monille lasten isovanhemmille ensiksi opittu kieli, mutta he eivät olleet koskaan oppineet lukemaan eivätkä kirjoittamaan omaa kieltään. Isovanhempien sukupolvi ei myöskään ollut enää 1960- ja 1970-luvuilla siirtänyt kieltään lapsilleen. Muutamia lasten vanhemmista olivat opiskelleet kieltään aikuisiällä.

Lasten vanhemmat halusivat, että lapset voisivat kasvaa eteläsaamen kielen aktiivisiksi käyttäjiiksi ja kaksikielisiksi. Sekä Norjan että Ruotsin puolella oli todettu, etteivät lapset saavuta aktiivista kaksikielisyyttä, jos eteläsaamea opitaan koulussa ainoastaan oppiaineena pari viikkotuntia. Vanhempien tahto oli, että lapset voisivat saavuttaa varhaiskasvatuksen ja koulun tuella toiminnallisen, tasapainoisen kaksikielisyyden 10-vuotisen oppivelvollisuuskoulun loppuun mennessä. Kaksikielisyyteen kasvaminen määriteltiin alkavan hankkeen tavoitteeksi. Tarkoituksena oli, että lapset voisivat varhaiskasvatuksen jälkeen siirtyä saamenkieliseen opetukseen peruskoulussa.

Todal toteaa, ettei kaksikielisyyteen kasvaminen ole koskaan kuulunut norjalaisen koulun perinteisiin tavoitteisiin eikä kouluille siten ole osoitettu erityisiä varoja vahvojen kaksikielisten opetusmallien noudattamiseen. Sen takia saamelaiskäräjien osoittama tuki oli edellytys hankkeen toteuttamiselle. Tukea tarvittiin sekä uusien työntekijöiden palkkaamiseen, lisäkoulutuksen järjestämiseen että koulun ulkopuolella tapahtuvien aktiviteettien rahoittamiseen. Saamelaiskäräjien yhtenä tavoitteena, sen myöntäessä tukea hankkeelle, oli testata ja luoda opetusmalleja, joita voitaisiin hyödyntää muissakin päiväkodeissa, kouluissa ja muissakin saamen kielissä.

Sekä Elgån koulu että lasten vanhemmat sitoutuivat hankkeeseen vahvasti ja hankkeen vetäjänä toimi Svahken Sijten alueelta tullut eteläsaamenkielinen Elin Fjellheim. Myös isovanhemmat sitoutuivat hankkeeseen resursihenkilöinä. Isovanhemmat toivat hankkeeseen merkittävän kielellisen ja kulttuurisen osaamisen, koska heidän alkuperäiskielensä oli eteläsaame ja kaikki olivat kasvaneet porosaamelaisessa kulttuurissa. Norjan Koutokeinossa sijaitseva *Sámi allaskuvla* tarjosi hankkeen koko toiminnan ajaksi asiantuntija-apua. Myös Uppsalan yliopiston tutkijat Ruotsista ja Oslon yliopiston tutkijat Norjasta antoivat hankkeelle asiantuntija-apua ajoittain, mm. konsultoimalla kaksikielisyyteen ja kielikylpyopetukseen liittyvissä asioissa.

Hanke lähti liikkeelle päiväkodista, jossa lapset oppivat saamea ensin kuulemalla ja myöhemmässä vaiheessa käyttämällä kieltä aktiivisesti. Malli perustui kommunikatiiviseen kielen oppimisen menetelmään, jota on käytetty lukuisissa kaksikielisyyteen tähtäävän kielikylpyopetuksen hankkeissa ympäri maailmaa. Todal toteaa päiväkodissa käytetyn kielenoppimismenetelmän muistuttavan eniten Uuden Seelannin (*Aotearoa*) maorien alun perin kehittämää kielipesämenetelmää (*Kōhanga Reo*). Svahken Sijte pystyikin hyödyntämään kansainvälistä verkostoa, jota saamelaisorganisaatiot olivat luoneet jo pitkän aikaa. Vanhemmat tunsivat sekä Kōhanga Reo-liikkeen että Walesissa toteutetun kielipolitiikan jo kauan ennen Elgån hankkeen alkamista.

Elgån koulusta pyrittiin luomaan ympäristö, jossa lapset oppisivat käyttämään eteläsaamea niin paljon kuin mahdollista päiväkodista alkaen. Ensimmäinen haaste oli löytää eteläsaamenkielisiä työntekijöitä, jotka puhuisivat lapsille saamea koko ajan. Hankkeessa oli tehtävä valintoja, jotka ovat tuttuja monilla muillakin alueilla vastaavissa tilanteissa. Tuliko avoinna olleeseen tehtävään valita muodollisesti pätevä vai hyvän eteläsaamen

kielen taidon omaava muodollisesti epäpätevä henkilö? Etusija annettiin jokaisessa tilanteessa hyvän kielitaidon omaaville henkilöille ja mikäli äidinkielistä puhujaa ei ollut saatavissa, tehtävään valittiin hyvän toisen kielen taidon omaava henkilö.

Toinen hankkeelle asetettu vaatimus oli, että toiminnalla tuli olla selvä saamelainen profiili. Elgåssa saamelainen profiili tarkoitti poronhoitokulttuurin, siihen liittyvien perinteisten töiden ja vuodenaikojen mukaisten tehtävien mukaan ottamista toimintaan.

Toiminnalle asetettu kielellinen tavoite, käyttää eteläsaamea kaikessa toiminnassa ja kaiken aikaa, osoittautui vaikeaksi, mutta helpottui toiminnan edetessä. Saamen kieltä ei ollut mahdollista käyttää joka paikassa, joka hetkenä eikä kaikkien koulukeskuksessa työskennelleiden kanssa. Sen takia hankkeessa määriteltiin joitakin saamenkielisiä domeeneja, kielenkäyttöalueita tai -tilanteita, joissa johdonmukaisesti käytettiin vain saamea. Yksi koulun huoneista nimettiin eteläsaamen huoneeksi. Huoneessa sai puhua vain eteläsaamea. Keskiviikkopäivät vietettiin läheisellä tunturilla, jossa tukikohtana oli perinteinen turvekota. Keskiviikkoisin puhuttiin vain saamea. Lisäksi saamenkielisiä tilanteita olivat ruokailut ja erilaiset saamelaiset tapahtumat ja vierailut. Hankkeessa työskenteli myös henkilöitä, jotka puhuivat lapsille saamea koko ajan tilanteesta ja paikasta riippumatta.

36

Hankkeessa luotiin myös mahdollisuus lisätä päiväkodin, koulun ja vanhempien osaamista kaksikielisyyteen kasvamisesta, metodologisista kysymyksistä ja strategioista, joilla voitiin vahvistaa pienen vähemmistöasemassa olevan kielen käyttöä. Työntekijät osallistuivat seminaareihin ja kävivät tutustumassa muihin päiväkoteihin ja kouluihin, joissa käytettiin vähemmistökieliä. Vanhemmille järjestettiin kielikurseja, jotta he voisivat seurata ja tukea lastensa kaksikielisyyteen kasvamista. Monet vanhemmat alkoivat elvyttää omaa kielitaitoaan aktiivisesti. Todal toteaa kuitenkin, että useimmat lapset puhuivat hankkeen loppuvaiheessa eteläsaamea selvästi paremmin kuin vanhempansa.

Lasten kielitaidon kehittymistä arvioitiin hankkeessa säännöllisesti. Arviointia vaikeutti aluksi se, ettei ollut mahdollista tietää minkälaista kielellistä osaamista lapsilta voitiin odottaa. Eteläsaamea varten ei ollut olemassa minkäänlaisia kielitestejä. Hankkeessa valmistettiin oma lomake kielellistä havainnointia varten ja kielitaidon seuraamiseen saatiin systemaattisuutta.

Työntekijät kirjasiivat määräajoin kielellisten taitojen kehittymistä. Alussa kirjaukset perustuivat havainnointiin. Lasten kasvaessa tehtiin sanastoon liittyviä muistiinpanoja lasten kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta. Hankkeen viimeisenä vuonna lasten puhetta nauhoitettiin kahdessa erilaisessa tilanteessa. Nauhoitukset on sittemmin purettu teksteiksi ja analysoitu.

Hankkeen loppuraportissa todetaan lasten kielitaidossa olevan yksilöllisiä eroja, jotka johtuvat lähinnä heidän ikäjakaumastaan. Lapset ymmärsivät hankkeen päättyessä tavanomaista eteläsaamenkielistä puhetta. He eivät arkailleet saamen kielellä vastaamista, jos heille esitettiin kysymys saameksi. He pystyivät myös ylläpitämään eteläsaamenkielistä keskustelua. Lapset puhuivat eteläsaamea tiettyjen aikuisten kanssa. Lasten keskinäisen kanssakäymisen kielenä oli kuitenkin norjan kieli. Lapset myös hallitsivat eteläsaamen nominien ja pronomien käytön ja osasivat melko hyvin taivuttaa verbejä. Todal toteaa loppuraportissa lasten kykenevän käyttämään eteläsaamea kommunikoinnin kielenä, vaikkakin he edelleen puhuivat yksinkertaista kieltä. Lasten asenne eteläsaamen kieltä kohtaan oli positiivinen eivätkä he kokeneet kielen puhumista hankalaksi millään tavalla.

37

Perusta kaksikielisyyteen kasvamiselle oli luotu, mutta hanke kesti vain viisi vuotta. Lapset, jotka olivat mukana päiväkodin eteläsaamenkielisessä hankkeessa, ovat saaneet koulussa eteläsaamenkielistä opetusta useissa oppiaineissa. Saamenkielinen opetus jatkuu huolimatta siitä, että Elgå koulu lakkautettiin syksyllä 2012 ja Svahken Sijten lapset siirtyivät käymään koulua Engerdaliin. Saamen kielen käyttöön liittyviä erityisiä domeeneja ylläpidetään myös uudessa koulussa. Esimerkiksi ruokailun yhteydessä Elgå lapset ja nuoret ruokailevat yhdessä ja ruokailun kielenä on eteläsaame.

Pitemmän ajan tavoitteena tulisi Todalin mielestä olla, että lapset, päästessään oppivelvollisuuskoulusta, kykenisivät ilmaisemaan itseään yhtä hyvin eteläsaamen ja norjan kielillä. Mahdollisuus noudattaa vahvan kaksikielisen opetuksen mallia riippuu kuitenkin lisärahoituksesta ja siten poliittisista päätöksentekijöistä. *”On Norjan hallituksen velvollisuus toteuttaa politiikkaa, joka turvaa eteläsaamen kielen säilymisen aktiivisena kielenä tulevaisuudessa.”*³⁵

35 Todal 2006, 157.

Lue lisää eteläsaamen kielen tilanteesta ja kielen elvyttämisestä:

- < <http://skuvla.info/skolehist/elga-n.htm> >
- < <http://saemiensijte.no/> >
- < <http://sametinget.se/1084> >
- < <http://www.samer.se/1189> >
- < <http://modersmal.skolverket.se/samiska/> >
- < http://www.hint.no/studietilbud/studier_i_soersamisk_spraak_og_kultur >
- < <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/nyheter-2014/2014-03-13-minoritetslagen-raddade-sydsamiskan.html> >
- < <http://www.valentin.uu.se/?tarContentId=302418&rssTarget=189072&rssTitle=&newsDetailSiteNodeId=61774&newsListSiteNodeId=52560&showLeadIn=true> > .

3.6. Saemesth Dle! Eteläsaamea kielikylpyleireillä³⁶

Eteläsaamenkielistä opetusta on vähän ja kieltä opitaan koulussa etupäässä ensimmäisen tai toisen kielen oppiaineena muutama viikotunti. Eteläsaame on ensiksi opitun äidinkielen asemassa vain harvoilla lapsilla ja nuorilla. Lukuvuonna 2010-2011 Norjan peruskoulussa 19 oppilasta sai eteläsaamenkielistä opetusta. 72 oppilasta sai eteläsaamen kielen opetusta oppiaineena.³⁷ Ruotsista ei ole saatavilla tarkkoja tilastoja, mutta oppilasmäärä on todennäköisesti samaa luokkaa kuin Norjassa. Eteläsaamen alueella on kaksi erityistä saamelaiskoulua, toinen Tärnabyssa (*Deardná*) Ruotsissa ja toinen Hattfjelldalissa (*Árborde*) Norjassa³⁸.

³⁶ Labba 10.11.2010; Kuoljok 9.12.2010; SamS 2012; Fjellgren & Huss 2013; SR Sameradion 26.11.2013.

³⁷ Sámi allaskuvla 2011, 26-27.

³⁸ Hattfjelldalín saamelaiskoulu on toiminut saamen kielten etäopetusta ja kielikylpyleirejä järjestävänä keskuksena. Etäopetus perustuu opetuslakiin, joka mahdollistaa vaihtoehtoiset opetusmenetelmät, mikäli lähiopetuksen järjestäminen ei ole mahdollista. Koulun tulevaisuus on kuitenkin epävarma, koska Norjan valtiopäivät päätti lakkauttaa koulun vuoden 2015 lopussa, < <http://www.nrk.no> > (9.12.2015).

Tärnabyn saamelaiskoulussa pitkään toiminut Sigrid Stångberg oli yksi eteläsaamen opettajista, jotka ryhtyivät luomaan uudenlaisia oppimismahdollisuuksia eteläsaamelaisille nuorille. Valtakunnallisten säännösten mukaan saamelaiskoulu vastaa siitä, että oppilaat osaavat kuuden ensimmäisen kouluvuoden jälkeen puhua, lukea ja kirjoittaa saamen kieltä. Stångberg piti saamelaiskoulujen kielen opetukselle asetettuja tavoitteita vaikeina saavuttaa tilanteessa, jossa oli puutetta sekä opettajista, oppimateriaaleista että kielenkäyttömahdollisuuksista. Luonnollisia kieliympäristöjä ei juuri ollut koulun ulkopuolella ja suuri osa aikuisten ikäluokasta ei enää puhunut alkuperäistä kieltään. Tarvittiin tehokkaampia kielen oppimismenetelmiä ja samalla menetelmiä, jotka motivoisivat nuoria eteläsaamen kielen oppimiseen.

Ruotsin saamelaiskoulujen hallitus, *SamS*, käynnisti lukuvuoden 2008-2009 alussa kolmivuotisen eteläsaamen kielikylpyhankkeen *Saemest Dle!* (Puhu saamea!). Hanke käynnistettiin yhteistyössä Norjan Nordlannin lääninhallituksen (*Norlánda fylka/ Nordland fylke*) kanssa. Hankkeelle saatiin rahoitus EU-ohjelman Interreg IV A Nord kautta ja se toteutettiin järjestämällä Ruotsin ja Norjan 11-14-vuotiaille peruskoulussa eteläsaamea oppiville nuorille yhteensä kuusi kielikylpyleiriä, kaksi jokaisena hankevuotena. Leirit järjestettiin vuoroin Ruotsin ja Norjan puolella. *SamS* oli varautunut noin 20 oppilaaseen, mutta jo osallistumisinnostus yllätti järjestäjät. Leireille osallistui yhteensä 40 nuorta, jotka tulivat hyvin laajalta alueelta.

Kielikylpyleirit kestivät viikon kerrallaan. Leirien ohjelmat rakennettiin saamelaisen kulttuurin ja perinteiden ympärille. Teemoina olivat saamelainen musiikki eri muodoissaan, saamelainen kirjallisuus, käsityöperinne, poronhoito, kalastus, saamelaisten historia ja luonnon tuntemus. Leireillä myös urheiltiin ja valmistettiin ruokaa. Periaatteena oli, että kaiken toiminnan kielenä oli eteläsaamea, jota käyttivät sekä nuoret, että kielikylvyn ohjaajina toimineet kahdeksan opettajaa. Jokaisella leirillä tutustuttiin myös paikalliseen eteläsaamelaiseen kulttuuriin ja paikallisiin kielen osaajiin. Snåsassa leiriläiset saivat omakielisen opastetun kierroksen alueeseen. Tärnabyssä he tutustuivat saamelaisiin käsityöntekijöihin, jotka kertoivat elämästään ja käsitöistään koululaisille. Idressä leiriläiset saivat kuulla paikallisen kertojamestarin tarinoita omalla kielellään.

Patricia Fjellgrenin ja Leena Hussin mielestä valtioiden rajat ylittänyt kieli-työ merkitsi uutta aluevaltausta. Saamenkielisen ympäristön, uuden kieliareenan, syntyminen oli merkittävä kokemus kaikille, koska mahdollisuudet eteläsaamen kielen käyttämiseen ovat hyvin rajalliset. Oppilaille oli hauska kokemus olla mukana isossa saman ikäisten eteläsaamenkielises-ssä ryhmässä. Paljon tavallisempaa on se, että eteläsaamen (kuten monen

muunkin saamen kielen) oppilas on joko yksin tai hyvin pienessä ryhmässä opettajansa kanssa.

Sekä koululaiset, opettajat, että leireille osallistuneet vapaa-ajan ohjaajat kehittivät osaamistaan. Oppilaat olivat uteliaita oppimaan kieltä ja uusia sanoja. Myös sellaiset oppilaat, jotka eivät olleet aiemmin puhuneet saamea alkoivat aktiivisesti käyttää kieltä ja kysyä sanoja opettajilta ja paremman kielitaidon omaavilta oppilailta.

Oppiminen kielikylvyssä oli kommunikatiivista, joka tarkoitti sitä, että kieltä opittiin ennen muuta kuuntelemalla, puhumalla, keskustelemalla ja käyttämällä kieltä tekemisen yhteydessä. Kieltä opittiin enemmän omaksumalla kuin opiskelemalla kirjoista tai harjoittelemalla kielioppisääntöjä, vaikka oppituntejakin pidettiin. Nuoret saivat uusia ystäviä koko eteläsaamelaiselta alueelta ja heidän saamelainen identiteettinsä ja samalla motivaationsa kielen oppimiseen vahvistui. Opettajan johtopäätös hankkeen päätyttyä: *”Kielikylpy yhdessä formaalisen opetuksen kanssa johtaa tavoitteeseen – toiminnalliseen kaksikielisyyteen. Tämä on kokemuksemme, mutta keskeytykset ja tauot hidastavat maaliin pääsyä!”³⁹*

40

SamS on päättänyt jatkaa kielikylpyleirien järjestämistä säännöllisesti kolmen vuoden ajan ja laajentanut toiminnan koskemaan kaikkia kolmea koulussa opetettua saamen kieltä. Vuonna 2014 pohjoissaamen kielikylpyleiri järjestettiin Kiirunan Nikkaluoktassa, luulajansaamen kielikylpyleiri Jokkmokissa ja eteläsaamen kielikylpyleiri Tärnabyssa. Leireille osallistui kaikki Ruotsin viiden saamelaiskoulun 5. luokkien oppilaat ja kunnallisissa kouluissa integroitua saamelaisopetusta saavat 5. luokkien oppilaat. Integroitu saamelaisopetus on osa saamelaiskoulujen toimintaa. Se tarkoittaa saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin opetuksen integroimista kunnallisten peruskoulujen opetukseen. SamS tekee vuosittain kuntien kanssa sopimukset integroidun saamelaisopetuksen järjestämisestä. Se saa toimintaan valtionavustusta.

Lue lisää kielikylpyleireistä ja Ruotsin saamelaiskoulujen toiminnasta:

- < <http://www.sameskolstyrelsen.se> >
- < <https://www.youtube.com/user/Sameskolstyrelsen> >.

³⁹ Sigrid Stångberg 16.6.2014: < <https://www.youtube.com/user/Sameskolstyrelsen> >.

3.7. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus – uusi työikäisten kielisukupolvi syntyy⁴⁰

Inarinsaamen kielipesätoiminta käynnistyi vuonna 1997 ja inarinsaamenkielinen kouluopetus syksyllä 2000. Molemmat merkitsivät paljon inarinsaamen kielen käytölle ja kielen olemassaololle, mutta ne eivät vielä taanneet kielen elpymisen jatkumista eivätkä kielen säilymistä ja kehittymistä tulevina vuosikymmeninä. Kielipesälapsilla ja inarinsaamenkielistä koulua käyneillä lapsilla ei ollut juuri muita oman kielen käyttömahdollisuuksia kuin kielipesä, koulu ja joissakin tapauksissa oma koti. *”Lapset tarvitsivat kieltä sujuvasti puhuvia opettajia, kielipesäopettajia, oppimateriaalin tekijöitä, media-alan osaajia, vapaa-ajan toiminnan ohjaajia jne.”*⁴¹ Lasten ja nuorten inarinsaamen kielen pelättiin muuttuvan passiiviseksi kielitaidoksi muutamassa vuodessa, mikäli kouluopetusta ei kyettäisi jatkamaan ylemmille vuosiluokille, mikäli inarinsaamenkielisten lasten määrä jäisi kovin pieneksi ja mikäli kielen käyttö ei tavoittaisi uusia julkisen elämän alueita.

Kielipesien määrän kasvattaminen olisi lisännyt inarinsaamenkielisten lasten määrää. Inarinsaamenkielisen opetuksen lisääminen olisi varmistanut kielen kehittymisen jatkumisen ensimmäisten kouluvuosien jälkeen. Molempien toteutumisen esti kuitenkin se, ettei ollut inarinsaamenkielisiä varhaiskasvatuksen työntekijöitä eikä opettajia. Saamelaisalueen koulutuskeskus, Lapin kesäyliopisto ja *Anarâškielâ servi* järjestivät 1980- ja 1990-luvuilla aikuisille suunnattuja kielen alkeiskursseja sekä luku- ja kirjoituskursseja inarinsaamea äidinkielenään puhuville. Monet kurssisuunnitelmat kariutuivat opettajapulaan.

Aikuisväestölle suunnattu inarinsaamen kielen intensiivinen täydennyskoulutus sai alkunsa inarinsaamelaisen yhteisön yhteisestä huolesta ja halusta sitoutua kielen elvyttämiseen. Varsinaiseksi moottoriksi tähän työhön tuli saamelaisten opetushistorian ensimmäinen inarinsaamen kielessä väitellyt Marja-Liisa Olthuis⁴². Hän perusti Anarâškielâ servin yhteyteen tutkimusryhmän, joka ryhtyi suunnittelemaan aikuisväestölle suunnattavan koulutuksen sisältöjä ja menetelmiä, valmistamaan koulutuksessa tarvittavaa oppimateriaalia, rekrytoimaan koulutukseen sekä oppilaita että opettajia ja hankkimaan koulutuksessa tarvittavaa rahoitusta. Yksi ratkais-

⁴⁰ Pasanen 2010 ja 2014; Olthuis 2003, 2008 ja 2011; Olthuis et al. 2013; Moilanen 2014.

⁴¹ Pasanen 2014, 300.

⁴² Olthuis väitteli Oulun yliopistossa inarinsaamen lajinimistä vuonna 2007.

tavista kysymyksistä oli keitä olivat ne kielen elvyttämiseen sitoutuvat aikuiset, jotka koulutukseen olisi saatava?

Olthuis kertoo työn alkuvaiheista vuonna 2013 Suvi Kivelän ja Tove Skutnabb-Kankaan kanssa julkaisemassaan kirjassa, johon vuosina 2009-2010 toteutuneen koulutushankkeen taustat ja toteutuminen on dokumentoitu. *“Time was a crucial factor in extending the language community; the enlargement had to happen rapidly before the immersed children began to lose their language skills.”*⁴³ Olthuis totesi, ettei aikaa ollut odottaa inarinsaamenkielisten opettajien valmistumista yliopistosta normaalia tietä eli lähettämällä nuoria opettajakoulutukseen ja odottamalla heidän valmistumistaan. Oulun yliopistoon oli luotu vuodesta 2001 alkaen mahdollisuus suorittaa perus- ja aineopinnot inarinsaamen kielessä, mutta uusia opettajia ei ollut valmistunut. Koska jo kaksi sukupolvea oli menettänyt inarinsaamen kielen, ei 18-25-vuotiaita inarinsaamen puhujia juuri ollut. *“Further, this young generation had the whole world open to them in terms of choosing their future professions, so it was not realistic to hope that this handful of individuals would all want to become school teachers or kindergarten teachers, which was precisely what the AS language programme required.”*⁴⁴

42

Koulutushankkeen käynnistymiseen kului yhteensä kolme vuotta siitä kun ajatus hankkeesta oli syntynyt. Ennen varsinaisen hankkeen käynnistymistä Olthuis järjesti inarinsaamen kielenelvytyskurssin verkossa. Kurssille osallistui useita kielen tutkijoita, joista jotkut toimivat syksyllä 2009 käynnistyneen koulutuksen opettajina. Koulutuksen suunnitellut tutkimusryhmä, johon kuuluivat Olthuisin lisäksi Annika Pasanen ja Irmeli Moilanen, asetti koulutukseen pääsemiselle tiukat kriteerit. Tavoitteena oli saada intensiivikoulutuksen kautta yhden lukuvuoden aikana ei-äidinkielististä puhujista uusia kielen siirtäjiä. Koulutus suunnattiin korkeakoulutetuille aikuisille, jotka voisivat välittää kieltä eteenpäin työssään. Opiskelijan täytyi jo ennestään osata vieraita kieliä ja olla sitoutunut alueeseen, mielellään myös inarinsaamen kielyhteisöön. Lisäksi opiskelijan piti olla riittävän vanha, jotta kielitaito saatiin ammatissa käyttöön heti, mutta toisaalta riittävän nuori, jotta hänellä oli vielä työvuosia jäljellä ennen eläkeikää. Opiskelija-valintoihin osallistui myös psykologi, jonka avulla varmistuttiin hakijoiden motivaatiosta kielen oppimiseen ja sen hyväksi työskentelemiseen.

⁴³ Olthuis et al. 2013, 8 (lainaus Olthuisin tekstistä).

⁴⁴ Sama, 9.

Koulutukseen valittiin yhteensä 17 aikuisopiskelijaa, joiden joukossa oli mm. opettajia, varhaiskasvatuksen työntekijöitä, toimittajia, pappi ja muiden alojen ammattilaisia. Noin puolet opiskelijoista oli sukujuuriltaan inarinsaamelaisia, puolet suomalaisia. Pasanen pitää tätä ei-syntyperäisten integroitumista kieliyhteisöön yhtenä inarinsaamen elpymisen erityispiirteistä ja vahvuuksista⁴⁵. Inarinsaamelaiset ovat toivottaneet tervetulleeksi jokaisen, joka on halunnut opiskella inarinsaamea ja oppia tuntemaan inarinsaamelaista kulttuuria.

Koulutuksen kestoksi määriteltiin yksi lukuvuosi, koska opiskelijat saivat varmuudella virkavapautta varsinaisista tehtävistään yhdeksi vuodeksi. Anarâškielâ servin tutkimusryhmä vastasi hankkeen taloudellisesta ja toiminnallisesta koordinoinnista sekä opetuksen käytännön järjestelyistä samalla kun se rekrytoi opiskelijat ja kielenopettajat. Oulun yliopiston Giellagas-instituutti suoritti opiskelijavalinnat, järjesti opetuksen ja vastasi siten opetuksen sisällöistä. Teoriaopetuksen osuudet järjestettiin koko ajan samassa Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (*Sámi oahpahušguovddáš, SO-GSAKK*) tilassa Inarinjärven rannalla.

43

Hankkeen koulutusohjelma suunniteltiin huolellisesti, soveltaen muualla maailmassa kehitettyjä kielen elvyttämisen ja oppimisen menetelmiä. Tällaisia olivat mm. Californiassa käytetty kielimestari-oppilas-ohjelma (*Master-Apprentice programme*), täydellinen kielikylpy (*total immersion*), osittainen kielikylpy ja kaksikielinen opetus (*partial immersion and bilingual education*), yhteisölähtöiset ohjelmat (*community-based programmes*) ja malli kielen dokumentoimiseen (*a language documentation model*). Koulutusohjelman tavoitteeksi määriteltiin paikallisen kielen opettaminen toisena kielenä eri alojen ammattilaisille siten, että he kykenisivät koulutuksen jälkeen käyttämään inarinsaamea työssään ja siirtämään sitä edelleen uusille puhujille (*L2 speaking professionals as language transmitters*). Koska koulutukseen otetut ammattilaiset tulivat tarvitsemaan työssään ennen muuta kommunikatiivista kielitaitoa, oli kommunikatiivisilla opetusmenetelmillä oltava merkittävä rooli opetuksessa.⁴⁶

Opetuksen laajuudeksi tuli yhteensä 64 opintopistettä ja opiskelijat olivat virallisesti Oulun yliopiston opiskelijoita. Opintojen sisällöissä yhdistettiin

⁴⁵ Pasanen 2015.

⁴⁶ Olthuis mainitsee (2013, 35-36) koulutusohjelman rakentamisen tärkeimmiksi lähteiksi seuraavat teokset, jotka on mainittu tämän raportin lähdeluettelossa: Baker 2006, Grenoble & Whaley 2006 ja Hinton 2002.

yliopiston aineopintoihin saakka yltäneitä teoreettisia opintoja ja yhteisölähtöisiä toiminnallisia osuuksia. Koulutusohjelmasta muotoutui siten inarinsaamen erityiseen tilanteeseen räätälöity akateemisen kielen opetuksen (kuten kielioppi, kirjoittaminen, äänneoppi, kääntäminen, sananmuodostus, kielisuunnittelu ja inarinsaamen murteet) sekä yhteisölähtöisten, kommunikatiivisten ja itsenäisten opintojen kokonaisuus. Itsenäisinä opintoina valmistui mm. kirkollisten tekstien ja virsien sekä varhaiskasvatukseen liittyvien tekstien käännöksiä, uusia oppimateriaaleja, artikkeleita inarinsaamenkieliseen aikakauslehteen (Anarâš-lostâ), suomalaisten laulujen käännöksiä ja lyhytfilmejä. Koulutuksen akateemisten opintojen pääopettajana toimi Petter Morottaja, joka on yksi neljästä 1980-luvulla syntyneestä inarinsaamen äidinkielen puhujasta.

Toiminnalliset osuudet koostuivat kielimestariharjoittelusta (ks. seuraava luku), kulttuurikursseista ja kieliharjoittelusta inarinsaamenkielissä työpaikoissa. Työpaikkaharjoittelun tarkoituksena oli kunkin opiskelijan omaan alaan liittyvän ammattikielen ja sanaston oppiminen. Kulttuuriopintojen kautta opiskelijat tutustuivat mm. inarinsaamelaisen kieliyhteisön jäseniin, kalastukseen, poronhoitoon, perinneruokiin, käsitöihin, mediaan, Anarâškielâ servin toimintaan sekä inarinsaamelaisten ja heidän kielensä historiaan ja nykytilanteeseen. Arkiaskareiden lomassa (mm. kalastaminen Inarinjärvellä ja käsitöiden tekeminen käytännössä) tapahtuneet harjoittelujaksot toivat opiskeluun elämänläheisyyttä ja syvällisyyttä ja olivat samalla osoitus inarinsaamelaisen yhteisön laajasta sitoutumisesta ja tuesta hankkeelle. Kulttuurikurssit järjesti Saamelaisalueen koulutuskeskus. Opiskelussa sovellettiin kielikylpymetodia siten, että noin kahden kuukauden kuluttua koulutuksen alkamisesta sekä luokahuoneessa että harjoittelujaksoilla puhuttiin vain inarinsaamea. Opetus toteutettiin kokonaisuudessaan lähiopetuksena.

Vuoden kestäneen koulutuksen jälkeen inarinsaamelainen yhteisö sai 17 uutta aktiivista kielen puhujaa ja kielen siirtäjää. Monet ovat kysyneet miten se on mahdollista. Uuden kielen oppiminen vuoden aikana vaatii aikuiselta ihmiseltä vahvaa motivaatiota ja sitoutumista. Moilanen erittelee viisi tekijää, jotka selittävät hankkeen tuloksellisuutta⁴⁷:

- 1) Opiskelijoilla oli riittävästi aikaa valmistautua koulutukseen. Jokainen ehti prosessoida mielessään suhdettaan ja tavoitteitaan inarinsaamen kieleen ja sitä minkälainen kielen käyttäjä ja kielen siirtäjä hänestä tulee;

47 Moilanen 2014, 239-241 (tässä esitetty on lyhennelmä tekstistä).

- 2) Opiskeluaikainen taloudellinen turva mahdollisti keskittymisen kielen opiskeluun. Opiskelijat saivat tietää jo vuotta ennen koulutuksen alkamista tulleen valituksi, joten aikaa töiden, oman talouden ja perheasioiden suunnitteluun oli tarpeeksi. Koulutuksen järjestäjä auttoi taloudellisen toimeentulon järjestämisessä ja kartoitti jokaisen opiskelijan lakisääteisen taloudellisen tuen mahdollisuudet. Lisäksi hankkeelle saatiin Suomen Kulttuurirahaston apuraha, jolla toimeentuloa voitiin vielä varmistaa;
- 3) Opettajat olivat ammattitaitoisia ja opinto-ohjelma oli yksityiskohtainen. Opettajilla oli kyky vuorovaikutteisuuteen ja he pystyivät muuttamaan opetuksen toimintatapoja ja menetelmiä sitä mukaa kun tarvetta ilmeni;
- 4) Opiskelijoilla oli keskenään hyvä ryhmähenki ja heidän keskinäinen vuorovaikutuksensa toimi saumattomasti. Tähän vaikuttivat myös opintojen alussa psykologin johdolla järjestetty ryhmäytymispäivä ja pitkin opiskeluvuotta järjestetyt palautekeskustelut;
- 5) Opiskelijaryhmä näkyi ja kuului vuoden aikana Inarissa ja inarinsaamen kieliyhteisössä ja heille syntyi merkityksellisyyden tunne siitä, että he ovat osa laajempaa inarinsaamen kielen elvyttämisen prosessia.

Menestystarinan syntymiseen vaikutti varmasti myös se, että koulutus suunniteltiin huolellisesti, hyvissä ajoin ja suunnitelmien taustalla oli vahva asiantuntemus. Koulutussuunnitelman tekijät perehtyivät muualla maailmassa kehitettyihin kielen elvyttämisen menetelmiin ja sovelsivat niitä inarinsaamen yhteisöön sopiviksi. Esimerkkinä hyvästä valmistautumisesta mainittakoon hankkeeseen rekrytoitujen kielimestarien tapaaminen ja valmistaminen tulevaan jo kuukausia ennen kielimestariharjoittelun alkamista. Kielimestareiden rekrytointi ja keskustelut tulevien kielimestareiden kanssa alkoivat jo suunnitteluvaiheessa vuosi ennen koulutuksen käynnistymistä.

Inarinsaamen kielen täydennyskoulutushanke tunnetaan nykyisin CAS-LE⁴⁸-nimellä sen saaman laajan kansainvälisen huomion seurauksena. Marja-Liisa Olthuisin mukaan koulutus onnistui odotetulla tavalla. *”Tai oikeastaan kieliyhteisön kasvu on ollut odotettua nopeampaa”*, hän toteaa

48 Complementary Aanaar Saami Language Education.

paikallislehti Inarilaisen haastattelussa⁴⁹. CASLE-ohjelman päätyttyä Inarin koulu sai kolme uutta inarinsaamenkielistä opettajaa ja yläluokkien matematiikan ja lukuaineiden opetus voitiin vastedes antaa inarinsaamen kielellä. Inarinsaamen vieraan kielen opetus käynnistyi Ivalossa, samoin kuin aikuisille tarkoitetut inarinsaamen keskustelukerhot Ivalossa ja Nellimisä. Vuosina 2010 ja 2011 perustettiin kaksi uutta inarinsaamen kielipesää, joissa työskentelee CASLE-ohjelmasta valmistununeita opiskelijoita.

Koulutushanke edisti myös inarinsaamen korkea-asteen pääaineopiskelun alkamista ja helpotti Saamelaisalueen koulutuskeskuksen inarinsaamen verkkokurssien järjestämistä. Yksi merkittävimmistä CASLE-hankkeen tuloksista lienee se, että aikuisille suunnattu intensiivinen lukuvuoden mittainen kielikoulutus on jatkunut Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Inarinsaamen koulutuksen pääopettajana toimii vuosina 2009-2010 toteutetusta hankkeesta valmistunut Anna Morottaja. Lisäksi koulutuskeskuksessa toimii nykyisin myös vastaava koltansaamen kielen ja –kulttuurin koulutuslinja (ks. luku 3.8.).

46

CASLE-ohjelma on vaikuttanut myös evankelisluterilaisen kirkon toimintaan. Saamelaisten papin, Tuomo Huuskon, valmistuttua koulutushankkeesta, on inarinsaamesta tullut luonnollinen osa kirkollisia toimituksia ja seurakunnan toimintaa. Koulutuksen aikana syntyi lisäksi inarinsaamenkielinen lauluuyhtye Koškepuško (Kuivahauki) ja kokoelma inarinsaameksi käännettyjä populaarimusiikin kappaleita.

Yhtenä koulutushankkeen tavoitteista oli dokumentoida inarinsaameilaisten elämää ja kieltä. Yle Sápmín toimittaja Anneli Lappalainen kuvasi hankkeen aikana noin 142 tuntia materiaalia, joka on sittemmin tallennettu systemaattisesti ja se on tulevien inarinsaamen kielen oppijoiden käytettävissä.

Lue lisää inarinsaamen kielen täydennyskoulutushankkeesta 2009-2010:

- Complementary Aanar Saami Language Education 2009-2010 < <http://www.casle.fi/> >
- Lyhytfilmi Uđđasist šoddâm/ Reborn < https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=e0YcIkUoEhc >.

⁴⁹ ”Vähemmistökielen voi elvyttää”, Inarilainen 6.2.2013, 2.

3.8. Kielimestarit kielen ja kulttuuritiedon siirtäjinä⁵⁰

Ajatus kielimestareiden käyttämisestä uuden kielen oppimisessa ei ole uusi. Kielimestareita käyttivät aikoinaan (1800- ja 1900-luvuilta) mm. etelästä saamelaisalueille viranhoitoon tulleet Lapin papit ja kielentutkijat. Kielen oppija ja kielimestari, joka oli yleensä vanhempi ja sujuva äidinkielen puhuja ja joita yhdellä kieltä oppivalla saattoi olla useampia, viettivät paljon aikaa yhdessä. Kielen oppiminen johti joissakin tapauksissa aiemmin dokumentoimattoman kielen ensimmäisiin kirjallisiin tuotoksiin ja ensiaskeleisiin kirjakielen kehittämisessä.

Toinen tunnettu kielimestari-oppilas-malli kehitettiin 1990-luvun Kaliforniassa Yhdysvalloissa (*Master-Apprentice programme*) elvyttämään alueen pieniä ja uhanalaisia alkuperäiskansojen kieliä, joilla ei ollut kirjakieltä eikä minkäänlaista virallista asemaa. Kalifornialaisten kehittämä kielimestarikäytäntö poikkeaa CASLE-hankkeen käytännöistä siinä, että kielen oppiminen tapahtuu alusta alkaen kielimestarin luona eikä kieltä siis osata kielimestarin luokse tultaessa lainkaan.

47

Saamelaisyhteisön kielenelvyttämistyössä kielimestari-oppilas-menetelmä otettiin ensimmäisenä käyttöön edellisessä luvussa kuvatussa inarinsaamen kielen aikuiskoulutushankkeessa. Kielimestariharjoittelu räätälöitiin inarinsaamen kieleen ja kieliyhteisöön sopivaksi ja siitä on sittemmin tullut pysyvä osa inarin- ja koltansaamen kielten aikuisopetusta.

Inarinsaamen kielen aikuiskoulutushankkeessa kielimestariharjoittelu aloitettiin noin neljän kuukauden kuluttua siitä, kun koulutus oli käynnistynyt. Harjoittelua edelsivät siten neljän kuukauden akateemiset ja toiminnalliset kokopäiväiset opinnot sekä kahden ensimmäisen opintokuukauden jälkeen toteutettu opetuskielen vaihdos eli siirtyminen inarinsaamen kielilylpyöpetukseen. Kaikki opiskelijat olivat jo oppineet käyttämään inarinsaamea arkipäivän keskusteluissa ennen kielimestariharjoittelun alkamista. Kielimestarit ja heidän oppilaansa saattoivat itse päättää tapaamistensa sisällöistä toisin kuin Kaliforniassa kehitetyssä mallissa, jossa tapaamiset suunniteltiin ennalta määriteltyjen keskustelujen pohjalta ja ensimmäiset tapaamiset keskittyivät perussanaston opetteluun, elekieleen ja jopa leikkeihin. *”Vähän samaan tapaan kuin kielipesässä toimitaan.”*⁵¹

⁵⁰ Hinton 2002; Pasanen 2010 ja 2014; Kalla 2010; Olthuis et al. 2013; Sámediggi (Ruotsi) 2013b.

⁵¹ Pasanen 2010, 5.

Inarinsaamen kielimestareina toimi yhteensä 22 henkilöä. Suurin osa heistä oli inarinsaamea äidinkielenään puhuvia maallikkomestareita. Heidän lisäksi kielimestareina toimi kuusi kieliammattilaista, jotka käyttivät työssään inarinsaamea. Suuri osa kielimestareista ja kaikki opiskelijat koontuivat kerran ennen varsinaisten kielimestaritapaamisten alkamista. *”Tapaaminen oli jännittävä, kun muutaman kuukauden kieltä harjoitelleet opiskelijat esittäytyivät inarinsaameksi kielimestareilleen⁵²”*, kirjoittaa Anne-Marie Kalla kielimestariosuutta koskevassa hankeraportissa. Kielimestaripäiviä kertyi yhteensä 10-14 opiskelijaa kohti. Kukin vietti yhteistä aikaa kielimestareiden kanssa vähintään 70 tuntia. Useimmiten oppilas tapasi kolmesta viiteen mestaria, eli kävi yhden tai kahden mestarin luona useamman kerran. Kielimestaritapaamisissa oli usein paikalla samaan aikaan kaksi, joskus kolmekin opiskelijaa.

Kielimestaritapaamiset järjestettiin useimmiten kielimestareiden kotona, pihapiirissä ja lähiympäristössä. Tapaamisten välillä järjestettiin yhteisiä tilaisuuksia, joissa keskusteltiin kielimestaripäivien kulusta. Lisäksi mestarit kutsuttiin oppilaiden järjestämiin inarinsaamenkielisiin lauluiltoihin, muihin yhteisiin tilaisuuksiin kuten inarinsaamen ”kielenelvyttämisen isän” Matti Morottajan kunniatohtoriuden kunniaksi järjestettyihin juhliin ja elokuussa 2010 järjestettyihin opiskelijoiden valmistujaisiin. Kielimestareille maksettiin pieni korvaus työstään. Kielimestarit oli perehdytetty tehtävänsä jo paljon ennen koulutuksen alkamista ja he tiesivät tehtävänsä ja sen, että oppilaiden ollessa kielimestareidensa luona käytettäisiin vain inarinsaamea. Kielimestariosuuksien järjestelijä otti yhteyttä kielimestariin noin viikko ennen kutakin kielimestaripäivää ja oppilas itse vielä muutama päivä ennen tuloaan.

Kielimestariharjoittelussa tärkeiksi asioiksi tulivat vapaan ja spontaanin keskustelun mahdollistaminen sekä kulttuurin ja perinnetiedon välittäminen muistelusten ja yhdessä tekemisen kautta. Kielimestariharjoittelussa jokainen opiskelija kehitti kielen puhumistaitojaan, laajensi sanastoaan, ilmaisutapojaan, oppi paljon inarinsaamelaiden historiasta, kulttuurista ja perinteistä – ja oppi tuntemaan tämän ajan inarinsaamelaiden yhteisöä ja inarinsaamen alueellisia murre-eroja. Käytännössä tämä kaikki tapahtui mm. tekemällä ja näyttämällä oppilaille perinnetöitä kuten käsitöitä, kalastusta, porohommia, tekemällä ja kokemalla riekon ansoja, opettamalla miten inarinsaamen puku puetaan päälle jne. Joku halusi näyttää opiskelijoille vanhaa seitapaikkaa tai esitellä oman syntymäkotinsa. Yksi yleisimmistä teemoista oli vanhojen valokuvien katselu, joka toi mieleen monenlaisia tarinoita ja muisteluksia menneistä ajoista. Suvi Kivelä kertoo,

52 Kalla 2010, 1.

että kielimestarit olivat tyytyväisiä voidessaan kertoa muisteluksiaan 'sydämensä kielellä': *"They had the urge and a strong will to keep their stories alive by telling them to us. We students, the Apprentices, were hungry to hear them."*⁵³

Kielimestariharjoittelulla oli erityinen merkitys opiskelijoille, joiden oma tausta ja juuret olivat inarinsaamelaisessa yhteisössä. Monet löysivät kielimestariharjoittelun aikana puuttuneita palasia omaan henkilöhistoriaansa: *"Visiting AS elders was like putting together a puzzle of my past. I was constantly constructing and exploring my Saami identity through their stories."*⁵⁴ Inarinsaamelaisen kieliyhteisön ulkopuolelta tulleet kielen opiskelijat puolestaan kokivat tullessaan hyväksytyiksi inarinsaamelaiseen yhteisöön, joka arvosti heidän kielen oppimistaan ja pyrkimyksiään siirtää inarinsaamea myös uudelle sukupolvelle. Inarinsaamelaisen puolison ja lapset omaaville oli tärkeää saada kielimestareiden avulla enemmän tietoa suvustaan ja läheisistään ja kiinnittyä paremmin osaksi saamelaista yhteisöä.

Kielimestarit olivat myös iloisia voidessaan puhua omaa kieltään uusille ihmisille. Eräs kielimestareista kertoo, ettei vuotta aikaisemmin ajatellut, että edes uskaltaisi enää puhua saamea: *"Nyt kun teidän opiskelijoiden kanssa olen päässyt puhumaan, olen huomannut, että voi kun se on hauskaa, kun pääsee taas käyttämään omaa äidinkieltään. Ja on kyllä muuttunut minun saamen kielen taitoni."*⁵⁵ Yksi opiskelijoista kertoo miten hänen kielimestarinsa, kesken tarinan kertomisen vaihtoaihetta ja yhtäkkiä sanoi miten mukavaa ja melkein kuin ihme on puhua omaa äidinkieltään nuoren naisen kanssa eikä aina samojen vanhojen tuttujen kanssa.⁵⁶

Kielimestariharjoittelu koettiin yleisesti kaikkein merkittävimäksi ja tehokkaimmaksi osaksi koulutushanketta. Muutamat kielimestareina toimineista iäkkäistä ihmisistä kertoivat koulutuksen jälkeen tehdyssä haastattelussa siitä miten kielimestarityö oli vaikuttanut heidän omaan kielitaitoonsa, kielenkäytön aktiivisuuteen ja rohkeuteen puhua jälleen inarinsaamea. Etenkin maallikkokielimestarit kertoivat oppineensa itsekin oppilailta sekä uudempia että jo unohtuneita sanoja ja ottaneensa ne sanavarastoonsa. Jotkut heistä ryhtyivät käyttämään kieltä aktiivisesti vuosikymmenten jälkeen. Jotkut heistä, jotka eivät olleet siirtäneet äidinkieltään omille lapsilleen, ryhtyivät nyt puhumaan inarinsaamea kielipesää

⁵³ Olthuis et al. 2013, 87 (lainaus Kivelän tekstistä).

⁵⁴ Sama, 87 (teksti, jossa Kivelä lainaa inarinsaamelaisen opiskelijan palautetta koulutuksesta).

⁵⁵ Kalla 2010, 7.

⁵⁶ Olthuis et al. 2013 (Kivelä 83-84).

tai saamenkielistä koulua käyville lastenlapsilleen. Yhteensä kymmenen kielimestaria kertoi käyttävänsä inarinsaamea joidenkin lasten ja nuorten kanssa, jotka olivat etupäässä heidän lapsenlapsiaan.

Kielimestareiden keski-ikä oli 66 vuotta ja he olivat kokeneet saamelaisen yhteisönsä suomalaistumisen jo lapsuudessaan. Kaikki kielimestareina toimineet kertoivat osaavansa lukea inarinsaamea melko sujuvasti. Vain harva osasi kuitenkin kirjoittaa äidinkielellään, koska koulu oli ollut täysin suomenkielinen. *”Useat kertovat evakkoajastaan suomalaisessa elinpiirissä. Evakko aika ja koulun suomalaistava vaikutus asuntolakokemuksineen on tätä sukupolvea yhdistävä kokemus. Kolme mestareista on kokenut ”kiellettömänä”, ilman suomen kielen osaamista, kouluun menon⁵⁷”, kirjoittaa Kalla. ”Suurin osa (12) kielimestareista kertoo, että koulussa saamen kielen käyttö kiellettiin, siitä jopa rangaistiin.⁵⁸”* Nekin, jotka eivät muista saamen kielen suoranaista kieltämistä koulussa, kertovat käyttökielensä muuttuneen juuri kouluaikana.

50

Kielimestariharjoittelun tavoitteisiin kuului vielä haastattelumenetelmien ja litteroinnin oppiminen. Opiskelijat saivat tarvittavat laitteet ja koulutuksen haastattelujen ja nauhoitusten tekemistä varten. Opiskelijat äänittivät kielimestareiden puhetta ja tallensivat sekä sanastoa, puhetapaa että kulttuurihistoriaa. Kielimestariviikkojen ohjelmaan kuului kaksi kielimestarin luona vietettyä päivää ja kaksi itsenäiseen työhön varattua päivää. Viikon viimeinen työpäivä oli varattu yhteiseen palautetapaamiseen. Itsenäisen työpäivän aikana purettiin tapaamisissa tehtyjä nauhoituksia, kirjoitettiin muistiinpanoja ja suunniteltiin seuraavaa kielimestaritapaamista.

Yksi kielimestareista kuvaa oppilaiden kielellistä edistymistä ja esittää myös toiveen, joka on sittemmin toteutettu: *”Alussa jotkut uskalsivat heti alkaa puhumaan. Ja toiset eivät heti, mutta sitten syksyllä te puhuitte joka ikinen, uskalsitte radioonkin puhua. Se oli aivan ihme. Oliko vahinko, että näin hyvin onnistui. Kukaan ei keskeyttänyt koko vuonna. - - - Jos näin hyvät tulokset ovat, eikö kannattaisi järjestää joka vuosi tai joka toinen vuosi?⁵⁹”*

Ruotsin saamelaiskäräjien vuonna 2010 perustettu saamen kieli-keskus (*Samiskt språkcentrum Gielejarnge*)⁶⁰ alkoi heti käynnistymisensä jälkeen kehittää menetelmiä saamen kielten elvyttämiseksi. Se käynnisti

57 Kalla 2010, 2.

58 Sama.

59 Sama, 8.

60 Sámediggi (Ruotsi) 2013b.

syksyllä 2011 vuoden mittaisen eteläsaamen kielen kielimestariohjelman pilottihankkeen (*Mentorprogrammet Bihkedæjja*), jota on tarkoitus jatkaa ensimmäisten kokemusten jälkeen. Hankkeen esikuvaksi mainitaan Kalifornian alkuperäiskansojen parissa kehitetty kielimestarikäytäntö. Hankkeen tarkoituksena oli lisätä eteläsaamen kielen käyttöä, kielellistä tietoisuutta ja luoda uusia kielenkäyttömahdollisuuksia. Eteläsaame on vakavasti uhanalainen kieli, äidinkielisten puhujien keski-ikä ollessa noin 75 vuotta. *”Vi står nu inför den sista möjligheten att överföra den språkkunskap som äldre generationen besitter⁶¹”*, kirjoittaa hankkeen vetäjänä toiminut Patricia Fjellgren.

Hankkeessa toimi yhteensä 14 vanhempaa henkilöä, jotka puhuivat eteläsaamea äidinkielenään. He toimivat kielimestareina 14:lle Umeån yliopiston eteläsaamen kielen opiskelijalle. Kielimestareiden tehtäväksi tuli siirtää opiskelijoille puhekieltä, omaa murrettaan, paikallista historiaa ja saamelaisia paikannimiä. *”Vi ser de äldre modersmålstalarna som enormt viktiga resurspersoner och en viktig del i arbetet med att bevåra de samiska språken⁶²”*, sanoo Fjellgren. Kielimestarit olivat kunkin opiskelijan omalta murre- ja kotialueelta. *”Det är viktigt för dem att få lära sig sin dialekt och höra berättelserna från sin hemmiljö.⁶³”*

51

Hankkeen tarkoituksena oli järjestää tuleville kielimestareille vain yksi koulutustilaisuus. Ensimmäisessä tapaamisessa kävi kuitenkin ilmi, että tapaamisille oli suurempi tarve. Eteläsaamen alue on valtavan laaja ja kielimestareiksi lupautuneet tulivat alueelta, joka ulottui Jokkmokista Tukholmaan. Eteläsaamen puhujat asuvat kaukana toisistaan ja kielen käyttömahdollisuuksia on vähän. Monilla oli lisäksi tarve käsitellä oman kielenkäyttönsä historiaa, vaiheita ja kokemuksia. Kielimestareiden ja opiskelijoiden yhteisiä tapaamisia järjestettiin lopulta yhteensä viisi.

Ensimmäisessä tapaamisessa yhtenä teemana esiteltiin samaan aikaan kielimestariohjelman kanssa käynnistynyttä Språkspärr-hanketta (ks. tämän raportin luku 3.1.). Keskusteluissa nousivat usein esille kielimestareiden kokemukset heidän lapsuutensa nomadikouluajoilta. Monet kielimestareista kokivat, että juuri nomadikoulu oli katkaissut heidän kielellisen kehityksensä. Nomadikoulujen opetuskielenä oli ruotsi. Kielimestarit kartoittivat henkilöitä, joiden kanssa he olivat puhuneet eteläsaamea lapsuudessaan ja sen jälkeen. Useimpien kokemus oli, että uusia eteläsaamen

⁶¹ Fjellgren raportissa Sámediggi (Ruotsi) 2013b, 8.

⁶² Fjellgren, < <http://sametinget.se/31157> >.

⁶³ Sama.

puhekumppaneita oli tullut lapsuuden jälkeen vain harvoja, jos ainuttaakaan. *”Det effektivaste sättet att kränka en ung människa är att förbjuda den att tala sitt modersmål.”⁶⁴*

Kielimestarit ja opiskelijat, joiden kielitaito vaihteli suuresti, tapasivat säännöllisesti. Tapaamisten kielenä oli aluksi ruotsi, mutta lopussa kielimestarit pitivät yllä saamenkielistä puhetta oppilaiden käyttäessä molempia kieliä. Yhteisenä kokemuksena oli, että hanke päättyi juuri kun kielimestarit ja oppilaat alkoivat löytää yhteisen työskentelytapansa ja toteuttaa kullekin sopivia pieniä hankkeita. Jotkut ompelivat eteläsaamelaisen puvun tai kutoivat pauloja. Funäsdalenissa toimineet kielimestari-oppilasparit päättivät kokoontua kerran viikossa yhteiseen parin tunnin tapaamiseen. Kahdenkeskiset tapaamiset koettiin korvaamattoman tärkeiksi, mutta uuden kielenkäyttöareenan luominen laajemmilla tapaamisilla koettiin myös hyödylliseksi.

Neljäs kaikkien kielimestareiden ja opiskelijoiden yhteinen tilaisuus tuotti tuloksena kielimestareiden yhteisen kirjeen, joka jaettiin mm. medialle. Kirje noteerattiin myös maan hallituksessa. Kielimestarit kirjoittavat:

”Då vi började skolan blev vårt språk förbjudet av den svenska staten, och nu ber samma stat oss om tala det igen. För många av oss har det tagit tid att vänja oss att saamiestidh, tala samiska, igen. Även vi, som är modersmålstalare kan vara ovana.

- - - *Tack vare minoritetslagen och förvaltningskommunerna har det samiska språket fått en ny chans att överleva i framtiden och till kommande generationer. Genom lagens stöd får vi förståelse att det vi drömt om kan bli verklighet. Men ingen annan än vi själva kan rädda vårt språk. Det är vi samer som själva måste tala vårt språk.*

- - - *Vi antar utmaningen. Vi är beredda att göra det som krävs för att syd-samiskan ska bli ett levande språk, även bland barnd och unga igen.*

- - - *Med denna skrivelse uppmanar vi andra äldre att börja tala vårt språk. Det är vi som har kunskapen och kan vägleda de kommande generationerna precis på samma sätt som våra äldre vägledde oss. Vi saknar den tiden då vårt språk var starkare. Nu är det vi de som är de äldre. Vi får hjälpas åt. Genom mentorprojektet har vi lärt känna de unga. De unga längtar efter äldre som tar ansvar, som inte talar om att allt var bättre förr. Vi, båarasåb-poeh, äldre samer kan inte längre stå vid sidan om och bara se på. Vi som är mentorer axlar vårt ansvar och kommer inte längre vara tysta.”⁶⁵*

⁶⁴ Sámediggi (Ruotsi) 2013b, 12 (kielimestarina toimineen henkilön kommentti).

⁶⁵ < <http://www.sametinget.se/44509> >.

Kielimestariohjelma Bihkedæjja kesti vain vuoden, mutta sen aikana saatiin arvokasta kokemusta tulevia vuosia varten. Vuosi koettiin yleisesti liian lyhyeksi ajaksi. Kielen käyttötavat eivät muutu hetkessä, todetaan hanke-raportissa. Olemassa olevat kielikurssit, yliopisto-opinnot ja verkkomateriaalit mahdollistavat kielen opiskelun, mutta kielimestarikäytäntö on yksi harvoista mahdollisuuksista suullisen kielitaidon ja samalla myös kulttuuritiedon oppimiseen. Kielimestariohjelma Bihkedæjjasta saadut kokemukset herättivät kiinnostuksen Norjan puolella, jossa Pohjois-Tröndelagin korkeakoulu ja Snåsassa toimiva eteläsaamen kielikeskus Gielem nastedh käynnistivät vastaavan kielimestariohjelman vuonna 2013.

Lue lisää kielimestarikäytännöistä:

- < <http://www.casle.fi/> >
- < <http://www.sametinget.se/44505> >
- < <http://www.sametinget.se/31157> >
- < <http://www.sametinget.se/44509> >.

3.9. Kielen osaajia saamelaisyhteisön ja työelämän tarpeisiin⁶⁶

Inarinsaamen kielen täydennyskoulutushankkeesta (kuvattu luvussa 3.7.) saadut hyvät kokemukset johtivat inarin- ja koltansaamen kielten intensiivikoulutuksen alkamiseen osana Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (*Sámi oahpahušguovddáš, SOGSAKK*) vuosittaista koulutustarjontaa. Koulutuskeskuksessa on toiminut pohjoissaamen kielen ja –kulttuurin 40⁶⁷ opintoviikon laajuinen koulutuslinja jo 1990-luvulta lähtien. Syksyllä 2011, eli vuosi edellä kuvatun CASLE-hankkeen päättymisestä, koulutuskeskuksessa käynnistyi ensimmäinen 40 opintoviikon inarinsaamen kielen ja kulttuurin koulutus. Vastaava koltansaamen kielen ja kulttuurin koulutus käynnistettiin syksyllä 2012. Kunkin kielen koulutukseen otetaan vuosittain maksimissaan 12 opiskelijaa.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa on siten mahdollista aikuisiällä elvyttää heikommin osattu äidinkieli takaisin arkipäivän käyttökieleksi tai

⁶⁶ Olthuis 2003; Sámi oahpahušguovddáš 2013; Sanila-Aikio 2013; Olthuis et al. 2013, 94, 134-137.

⁶⁷ Yksi opintoviikko tarkoittaa 28 oppituntia lähiopetusta ja vähintään 12 tuntia opiskelijan itsenäistä opiskelua.

oppia saamen kieli aivan uutena kielenä. Saamen kielen elvyttäminen mainitaan oppilaitoksen koulutusstrategiassa erityisesti inarin- ja koltansaamen kielten kohdalla. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen tarkoituksena on lisätä erityisesti saamelaisväestön ammatillista osaamista, järjestää koulutusta lähinnä saamelaisalueen elinkeinoelämän tarpeita varten, edistää alueen työllisyyttä sekä säilyttää ja kehittää saamelaiskulttuuria. Saamen kielen taito ja saamelaisen kulttuurin tuntemus ovat nykyisin merkittäviä työllistymistä edistäviä tekijöitä erityisesti saamelaisten kotiseutualueella (*sámiid ruovttuovlu*), mutta myös muualla maassa.

Inarin-, koltan ja pohjoissaamen koulutuslinjojen opetussuunnitelmien päälinjat ovat yhteiset, mutta kielten tilanteesta johtuvia erojakin on. Kielen opintoja on yhteensä 21 opintoviikkoa, saamelaisen kulttuurin opintoja 10 opintoviikkoa ja lisäksi yhteisiä ja vapaasti valittavia opintoja. Pohjoissaamen opinnoissa kulttuuriopintoihin kuuluu mm. sisna-, hopea- puu-, luu- ja sarvityötä. Inarinsaamen opinnoissa kulttuurin kurssit noudattavat CASLE-hankkeen mallia, käsittäen kalastus-, ruoanlaitto- ja mediakurssit sekä kielimestariharjoittelun. Koltansaamen opintoihin liittyvät kulttuurikurssit ovat muutoin samannimiset kuin inarinsaamen opinnoissa, mutta lisäksi opintoihin kuuluu kolttasaamelaisen käsityön, helmikirjonnan, kurssi. Kalastus- ja ruoanlaittokurssien sisältö perustuu kolttasaamelaiseen kulttuuriin.

54

Yhteisenä piirteenä kaikilla on siirtyminen saamenkieliseen kielikylpyopetukseen opintojen edetessä. Opetus lähtee liikkeelle alkeista ja opetuskielenä on aluksi suomi. Siirtymisen kielikylpyopetukseen mahdollistaa yhdistelmä akateemisia kieliopintoja, vuorovaikutteisia oppimismenetelmiä ja tekemällä oppimista. Yhteisenä piirteenä kaikkien kolmen kielen koulutuksessa on myös työharjoitteluviikko saamenkielisissä työpaikoissa. Inarin- ja koltansaamen opinnoissa noudatetaan lisäksi CASLE-hankkeessa kehitettyä kielimestari-oppilasharjoittelua. Sen laajuus on inarinsaamessa viisi ja koltansaamessa neljä opintoviikkoa. Kielimestariharjoittelu on sijoitettu opinto-ohjelmassa vaiheeseen, jossa opiskelijat jo puhuvat kieltä.

Opiskelijat, joilla on edellytykset osallistua ylioppilastutkintoon, voivat suorittaa saamen kielen ja kulttuurin koulutuksen käytyään inarin-, koltan- tai pohjoissaamen kielen lyhyen oppimäärän ylioppilaskokeen. Monet pohjoissaamen linjan käyneistä ovat suorittaneet koulutuksen jälkeen myös yleisen kielitutkinnon⁶⁸. Yleisen kielitutkinnon suorittaminen inarin- ja koltansaamen kielissä ei ole vielä ollut mahdollista. Pohjoissaamen kou-

⁶⁸ Yleisiä kielitutkintoja järjestää Opetushallitus, < http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/kielitutkinnot/yleiset_kielitutkinnot >.

lutuksen suorittaminen avaa ovet myös Norjan Koutokeinossa sijaitsevaan Sámi allaskuvlaan⁶⁹, jossa opetuksen, hallinnon ja muun kanssakäymisen pääkielenä on pohjoissaame.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa suoritettujen inarin- ja pohjoissaamen kieliopinnot (21 ov) vastaavat pitkälle Oulun yliopiston Giellagas-instituutin saamen kielten perusopintojen tutkintovaatimuksia. Kieliopinnot voidaan hakemuksesta lukea hyväksi yliopiston saamen kielten opintoihin.

Inarinsaamen koulutuksen suoritti ensimmäisen kolmen vuoden aikana yhteensä 33 opiskelijaa. Heistä 14 on työllistynyt inarinsaamen kielitaidon ansiosta inarinsaamenkieliseen työpaikkaan. Yhteensä seitsemän valmistuneista on jatkanut inarinsaamen kielen opintoja yliopistossa. Inarinsaamen opettajana Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa toiminut Anna Morottaja pitää intensiivistä kielikoulutusta merkittävänä kielen tulevaisuudelle. *”Kielen puhujien kasvanut määrä on lisännyt positiivista yhteishenkeä inarinsaamen kieliyhteisöön⁷⁰”*. Neljän ensimmäisen vuosikurssin opiskelijoista reilu puolet on ollut inarinsaamelaisia, vajaa ¼ opiskelijoista liittyy perheen kautta inarinsaamelaiseen sukuun ja vajaa ¼ on tullut opintoihin saamelaisyhteisön ulkopuolelta. *”Kieliopinnot vaikuttavat opiskelijoiden identiteettiin, sopeutumiseen tähän maailmankolkkiaan ja työllistymiseen. Monella opiskelijalla kieliopinnoista tulee vedenjakaja, joka jakaa elämän ennen ja jälkeen kielen oppimisen.⁷¹”* Morottaja kertoo, että lähes kaikki opiskelijat ovat saavuttaneet toimivan kielitaidon. *”On myös useita erittäin hyvän kielitaidon saavuttaneita ja enemmän kuin 2/3 opiskelijoista on tänä päivänä aktiivisia inarinsaamen kielen puhujia.⁷²”*

Morottaja kertoo miten kielimestarit ovat vaikuttaneet myös luokkaopetukseen. *”Heiltä on tullut selkeä viesti siitä, mikä heidän mielestään on inarinsaamen kielelle ominaista ja mikä tekee tästä kielestä inarinsaamen kielen. Sen takia kielen lausumiseen liittyvä tarkkuus on lisääntynyt opetuksessa. Käytän paljon tunteja ääntämisen ja inarinsaamen kielelle tyypillisen rytmin opettamiseen ja harjoitteluun. Luulen jopa, että tämä työ kantaa hedelmää siten, että inarinsaamen kieliyhteisön sisällä ei ole noussut vastustusta uusia puhujia kohtaan ja vanhemmat ihmiset edelleen alkavat kielimestareiksi.⁷³”*

⁶⁹ < <http://sammas.no/> >.

⁷⁰ Morottaja A., sähköpostikeskustelu 7.1.2015.

⁷¹ Sama.

⁷² Sama.

⁷³ Sama.

Koltansaamen linjan pääopettajana toiminut Tiina Sanila-Aikio pitää koulutuskeskuksen koltansaamen kielen ja kulttuurin koulutusta toistaiseksi ainoana tehokkaana koltansaamen kielen elvytystoimena. *”Koulutuksen suorittaneet opiskelijat ovat aktiivisia kielen käyttäjiä ja tulevia kielen siirtäjiä.”*⁷⁴ Sanila-Aikio kertoo, että ensimmäisen vuosikurssin suorittaneet opiskelijat olivat kaikki koltansaamelaisia, toisen vuosikurssin opiskelijoista koltansaamelaisia oli puolet ja kolmannen vuosikurssin opiskelijoista $\frac{3}{4}$. Opinnoilla on ollut suuri merkitys opiskelijoille. *”Osa on elvyttänyt sukunsa kielen, täydentänyt ja eheyttänyt itseään, saanut elämälleen täysin uuden suunnan ja työmahdollisuuksia. Monet pystyvät nyt myös siirtämään kieltä omille lapsilleen.”*⁷⁵ Sanila-Aikio kertoo, että suuri osa opiskelijoista on työllistynyt koltansaamen kielitaitonsa ansiosta, mikä näkyy myös koltansaamenkielisten työpaikkojen lisääntymisenä, kielen kuulumisena ja näkymisenä sekä uusien kielen käyttöareenoiden syntyminenä. *”Kaiken kaikkiaan koltansaamen renesanssin alkamisena.”*⁷⁶

Inarinsaamen kielen elvyttäminen lähti liikkeelle kielipesistä vuonna 1997, saavutti peruskoulun vuonna 2000 ja aikuiskoulutuksen vuonna 2009. Viimeisenä tällä koulutiellä on saavutettu yliopisto. Inarinsaamen kielen perusopintojen suorittaminen tuli mahdolliseksi vuonna 2001, jonka jälkeen opintomahdollisuudet ovat jatkuneet aineopintoihin ja syventäviin opintoihin. Ensimmäiset kuusi inarinsaamen pääaineopiskelijaa aloitti opiskelunsa Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa vuonna 2011. Heistä viisi oli CASLE-koulutuksen suorittaneita opiskelijoita. Vuoteen 2014 mennessä inarinsaamea pääaineenaan opiskelleita filosofian maistereita on valmistunut kaksi. Inarinsaamen kielen yliopisto-opetuksen alkamiseen vaikutti erityisesti Marja-Liisa Olthuis, joka väitteli inarinsaamen kielessä vuonna 2007 ja valmisti ensimmäiset inarinsaamen kurssisuunnitelmat ja tutkintovaatimukset.

Koltansaamen kieli tuli yliopistolliseksi oppiaineeksi vuoden 2015 alussa. Koltansaamen opintoihin hyväksyttiin yhteensä 12 opiskelijaa, joista lähes kaikki ovat suorittaneet joko Saamelaisalueen koulutuskeskuksen 40 opintoviikon opinnot tai koltansaamen kielen lukion äidinkielen oppimäärän. Yliopisto-opetuksen alkamiseen vaikutti erityisesti Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa käynnistynyt koltansaamen kielen ja kulttuurin intensiivikoulutus. Alkuvaiheessa koltansaamen opintoja oli mahdollista suorittaa perusopintojen verran (25 ov). Pääaineopinnot mahdollistuivat vuonna 2016. Opinnot järjestetään enimmäkseen verkossa.

⁷⁴ Sanila-Aikio, sähköpostikeskustelu 12.12.2014.

⁷⁵ Sama.

⁷⁶ Sama.

Verkko-opetus ja Inarin kirkonkylässä järjestetty lähiopetus ovat opetuksen järjestämistapoina myös inarinsaamen yliopisto-opetuksessa. Verkko-opetus ja yliopistokoulutuksen tuominen saamelaisalueelle mahdollistaa työelämässä mukana olevien opinnot. *“Because of the language loss, it is to be expected that students will be of working age, as they will not come straight from secondary school”*⁷⁷, sanoo Olthuis.

Yliopisto-opintojen mahdollistaminen on tärkeä askel kielten tulevaisuudelle, koska akateemisen koulutuksen saaneista kielitaitoisista ihmisistä on pulaa monilla elämänaloilla. Yhtenä tärkeimmistä mainitaan opetus. Koltansaamen kielen elvyttämisen keskuksen henkilö Tiina Sanila-Aikio kertoo, että koltansaamen kieltä on tutkittu paljon, mutta tutkimus on julkaistu suurimmaksi osaksi suurilla maailman tai tieteen kielillä, joita koltansaamelaiset eivät itse ymmärrä. *“Tämän tiedon palauttaminen takaisin on tärkeää, jotta kielityössä voidaan ottaa seuraava askel. Tämän tiedon takaisin saaminen heijastuu heti mm. opetukseen ja oppimateriaalityöhön.”*⁷⁸

Lue lisää Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämästä saamen kielten intensiivikoulutuksesta ja saamen kielten opinnoista Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa:

- < <http://www.sogsakk.fi> > koulutustarjonta
- < <http://www oulu.fi/giellagas/> >.

3.10. Saamen kielikeskukset kielityön ylläpitäjinä ja vauhdittajina

Norjassa ja Ruotsissa toimii yhteensä 14 saamen kielityöhön ja erityisesti saamen kielten elvyttämiseen keskittyntä kielikeskusta. Kielikeskusten perustaminen liittyy saamen kielen yleistä asemaa koskevien säädösten voimaan tuloon ja saamen kielen hallintoalueiden syntymiseen 1990-luvulla ja laajenemiseen 2000-luvulla (ks. luku 4.1.). Saamen kielen hallintoalueet (*sámegiela hálddašanguovlu*) käsittivät molemmissa maissa aluksi pääasiassa pohjoissaamen perinteisiä alueita. Hallintoalueita on sittemmin laajennettu ja ne ulottuvat sekä Ruotsissa että Norjassa nykyisin myös etelä- ja luulajansaamen kielten perinteisille alueille.

⁷⁷ Olthuis et al. 2013 (lainaus Olthuis, 136).

⁷⁸ Sanila-Aikio, sähköpostikeskustelu 8.9.2014.

Norjassa toimivat saamen kielikeskukset⁷⁹

Saamen kielikeskuksia on perustettu Norjassa kaikkien kolmen saamen kielen alueille. Kielikeskuksia ei kuitenkaan ole pohjoissaamen vahvimmillä alueilla kuten Koutokeinossa (*Guovdageaidnu/Kautokeino*) ja Karasjoella (*Kárásjohka/Karasjok*). Koutokeinossa ja Karasjoella toimii lukuisia muita merkittäviä saamelaisia laitoksia ja yhteisöjä, joiden kautta on syntynyt mm. huomattava määrä saamenkielisiä työpaikkoja eri aloille.

Saamen kielisäännökset, joita kutsutaan usein 'saamen kielilaisiksi' (ks. luku 4.1.), tulivat voimaan vuonna 1992. 'Saamen kielilaisissa' määriteltiin saamen kielen käyttöön liittyviä oikeuksia ja viranomaisia koskevia velvollisuuksia. Keskeinen osa kielisäännöksiä oli saamen kielen hallintoalueen asettaminen. Lain mukaan saamen ja norjan kielet ovat hallintoalueeseen liittyneissä kunnissa yhdenvertaisessa asemassa ja kunnat ovat virallisesti kaksikielisiä. Viranomaisten tuli lain voimaan tullessa huolehtia siitä, että niillä oli tarvittavaa osaamista 'saamen kielilain' noudattamiseen.

Lain tullessa voimaan vuoden 1992 alussa hallintoalueeseen oli liittynyt viisi kuntaa Finnmarkin ja yksi Tromssan läänistä. Kahdessa hallintoalueeseen liittyneessä kunnassa, Finnmarkin Porsangissa ja Tromssan Kaivuonossa, saamen kielen käyttö oli norjalaistamisen⁸⁰ seurauksena loppunut lähes kokonaan. Saamen kielen hallintoalueeseen liittyminen aiheutti niissä aluksi vastustusta ja ristiriitoja. Yleinen ilmapiiri saamen kieltä ja kulttuuria kohtaan oli kuitenkin muuttunut ja nimenomaan kunnat ottivat aktiivisen roolin saamen kielen saattamisessa takaisin alueensa kieleksi. Tehtävä oli haasteellinen, koska suuri osa mainittujen kuntien saamelaisista oli menettänyt alkuperäiskielensä ja saamea äidinkielenään puhuvat olivat jo korkeassa iässä.

Porsangin kuntaan palkattu saamen kielen konsultti toi ajatuksen saamen kielikeskuksen perustamisesta Walesista, jonne Sámi allaskuvlalla oli yhteyksiä heti sen aloittaessa toimintansa 1990-luvun alussa⁸¹. Walesissa cymrin kielen kielikeskukset ovat keskeisessä roolissa väestön alkuperäisen kielen elvyttämisessä ja palauttamisessa perheiden, lasten päivähoidon, koulutuksen ja paikallisen yhteisön kieleksi. Ajatus kielikeskuksen perustamisesta kuntaan sai myönteisen vastaanoton ja saamelaiskäräjien saamen kielen neuvosto myönsi hankkeelle ensimmäisen rahoituksen. Kunta ja Porsangin saamelaisyhdistys ryhtyivät yhdessä suunnittelemaan keskusta. Perustaa saamen kielityölle oli luotu jo kauan ennen saamen kielisäännösten voimaan tuloa. Monien muidenkin tulevien kielikeskusten

⁷⁹ Nygaard et al. 2012; Rasmussen 2013.

⁸⁰ Ks. norjalaistamispolitiikasta mm. Lehtola 2015 [1997], 70-74 ja Minde 2005.

⁸¹ Ks. Todal & Pope 1996.

perusta oli paikallisten saamelaisyhdistysten toteuttamissa saamen kielen kursseissa ja kielen edistämishankkeissa.

Ensimmäiset saamen kielikeskukset perustettiin vuonna 1994 Porsankiin (*Poršan̄ku/ Porsanger*) ja Kaivuonoon (*Gáivuotna/ Kåffjord*). Seuraavina kielikeskukset perustettiin Evenesiin (*Evenášši*) ja Tiitisvuonoon (*Divttasvuotna/ Tysfjord*) vuonna 1999. 2000-luvulla Norjaan on perustettu vielä saamen kielikeskukset yhteensä yhdeksään kuntaan: Uuniemen (*Unjár-ga/ Nesseby*) ja Tenon kuntiin (*Deatnu/ Tana*) 2002, Tromssaan (*Romsa/ Tromsø*) 2004, Rörosiin (*Plassje*) 2005, Alattioon (*Áltá/ Alta*) 2006, Levangeniin (*Loabát*) 2009, Snåsaan (*Snoase*) 2011 ja Röyrvikiin (*Raavrevijke*) vuonna 2013. Uusin kielikeskuksista perustettiin Isovuonoon (*Omasvuotna/ Storfjord*) vuonna 2013 ja se on ainoa monikielinen keskus. Saamen kielen lisäksi Isovuonon kielikeskus edistää myös suomen/kveenikielen asemaa ja käyttöä alueellaan. Saamen kielikeskuksista yhteensä kahdeksan sijaitsee saamen kielen hallintoalueeseen kuuluvassa kunnassa.

Porsangin ja Kaivuonon saamen kielikeskukset perustettiin osaksi kunnan organisaatiota ja samaa mallia seurasivat niiden jälkeen myös Uuniemi, Levangen ja Tromssa, joista viimeinen sijaitsee saamen kielen hallintoalueen ulkopuolella. Eteläsaamen kielikeskus Aajege Rörosissa sijaitsee myös saamen kielen hallintoalueen ulkopuolella ja sen taustalla ovat paikallisen kunnan lisäksi myös Etelä-Tröndelagin ja Hedmarkin lääninhallitukset. Muiden kielikeskusten omistus pohja on kirjavampi ja omistajia on useampia. Ainoa säätiöpohjalta toimiva on luulajansaamen keskus Árran (*Árran julevsáme guovdásj*), jossa saamen kielikeskus toimii osana laajempaa luulajan saamen kielen ja kulttuurin keskusta.

Saamen kielikeskukset toimivat alueilla, jotka poikkeavat toisistaan paitsi alueella puhuttujen kielten (pohjois-, etelä- ja luulajansaame, kveenin/ suomen kieli) suhteen, myös monilla muilla tavoilla. Norjalaistamispolitiikan seuraukset tuntuvat kuitenkin kaikkialla. Norjalaistaminen vaikutti rajuin saamen kielen asemaan merisaamelaiden ja eteläsaamen kielen alueilla. Parhaiten norjalaistamisen paineessa selvisi Sisä-Finnmarkissa puhuttu pohjoissaame.

Saamen kielikeskusten toimintaa arvioivassa tutkimuksessa⁸² (2012) todetaan kielikeskusten aseman ja toimintamahdollisuuksien vaihtelevan sen mukaan minkälaisessa ympäristössä ne toimivat. Joillakin paikkakunnilla kielikeskus on kuin yksinäinen saamelainen saareke norjalaisen

82 Nygaard et al. 2012

ja norjankielisen ympäristön sisällä, jossa on vähän tai ei lainkaan muita saamelaisia yhteisöjä. Näissä paikoissa saamen kielikeskus toimii usein saamelaisten kokoontumispaikkana ja omakielisenä olohuoneena, jossa järjestetään säännöllisesti omia saamenkielisiä tapaamisia lapsille, nuorille, lapsiperheille ja muille aikuisryhmille. Joillakin paikkakunnilla kielikeskus muodostaa tärkeän osan suuremmasta saamelaisesta ympäristöstä tai instituutiosta, jossa se pystyy hyödyntämään monien muiden saamen kielen taitoa ja kulttuuriosaamista ja saa toimia saamenkielisessä ympäristössä. Joillakin paikkakunnilla saamen kielikeskukset toimivat laajasti koko paikallisyhteisöä aktivoivina ja kokoavina paikkoina järjestäen kielikurssien lisäksi mm. erilaisia perinnetapahtumia ja tehden yhteistyötä paikallisen koulun ja päiväkodin kanssa.

Saamen kielikeskukset työskentelevät erilaisista lähtökohdistaan huolimatta samojen tavoitteiden eteen. Ne pyrkivät lisäämään saamen kielen käyttöä ja osaamista, saamen kielen ja kulttuurin näkyvyyttä ja kieleen ja kulttuuriin liittyvää tietoa ja ymmärrystä alueellaan. Ne palvelevat kuntia, joiden tavoitteena on kehittyä lain edellyttämään kaksikielisyyteen ja kaksikulttuurisuuteen toiminnassaan ja palveluissaan, mm. järjestämällä kieli- ja kulttuurikoulutusta kunnan työntekijöille ja tarjoamalla niille monenlaista kieleen ja kulttuuriin liittyvää asiantuntemusta. Saamen kielen hallintoalueella sijaitsevien kuntien työntekijöillä on lakiin perustuva oikeus saamen kielen opiskelemiseen palkallisella virkavapaalla. Tätä mahdollisuutta on hyödynnetty eniten niissä kielikeskuksissa, jotka toimivat osana kuntien hallintoa.

Monet kielikeskukset tekevät yhteistyötä erityisesti alueensa saamenkielisten päiväkotien ja saamen kielen ja saamenkielistä opetusta antavien koulujen kanssa. Tämän raportin luvussa 3.12. esitellään Tenolla toimivan saamen kielikeskuksen, Deanu giellagáddin, hallinnoimaa valtakuntien rajat ylittänyttä Utsjoen (*Ohcejohka*) ja Sirman (*Sirbmá*) kuntien koulu- ja päiväkotiyhteistyöhanketta (*OVTTAS!-prošeakta*), jonka tavoitteena oli mm. lasten ja nuorten saamen kielen käytön vahvistaminen. Joillakin alueilla saamen kielikeskuksen työntekijät toimivat saamen kielen opettajina, jos alueella ei ole muita saamen kielen taitoisia opettajia. Jotkut kielikeskukset ovat valmistaneet opetustarjontaa, jota koulut ja päiväkodit voivat sisällyttää omiin työsuunnitelmiinsa. Tällaisia ovat mm. kielikylyt, musiikki-, laulu- ja tarinatuokiot, ruokaperinteet ja saamelaisten käsitöiden tekeminen. Kielikeskukset järjestävät lapsille ja nuorille myös monenlaisia saamen kielen käyttöä tukevaa vapaa-ajan toimintaa kuten leirejä ja tapahtumia. Merkittävänä osana joidenkin kielikeskusten toiminnassa on

saamen kielen etäopetuksen antaminen peruskoulun ja lukiokoulun oppilaille muualle maahan. Etäopetusmahdollisuuksia on järjestetty myös aikuisväestölle. Monet kielikeskukset julkaisevat saamenkielistä oppimateriaalia ja muuta saamen kielen käyttöä edistävää materiaalia, joka on usein kirjajulkaisun lisäksi saatavilla myös kielikeskusten verkkosivuilla.

Kielikeskukset tekevät myös näkyväksi alueensa saamelaisten historiaa ja kulttuuria, joiden olemassaolo alueella on norjalaistamisen aikana ja seurauksena haluttu monin paikoin joko kieltää tai unohtaa. Useille kielikeskuksille ominainen toimintamuoto on alueen saamen kielen ja kulttuuritiedon dokumentointi. Se voi tarkoittaa mm. alueen oman saamen kielen murteen, saamenkielisten paikannimien ja monien muiden paikallisten elinkeino- ja kulttuuriasioiden, kuten perinteisen pyynti-, käsityö- tai pukuperinteen, dokumentointia ja elvyttämistä. Monilla kielikeskuksilla on yhteyksiä yliopistoihin ja niissä tehtävään tutkimukseen.

Kielikeskusten toiminnan perustana ovat kielikurssit. Aikuisille järjestettävistä kielikursseista osa on suunnattu saamea puhuville ihmisille, joilla on puutteita oman kiellensä luku- ja kirjoitustaidossa. Kieltä osaamattomille aikuisille järjestetään paljon alkeiskursseja. Monet kielikeskukset ovat järjestäneet alkeista lähteviä kursseja (Davvin 1-4), jotka suoritettuaan on ollut mahdollisuus ilmoittautua lukiokoulun C-kielen tutkintoon. Jotkut kielikeskukset järjestävät kielikursseja, joissa kielen oppiminen tai hiljaisen kielitaidon aktivoiminen yhdistyy käytännön töihin, esimerkiksi saamelaisten käsitöiden tekemiseen. Tämän raportin luvussa 3.1. esitellään Uuniemessä, *Isak Saba-keskuksessa* kehitettyä erityistä saamen kielikurssia sellaisille ihmisille, joille mitkään aiemmat kielikurssit eivät ole sopineet tai tuottaneet toivottua tulosta.

Useat saamen kielikeskukset osallistuivat vuodesta 2010 alkaen saamelaiskäräjien ja Sámi allaskuvlan yhteistyössä käynnistämään viisivuotiseen aikuiskoulutusohjelmaan (SAAL-kurssit), jonka tavoitteena oli opiskelukelpoisuuden hankkiminen kielen korkeakouluopintoihin. Opinnot oli tarkoitettu kieltä ennestään osaamattomille ja niiden suorittamisesta sai 15 opintopistettä ja saamelaiskäräjien stipendin. Kurssit suorittaneille avautui mahdollisuus jatkaa saamen kielen opintoja Sámi allaskuvlassa tai Troms-san yliopistossa. Kielikeskusten järjestämät saamen kielten kurssit ovat olleet suosittuja kautta vuosien. SAAL-kurssit ylittivät suosiossa kuitenkin muut järjestetyt kielikurssit sen takia, että niistä sai muodollisen kelpoisuuden kielen korkeakouluopintoihin. *”Giellakurssiide servet ollugat, ja dat čájeha ahte olbmui lea stuora beroštupmi oahppat giela ja šaddat čeahpes*

giellageavaheaddjin. Manemuš áiggiid kursset, mat addet gelbbolašvuoda, leat ge lokten sámegiela árvvu, ja eatnagat hálidit oažžut giellagelbbolašvuoda, ja maiddá joatkit lohkat sámegiela allaskuvllas.⁸³

Kaikki saamen kielikeskukset saavat toimintansa perusrahoituksen saamelaiskäräjiltä. Saamelaiskäräjien myöntämä tuki on samansuuruinen kaikille kielikeskuksille (602.000 Nkr/ kielikeskus, yhteensä 10.826 milj. Nkr vuonna 2013) ja se mahdollistaa yhden vakituisen työntekijän palkkaamisen kuhunkin. Lisäksi lähes kaikki saamen kielen hallintoalueella sijaitsevat kielikeskukset saavat osan säännöllisestä rahoituksestaan alueensa kunnalta. Saamelaiskäräjät jakaa vuosittain saamen kielen hallintoalueeseen kuuluville kunnille ja lääninhallituksille saamen kielisäännöksiin perustuvan kaksikielisyyden tukemiseen tarkoitettua valtionavustuksen (*guovttegielatvuoda doarjja*). Kunnista valtaosa ja kaikki neljä hallintoalueeseen kuuluvaa lääniä (ks. luku 4.1.) käyttävät osan kaksikielisyyden tukemiseen saamastaan valtionavusta kielikeskusten toiminnan tukemiseen. Lisäksi kielikeskukset saavat saamelaiskäräjiltä erikseen haettavia avustuksia hankkeisiinsa.

62

Saamen kielikeskuksilla on suuri merkitys saamen kielten elpymiselle paikallisesti. Jotkut kielikeskuksista, kuten eteläsaamen alueella Rörösissa toimiva Aajege, on ottanut tehtäväkseen saamen kielen edistämisen laajalla kahteen lääniin ulottuvalla alueella. Useat muutkin kielikeskuksista ovat järjestäneet kielikursseja myös kotikuntansa ulkopuolella, koska kysyntä on ollut suurta, eikä alueella ole ollut muita vastaavia toimijoita. Ainakin kaksi kielikeskusta, eteläsaamen Aajege ja luulajansaamen Árran, tekee yhteistyötä Tromssan yliopiston saamen kieliteknologian keskuksen (*Sámi giellateknologiija guovddáš*) kanssa.

Saamen kielikeskusten toimintaa arvioivassa tutkimuksessa kuvataan Porsangin kielikeskuksen toiminnan tuloksellisuutta tavalla, joka sopii kuvaukseksi myös muista kielikeskuksista: *”Informánttat oaivvildit ahte gielddas lea ollu rievdan dan rájes giellaguovddáš ásahuvvui. Ovdal lei skuvla áidna báiki gos sámegiella gullostalai, dál gullo dat giella ollu eará báikkiin; gávppis, kafeain ja ráđđeviesus. Giellakursiid bokte leat mánggas ožžon oahpu sámegielas dahje leat beassan ealáskahttit giela maid leat massán. Guovddáža doaimmaid váikkuhussan namuhit maid ahte olbmuid lea šaddan nannosit sámi gullelašvuoha.⁸⁴”*

⁸³ Nygaard et al. 2012, 65.

⁸⁴ Nygaard et al. 2012, 23.

Saamen kielen suhteen tapahtunutta asennemuutosta kuvataan tutkimuksessa mm. siteeraamalla Kaivuonon kunnan hallinnon ja kunnallispoliitikkojen informantteja: *“- dan [giellaguovddáža] haga ii livčče servodat vel joavdan dan dássái mas dál leat, ahte bures dohkkehit sámivuoda. Álggos eai orron olbmot hálideamen searvat giellahálddašanguvlui, muhto dál leat eanas suohkanássit dohkkehan dan ahte suohkan lea guovttegielalaš, ja mánát ja nuorat atnet hui árvvus iežaset sámí duogáža.*⁸⁵”

Unniemen kunnan informantit sanovat, että kielikeskuksen perustaminen ja kaksikielisyyden tukemiseksi saadut valtionavustukset ovat parasta, mitä saamelaisyhteisölle on tapahtunut viimeisten 30 vuoden aikana. *“Unjárgga gielddas lea ollu dáhpáhuvvan, olbmot leat oažžugoahtán giela fas ruovttoluotta ja mii oaidnit ahte sámegiella lea ožžon ođđa ja buori árvvu.*⁸⁶”

Tromssassa toimivan saamen kielikeskuksen (*Gáisi giellaguovddáš Moskavuonas*) merkitys saamen kielen ja merisaamelaisen kulttuurin elvyttämis-työssä on tutkimuksen mukaan ollut suuri koko Moskavuotnan alueella: *“Doaibma váikkuha dasa ahte sámegiella gullo ja oidno, ja deattuhuvvo earenoamážit dat ahte mánát leat ožžon giela ruovttoluotta (1/3 oassi ohppiin leat välljen sámegiela skuvllas).*⁸⁷”

Ruotsin saamelaiskäräjien saamen kielikeskus/ Sámi giellaguovddáš Gielejarnge⁸⁸

Saamelaiskäräjät sai mahdollisuuden saamen kielikeskuksen perustamiseen Ruotsin uuden vähemmistöpolitiikan seurauksena⁸⁹. Vuonna 2009 säädettiin uusi kansallisia vähemmistöjä ja niiden kieliä koskeva laki, jonka valmistelussa kiinnitettiin erityistä huomiota eteläsaamen kielen uhanalaiseen asemaan⁹⁰. Saamen kielen hallintoaluetta laajennettiin uudessa laissa siten, että se tuli ulottumaan myös eteläsaamen perinteisille alueille. Saamelaiskäräjät perusti saamen kielikeskuksen kieli-, kulttuuri- ja viestintäasioita hoitavan osastonsa yhteyteen vuonna 2010. Sen kaksi toimipistettä sijoitettiin eteläsaamen alueille Östersundiin (*Staaare*) ja Tärnabyhyn (*Deardná*). Keskukseen tehtäväksi tuli kuitenkin työskennellä kaikkien Ruotsissa puhuttujen saamen kielten hyväksi. Kielikeskuksen perustaminen toi jatkuvuutta ja pitkäjänteisyyttä saamen kielityöhön, jota oli aiemmin tehty pääasiassa projekteina.

⁸⁵ Nygaard et al. 2012, 28.

⁸⁶ Nygaard et al. 2012, 44.

⁸⁷ Nygaard et al. 2012, 53.

⁸⁸ Sámediggi (Ruotsi) 2011, 2012, 2013a-c ja 2014.

⁸⁹ Sveriges Regering, Prop. 2008/09:158.

⁹⁰ Mm. SOU 2006:19.

Saamen kielikeskus Gielejarngen päätehtäväksi tuli edistää saamen kielten käyttöä, kielitietoisuutta ja ennen muuta kielten elvyttämistä. Sen tehtävänä on tarjota saamen kieliin ja kielten elvyttämiseen liittyvää asiantuntemusta, kehittää kielen elvyttämisen menetelmiä ja levittää tietoa saamen kielistä ja siitä, miten kieli on mahdollista palauttaa käyttöön tilanteessa, jossa jo useampi sukupolvi on voinut lakata niitä puhumasta. Sen tulee tehdä yhteistyötä muiden saamelaisyhteisöjen ja organisaatioiden kanssa, tavoitteena yhdistää ja tehostaa saamen kielten elvyttämiseksi tehtävää työtä. Lisäksi kielikeskuksen tehtäviin kuuluu valmistaa vuosittain raportti saamen kielten tilanteesta Ruotsissa.

Kielikeskukselle asetettu tehtävä on vaativa ja voisi kuvitella, että keskuksella olisi mennyt paljon aikaa sopivien työmenetelmien kehittämiseen ja tilanteen kartoittamiseen. Näin ei kuitenkaan käynyt. Kielikeskuksen neljän ensimmäisen toimintavuoden tulokset osoittavat sen työntekijöiden vahvaa asiantuntemusta ja sitoutumista tehtäviinsä. Kielikeskuksessa työskentelee yhteensä neljä henkilöä, jotka edustavat etelä-, luulajan- ja pohjoissaamen kielten osaamista. Kielikeskus käsittelee vuosittaisissa raporteissaan (*Lägesrapport – de samiska språken i Sverige*) pohjois-, luulajan- ja eteläsaamen kielten lisäksi myös jo katoamisvaarassa olevien uumajan- ja piitimensaamen kielten tilannetta. Lisäksi raportit sisältävät teemaosioita, joissa käsitellään saamen kielten asemaa ja käyttöä monilla elämän alueilla kuten mediassa, varhaiskasvatuksessa, koulutuksessa, vanhustenhuollossa, musiikin, elokuvan ja kirjallisuuden julkaisutoiminnassa ja uusilla domeeneilla kuten sosiaalisessa mediassa ja kieliteknologian uusissa sovelluksissa. Raporteissa käsitellään myös saamenkielisten paikannimien merkitsemistä yleisiin opasteisiin ja tienviittoihin. Kielikeskuksen valmistamat raportit ovat hyödyllisiä lähteitä kaikille, jotka haluavat tietää saamen kielten asemasta ja tilanteesta Ruotsissa.

Kielikeskus totesi ensimmäisessä tilanneraportissaan, että saamen kielten tilanne on hyvin akuutti. *”Vi står inför en språkdöd på många platser i Sápmi. På en del platser finns det endast några få modersmålstalare och dessa är över 60 år exempelvis i det sydsamiska området där kan språkanvändningen variera mycket bland de samiska befolkningen både inom ett område och inom ett län.”*⁹¹ Kehittäääkseen tehokkaita kielen elvyttämisen menetelmiä, kielikeskus jäsensi saamen kielten käyttäjät seuraavaan neljään ryhmään:

1. he, joilla on vähän tai ei lainkaan saamen kielen taitoa, mutta halua oppia kieli,

91 Sámediggi (Ruotsi) 2010, 8.

2. he, jotka ovat oppineet kielen ja ovat sekä kielen passiivisia että aktiivisia puhujia,
3. he, jotka puhuvat kieltä, mutta eivät osaa kirjoittaa eivätkä lukea kieltä ja
4. he, joilla on sekä suullinen että kirjallinen kielitaito.

Kielikeskus käynnisti heti toimintansa alussa kaksi eteläsaamen kielen elvyttämishanketta, joita kuvataan tämän raportin luvuissa 3.1. ja 3.8. Luvussa 3.1. kuvattu "Språkspärr"-hanke perustui huomioon, jonka mukaan monet saamelaiset kävivät saamen kielen kurssin toisensa jälkeen, mutta eivät kuitenkaan alkaneet puhua kieltä. Samaan aikaan monet ei-saamelaiset ryhtyivät puhumaan kieltä yhden kielikurssin jälkeen. *"Här såg man orsaken måste vara djupare än rent lingvistiskt och det måste ligga djupare psykologiska orsaker bakom. Man fann att för många passiva modersmåls-talare fanns en så kallad språkspärr⁹²."* Järjestetyn "språkspärr"-kurssin yhdeksi teemaksi ja yhdeksi kielen puhumisen esteiden aiheuttajaksi nousi koulu. *"Det saknas en utbildning i språket och en synliggöring av det samiska språket och den samiska kulturen i skolan⁹³."*

65

Molemmat edellä mainitut eteläsaamen kielen elvyttämishankkeet ja niistä saatu palaute kertovat positiivisesta ilmapiiristä, joka syntyi sen jälkeen kun eteläsaamen alueet tulivat osaksi saamen kielen hallintoaluetta. Mahdollisuudet eteläsaamen kielen oppimiseen ja elvyttämiseen otettiin innostuneesti vastaan. Uppsalan yliopiston Hugo Valentin-keskus on yksi kielikeskuksen yhteistyökumppaneista. Leena Hussin johtama Uppsalan yliopiston tutkimushanke *'Revitalisering mot alla odds? Sydsamiska i Sverige'* seurasi eteläsaamen kielen tilanteen kehittymistä 2000-luvulla toteutettujen vähemmistöpoliittisten uudistusten voimaan tulon jälkeen. Tutkimustulokset vahvistivat kielikeskuksen toiminnasta saaneen palautteen: *"Forskningsprojektet om sydsamiskan i Sverige - - - visar att det går att få kraftigt försvagade språk att återfå sitt fäste bland användare. - - - Projektresultaten tyder även på att det finns ett ökande förståelse för språkets betydelse i sydsamiska organisationers verksamhet och utbud."*

Sydsamiska talas av allt fler unga, till stor del tack vare den nya minoritetspolitiken som har börjat träda i kraft under 2000-talet. Det är särskilt lagstiftningen till skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk från 2009 som har haft en gynnsam effekt på sydsamiskan. Många sydsamisk-

⁹² Sámediggi (Ruotsi) 2011, 10.

⁹³ Sámediggi (Ruotsi) 2013c, 18.

talande upplever i dag att det har blivit lättare att använda sydsamiska, och minoritetspolitiken och de insatser som har genomförts i dess följd har givit nytt hopp till många sydsamer.⁹⁴

Eteläsaamen alueella toteutettujen hankkeiden lisäksi saamen kielikeskus on järjestänyt mm. pohjois-, etelä- ja luulajan saamen kielikonferensseja, jotka pidettiin asianomaisilla kielillä. Vuonna 2012 järjestettiin työseminaari saamen kieliä koskevan tilastotiedon aikaansaamiseksi. Saamelaiskoulujen hallinnon (*Sámeskuvlastivra/ sameskolstyrelsen*) kanssa on järjestetty opetushenkilöstölle suunnattuja koulutustilaisuuksia mm. kielilykylpyopetuksesta. Kielikeskuksella on myös saamen kielten elvyttämistä tukevaa julkaisutoimintaa⁹⁵.

66

Toimintansa ensimmäisenä vuonna kielikeskus kokosi saamelaisen tietolaatikon (*kunskapslådan Jågløe*), joka jaettiin yhteensä 425:lle päiväkodille ympäri Ruotsia. Tietolaatikkoo jaettiin ensisijaisesti saamen kielen hallintoalueen sisällä toimiville päiväkodeille, joiden kotikunnilla on erityinen vastuu saamelaislasten omakielisen päivähoiton järjestämisestä. Laatikkoo jaettiin tarpeen mukaan myös hallintoalueen ulkopuolelle. Se sisälsi satuja, pelejä ja lauluja pohjois-, etelä- ja luulajansaamen kielillä ja myös ruotsiksi. Sen tarkoituksena on innostaa pedagogeja aktiiviseen saamen kielityöhön päiväkodeissaan.

Valtakunnallista tehtävää toteuttavan Ruotsin saamelaiskäräjien kielikeskuksen ensimmäiset toimintavuodet ovat osoittaneet, että saamen kielten elvyttäminen on valtavan laaja työkenttä. Sen takia se on toivonut, että maahan perustettaisiin myös paikallista saamen kielityötä tekeviä kielikeskuksia.

Suomessa ei vielä ole saamen kielikeskuksia, mutta Utsjoen kunnan suunnitelmat saamen kielen ja kulttuurin keskuksen, Áilegas giellasiidan, perustamiseksi etenevät. Kunta on toteuttanut saamen kielikeskushankkeen esiselvitysvaiheen vuosina 2011-2014 EU-rahaston tuella. Hankkeeseen liittyen on kartoitettu saamen kielen käyttöympäristöjä, saamenkielisten palveluiden käyttöä sekä laadittu saamen kielen kehittämisohjelma ja tulevan saamen kielen ja kulttuurin keskuksen liiketoimintasuunnitelma⁹⁶. Työ jatkuu Euroopan sosiaalirahaston tuella vuosina 2015-2017.⁹⁷

⁹⁴ Uppsala universitet 17.2.2014, < <http://www.valentin.uu.se/> >.

⁹⁵ Ks. Juuso 2013 ja Fjellgren & Huss 2013.

⁹⁶ Länsman & Tervaniemi 2012.

⁹⁷ YLE Sápmi 11.2.2015.

Vuonna 2008 perustettu *Kolttakulttuurisäätiö* suunnittelee Inarin kunnan Sevettijärvelle perustettavaa kolttasaamelaista kulttuurikeskusta, jonka toiminnassa koltansaamen kielen edistäminen olisi keskeisellä sijalla. Hankkeen suunnittelussa ovat mukana maa- ja metsätalousministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö.

Helsingissä toimiva *City Sámit*-yhdistys suunnittelee pääkaupunkiseudulla asuvien saamelaisten omien kielten ja saamelaisen kulttuurin ylläpitämiseksi ja saamelaisuuden näkyvyyden lisäämiseksi saamelaista kulttuurikeskusta. Hankkeen suunnittelua varten on saatu tukea opetus- ja kulttuuriministeriöltä.

Lue lisää Ruotsissa ja Norjassa toimivien saamen kielikeskusten toiminnasta:

- *Sámi giellaguovddáš Gielejarngge*, Ruota sámediggi/ Samiskt språkcentrum Gielejarngge, Sametinget i Sverige, < <http://www.sametinget.se> >
- *Aajege saemien giela- jih maahtoejarngge/ Samisk språk- og kompetansesenter*, Plassje/ Røros, < <http://www.samisk.no> >
- *Álttá Sámi Giellaguovddáš, Áltá/ Alta*, < <http://www.altasg.no> >
- *Árran Julevsáme guovdásj/ Árran Lulesamisk senter*, Ájluokta/ Drag, < <http://www.rran.no> >
- *Ástavuona giellagoahctie, Loabát/ Lavangen*, < <http://www.lavangen.kommune.no/sme-astavuona-giellagoahctie> >
- *Deanu giellagáddi/ Tana samiske språksenter*, Deatnu/ Tana, < <http://www.seg.deatnu.no/> >
- *Gáisi Giellaguovddáš/ Gáisi språksenter*, Moskavuotna Romsa/ Tromsø, < <http://www.tromso.kommune.no> >
- *Gieleaernie Raavrevijkes/ Det sørsamiske språk- og kultursenteret* i Røyrvik, < <https://www.facebook.com/pages/G%C3%AFleaernie/470432053032627> >
- *Gielem nastedh/ Sørsamisk språksenter*, Snoase/ Snåsa, < <http://gielemnastedh.no/> >
- *Isak Saba Guovddáš/ Isak Saba Senteret*, Unjárga/ Nesseby, < <http://www.isaksaba.no> >
- *Sámi Giella- ja kulturguovddáš/ Samisk Språk- og Kultursenter*, Poršanjku/ Porsanger, < <http://www.porsanger.kommune.no> >

- *Sámi Giellaguovddáš*/ Samisk Språksenter, Gáivuotna/ Kåfjord, < <http://www.kafjord.kommune.no> >
- *Storfjord Språksenter/ Giellaguovddáš/ Kielikeskus*, Stuorravuotna/ Storfjord, < <http://www.spraaksender.no/> >
- *Várdobáiki Sámi guovddáš*/ Sámi senter, Evenášši/ Evenes, < <http://www.vardobaiki.no/web> >

Lue lisää Suomessa vireillä olevista saamen kieli- ja kulttuurikeskushankkeista:

- Tälvvsijdd - kolttakulttuurikeskus Sevettijärvelle/ Kolttakulttuurisäätiö < <http://www.kolttasaamelaiset.fi/> >
- Saamelaisten kulttuurikeskus Helsinkiin, City Sámit ry < <http://www.citysमित.net/> >
- Saamen kielikeskus Utsjoelle, Utsjoen kunta/ Ohcejoga gielda < <http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut/elinkeinotoimi/hankkeet.php> >
- < <https://fi-fi.facebook.com/giellaguovddasohcejohkii> >
- < <http://ailegas.fi/ailegas-giellasiida/> >.

3.11. Saamen kielen opintoja paikasta riippumatta⁹⁸

Etäopetuksesta, verkkokoulutuksesta, virtuaaliopetuksesta – mitä nimitystä milloinkin käytetään – on tullut merkittävä tekijä saamen kielten elvyttämisessä ja paikasta riippumattomien mahdollisuuksien luomisessa saamen kielten opiskeluun. Etäopetus antaa mahdollisuuden monille ihmisille, jotka eivät voi osallistua kokopäiväiseen koulutukseen tai lähiopetukseen elämäntilanteestaan tai asuinpaikastaan johtuen. *”Etäopetus tasa-arvoistaa pienistä kylistä, saamelaisalueen ulkopuolelta ja jopa ulkomailta olevien opiskelijoiden mahdollisuuksia osallistua opintoihin⁹⁹”*, toteavat saamen kielten etäopetusta Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa Inarissa kehittävät Eeva-Liisa Rasmus-Moilanen ja Ellen Pautamo. Saamen kielten etäopetusta järjestävät nykyisin monet yliopistot, korkeakoulut ja toisen asteen oppilaitokset. Lisäksi alalle on tullut myös yksityisiä yrittäjiä.

⁹⁸ Rasmus & Pautamo 2011; Rasmus-Moilanen & Pautamo 2012; Rasmus-Moilanen 2014; Paltto K. 28.11.2014; <http://www.e-skuvla.no/> .

⁹⁹ Rasmus & Pautamo 2011, 1.

Saamen kielten etäopetuksen saaminen on mahdollista myös saamelais-ten ydinalueiden ulkopuolella asuville oppivelvollisuusikäisille lapsille ja nuorille Norjassa ja Ruotsissa (ks. luku 4.2.). Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriö on alkanut selvittää saamen kielten etäopetuksen mahdollis- tamista keväällä 2015.

Seuraavassa esitellään kaksi saamen kielten etäopetukseen erikoistunutta koulutuksen järjestäjää, Saamelaisalueen koulutuskeskuksen virtuaalikou- lu Inarissa ja ABC-company/e-skuvla Norjan Karasjoella. Molemmat tar- joavat kaikille avoimia saamen kielten etäkursseja. Saamelaisalueen kou- lutuskeskus on valtion oppilaitos ja ABC-company/e-skuvla puolestaan yksityinen yritys.

Saamen kielten etäopetuksen kehittäminen **Saamelaisalueen koulutus- keskuksessa** (*Sámi oahpahušguovddáš, SOGSAKK*) käynnistyi vuonna 2004. Etäopetuksesta on muodostunut tärkeä väline oppilaitokselle laissa määritellyn tehtävän toteuttamisessa. Koska saamenkielisiä opettajia ei ole tarpeeksi valtakunnallisesti eikä edes saamelaisalueella, on etäope- tuksen kehittäminen merkinnyt myös vähien resurssien tehokkaampaa käyttämistä.

Pääpaino oppilaitoksen antamassa etäopetuksessa on ollut saamen kielis- sä. Jonkin verran kursseja on järjestetty myös saamelaisessa kulttuurissa. Kulttuurikursseja on suunnattu mm. opetushenkilöstölle. Kielen oppimi- sessa pääpaino on käytännön kielitaidon hankkimisessa, joka tarkoittaa opetuksen suunnittelemista siten, että se sisältää paljon puhe- ja keskus- teluharjoituksia. Kommunikatiivinen oppiminen on tehty mahdolliseksi kehittämällä opetusmenetelmiä siten, että oppimistilanne on ryhmälle yhteinen. Opiskelijat ja opettaja kokoontuvat maantieteellisesti laajalta alueelta yhteiseen virtuaaliluokkaan, josta muodostuu myös erityinen so- siaalinen tila. *”Uskomatonta kuinka voi tuntea kuuluvansa ryhmään, jonka jäseniä ei tapaa eikä tunne. Opiskelu tapahtuu opetuksen sisältöön keskit- tyen, ei turhia löpinöitä ja kemioita¹⁰⁰”,* kuvaa tilannetta yksi opiskelija.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämä etäopetus sisältää reaa- liaikaisen kokoontumisen etäopetusjärjestelmän (esim. iLinc tai Adobe- Connect) virtuaaliluokassa, itsenäistä työskentelyä Moodle-oppimisalus- talla sekä erilaisia yhteisöllisiä ja sosiaalisen median työskentelyvälineitä ja

100 Lainaus opiskelijapalautteesta: Rasmus-Moilanen 2014, 220.

-tapoja. Virtuaaliluokassa on mahdollista tehdä ryhmä- ja paritöitä, pitää yhteyttä toisiin chatilla, hakea tietoja internetistä, näyttää ja esittää dokumentteja ja oppimiseen liittyviä töitä ja ottaa nopeasti yhteyttä toisiin pikaviestimien avulla. Myös reaaliaikainen videokuva on mahdollinen. Oppimisalusta toimii virtuaalisena koulureppuna. Opettaja käyttää sitä tiedottamiseen ja jakaa sen kautta opetusmateriaalia. Opetukseen liittyvät tehtävät, töiden palautus ja tentit toteutetaan pääasiassa oppimisalustalla. Lisäksi opetuksessa käytetään hyödyksi sosiaalisen median mahdollisuuksia kuten yhteisöllisiä työvälineitä ja mobiililaitteita. Pitkiin koulutuksiin sisältyy myös lähikokoontumisia, joita pyritään järjestämään sellaisina aikoina, jolloin opiskelijoilla on mahdollisuus osallistua myös saamelaiskulttuuritapahtumiin ja käyttää kieltä arkipäivän kielenkäyttötilanteissa.

70

Etäoppitunneille kokoonnutaan lähiopetuksen tapaan sovittuna aikana, mutta oppitunteja on mahdollista kuunnella myös oppimisalustalle tallennetuista nauhoitteista. Jos opiskelija ei voi osallistua jokaiselle tunnille, hänellä on mahdollisuus kuunnella oppitunti nauhalta ja tehdä itsenäisesti tunnin aikana tehtyjä ja kotitehtäviksi annetut harjoitukset. Kommunikatiivisen oppimisen edellytyksenä on, että opiskelijat osallistuvat aktiivisesti oppitunneille ja, että heillä on tunneilla keskustelukumppaneita. Pääsääntönä saamen kielen kursseilla on 80 % läsnäolovelvollisuus, joka on samalla edellytys suorituksen ja todistuksen saamiselle. Kurssilaisten motivaatio on yleensä korkea, koska opiskelu on vapaaehtoista eivätkä poissaolot virtuaalioppitunneilta ole siten ongelma. Monet kokevat osallistumisen helpoksi, koska oppitunneille voi osallistua lähes missä vain, kotona, työpaikalla ja jopa matkalla ollessa. Itse valittavat opiskeluympäristöt on koettu motivaatiota lisäävinä ja opiskeluun liittyviä suorituspaikkoja alentavina tekijöinä.

Etäopetuksen kokonaisuuden rakentamisessa ja opetuksen toimivuuden varmistamisessa tarvitaan yhteistyötä ja ennakkovalmisteluja monien toimijoiden kesken. Koulutuksen toteuttajan on huolehdittava etäopetuksen menetelmällisestä kehittämisestä etsimällä parhaita pedagogisia ja didaktisia ratkaisuja verkossa tapahtuvaan opetukseen ja koulutettava opettajia uusien työvälineiden hallintaan. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa tämä kehittäminen on mahdollistunut erilaisten kehittämishankkeiden ja niihin saadun rahoituksen avulla. Oppituntikohtaisen suunnittelun tekee opettaja, mutta sitä ennen opetuksen toteutusmahdollisuuksia ideoidaan usein koko virtuaalitiimin voimin. Ideointi käsittää menetelmien, oppimisympäristöjen, työvälineiden, tehtävätyyppien ja ohjaustilanteiden suunnittelun. Tausta-ajatuksena opetuksen järjestämisessä on se, että oppimisen tulee olla mielekästä ja motivoivaa ja opiskelijoiden aktiivisia.

Yksi koulutuksen onnistumisen avaintekijä on tekninen tukipalvelu, joka on mukana suunnitteluvaiheesta aina koulutuksen päättymiseen saakka. Ilman tukipalvelua toimiva opettaja jäisi selviämään yksin eteen tulevista tilanteista, mikä voisi merkitä koulutuksen tason laskemista ja jopa epäonnistumista. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa on otettu käyttöön toimintamalli, jossa jokainen opiskelija perehdytetään henkilökohtaisesti tekniikkaan, opetusohjelmiin ja verkkoympäristössä toimimiseen ennen koulutuksen alkamista ja opiskelukäyttöön tuleva tietokone saatetaan valmiiksi opetusta varten. Ensimmäisellä etäoppitunnilla käydään vielä yhdessä läpi tärkeimmät tekniset asiat, jonka jälkeen oppilaitoksen tekninen tukihenkilö on kirjautuneena virtuaaliluokkaan oppituntien aikana ja päivystää ollen nopeasti tavoitettavissa koko koulutuksen ajan mikäli teknisiä ongelmia ilmenee.

Mielenkiinto saamen kielten koulutuksiin on ollut suurta ja kurseille on lähes aina ollut enemmän hakijoita kuin opiskelupaikkoja. Saamen kielten perustason koulutukset ovat olleet suosituimpia ja hakijoita on ollut koulutuksesta riippuen noin 30-60, kun aloituspaikkoja yhdellä kurssilla on yleensä 15. Kurseille hakeutuvien määrä osoittaa järjestäjien arvion mukaan todellista tarvetta.

71

Motiiveja ja syitä kielikoulutukseen hakeutumiseen on monia. Noin puolet saamen kielten etäopiskelijoista on tullut saamelaisten kotiseutualueelta. Saamelaisalueella asuvat työskentelevät pääasiassa palveluammateissa, hoitoalalla, kasvatusalalla, virkamiehinä ja yrittäjinä. Monet tarvitsevat saamen kielen taitoa työssään, toiset haluavat kartuttaa kielitaitoaan saamelaistaustansa vuoksi ja saamelaista identiteettiä vahvistaakseen, lasten ja perheen kielen käyttöä tukeakseen, sukulaissuhteita ylläpitääkseen tai tullakseen vahvemmin osaksi saamenkielistä ympäristöä. *”Opintoihin hakeutumisen taustalla on vahva saamen kielen elvytyksen ja kieliympäristön vahvistamisen halu.”¹⁰¹*

Äidinkielenään saamea puhuvien opinnot ovat tähänneet kirjoitustaidon lisäksi ammatillisen pätevyyden vahvistamiseen ja tarvittu virallisen todistuksen hankkimiseen kielitaidosta. Lisäksi monet, joilla ei ole saamelaista taustaa, haluavat oppia saamen kieltä, koska tarvitsevat sitä työssään tai vapaa-ajallaan. Joidenkin tavoitteena on työllistyä saamelaisalueella. Osa opiskelijoista hyödyntää saamen kielen opintoja muiden opintojen yhteydessä. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen järjestämät saamen kielten etäopinnot vastaavat Oulun yliopiston antamia saamen vieraan kielen opintoja ja opiskelija voi hakea yliopistolta niiden hyväksi lukemista tutkinnossaan.

Menetetyn saamen kielen takaisin oppimisesta on tullut yksi tärkeimmistä motiiveista saamen kielten opiskeluun. Opiskelijapalautte, jota kerätään kaikkien kurssien yhteydessä, kertoo paljon asian merkityksestä:

”Asun kaukana saamelaisista sukulaisistani ja kokonaan suomenkielisessä kieliympäristössä, joten arjessa ei ole mahdollisuutta hankkia tai ylläpitää saamen kielitaitoa. 40-luvulla syntynyttä äitiäni on silloisen ajan hengen mukaisesti varjeltu oppimasta saamea, ja tämän vuoksi pidän erityisen tärkeänä oppia kieltä ja säilyttää sen kautta yhteyden sukuuni. Olen opiskellut saamea itsenäisesti, mutta tulokset ovat tietysti vaihtelevia, koska kukaan ei korjaa minua tai vastaa kysymyksiini. Siksi olinkin iloinen huomattessani, että etäopiskelukin on mahdollista.¹⁰²”

”Voin omassa opetuksessani välittää tietoa saamelaisuudesta paremmin kun pystyn lukemaan myös saamenkielisiä tekstejä. Tunnetasolla asia on minulle vielä paljon tärkeämpi. Menetin saamen kielen asuntolavuosina ja koen valtion korjaavan asian, kun voin opiskella kieltä etelässäkin. Tosin esim. pohjoissaamen kursseille oli todella vaikea päästä, koska etusija ilmeisesti annettiin heille, jotka tarvitsevat kieltä työssään päivittäin.¹⁰³”

Opiskelijapalautteesta käy ilmi myös se, että mahdollisuus menetety tai saavuttamattomaksi ajatellun kielitaidon hankkimiseen on kielen oppimisen lisäksi myös syvällisesti omaan elämään vaikuttava asia. *”Se on ollut mm. paluuta omille juurille, menneiden suremista, oman identiteetin läpikäymistä ja henkistä eheytymistä.¹⁰⁴”* Jotkut kurssi-istunnot ovat olleet järjestäjien mielestä kuin ilman psykologia järjestettyjä terapiaistuntoja, niin suuresta ja merkittävästä asiasta on kysymys.

Saamelaisalueen koulutuskeskuksen virtuaalikoulun lukuvuosisohjelmaan kuuluvat seuraavat kurssit: pohjoissaamen perustaso 10 ov, pohjoissaame keskitaso 10 ov, pohjoissaamen äidinkielisten koulutus 6 ov, inarin- ja kolansaamen peruskurssit 4 ov ja vuosittain vaihtuvat kurssit. Virtuaalikoulu on kymmenvuotisen toimintansa aikana antanut saamen kielten koulutusta noin 700 henkilölle. Oppitunteja on pidetty yhteensä noin 10.000. Lisäksi se on kouluttanut opettajia ja vuodesta 2007 alkaen tukenut muiden toteuttamaa saamen kielen etäopetusta huolehtimalla käytön aikaisesta tuesta ja antanut työvälinekoulutusta.

¹⁰² Lainaus opiskelijapalautteesta: Rasmus & Pautamo 2011, 3.

¹⁰³ Sama, 4.

¹⁰⁴ Rasmus & Pautamo 2011, 5.

ABC-company/ e-skuvla¹⁰⁵ on saamelainen kustantamo ja verkkokoulu, jonka pääpaikka on Norjan Karasjoella (*Kárášjohka/ Karasjok*). Se perustettiin vuonna 2000, jonka jälkeen verkkokurssit pohjoissaamen kielessä käynnistyivät vuonna 2001, luulajansaamen kielessä vuonna 2003 ja eteläsaamen kielessä vuonna 2005. E-skuvlan perustaja ja opettaja Kirsi Paltto kertoo, että verkkokoulu perustettiin, koska sille oli suuri tarve. *”Saamelaiset asuvat niin laajalla alueella, että kaikkien tavoittaminen ei ole muuten mahdollista. Monilla alueilla ei ole opettajia eikä myöskään kurssitarjontaa. Verkko-opetus tuo saamen kielen oppimismahdollisuuden kaikkien halukkaiden ulottuville.*¹⁰⁶”

E-skuvla tuottaa saamen kielten ja muiden oppiaineiden saamenkielisiä digimateriaaleja ja opetusohjelmia verkkoon ja tarjoaa saamen kielten verkkokursseja ja etäopetusta sekä aikuisille että peruskoulua ja lukiokoulua käyville lapsille ja nuorille. E-skuvla on vuoden 2013 alusta alkaen saanut virallisesti hyväksytyyn verkkokoulun statuksen (*offisielt godkjent nettskole i Norge*), mikä tarkoittaa sitä, että se voi tarjota ilmaisia kursseja myös aikuisille, joille verkkokurssit olivat aiemmin maksullisia. Peruskoulut ja lukiokoulut voivat sopia e-skuvlan kanssa saamen kielen opetuksen järjestämisestä oppilailleen, joille koulu ei pysty antamaan saamen kielen lähiopetusta. Näitä kouluja on eniten saamen kielen hallintoalueen ulkopuolella. Tämä opetusmahdollisuus perustuu opetuslakiin.

Sekä aikuisille että lukiokoulun (*joatkkaskuvla/ videregående skole*) ja peruskoulun (*vuodđoskuvla/ grunnskole*) oppilaille on tarjolla pohjois-, etelä- ja luulajansaamen kursseja. Koululaiskurssit on suunniteltu voimassa olevan opetussuunnitelman vaihtoehtoihin ja ne ovat saamen kieli 1 (ensimmäisen kielen/ äidinkielen oppiaine), saamen kieli 2 (toisen kielen oppiaine oppilaille, jotka osaavat kieltä jonkin verran aloittaessaan koulun), saamen kieli 3 (oppilaille, jotka aloittavat saamen kielen oppimisen peruskoulussa) ja saamen kieli 4 (oppilaille, jotka aloittavat saamen kielen oppimisen lukiokoulussa).

Aikuisille tarkoitettut kurssit ovat peruskursseja ja tarkoittavat siten toisen tai vieraan kielen opintoja. Tarjolla on myös erillinen pohjoissaamen johdantokurssi. Kouluihin annettavilla kursseilla on mukana virtuaaliopettaja. Aikuiset sen sijaan voivat valita tarjonnasta joko itsenäisen ja omatahtisen opiskelun verkkokurssilla tai verkkokurssin, jolla myös opettaja on mu-

¹⁰⁵ Paltto K. 28.11.2014; < <http://www.e-skuvla.no/> >.

¹⁰⁶ Paltto K. sama.

kana. Kurseilla, joilla opettaja on mukana, käytetään nettipuhelinta eli Skypeä ja Google Hangouts-sovellusta, jotka on helppokäyttöisiä ja jokaisen tietokoneen käyttäjän helposti saatavilla. Aikuisille suunnatut kurssit jakaantuvat osioihin, joista kukin vastaa noin 100 tunnin luokkaopetusta.

E-skuvlan järjestämä kurssitarjonta voidaan jäsentää neljään erilaiseen mahdollisuuteen: 1) itsenäiseen opiskeluun verkkokurssilla, 2) itsenäiseen verkko-opiskeluun, jonka tukena on myös opettaja, 3) ryhmäopetukseen verkossa opettajan johdolla ja 4) kursseihin, joilla on sekä opettajan johdolla toteutettuja lähiopetusjaksoja että nettiopetusta. Verkkokurssien seuraaminen on mahdollista eri kielten pohjalta, mikä tarkoittaa sitä, että kurssit on suunniteltu saamen kieliä, suomea, ruotsia, norjaa ja englantia puhuville.

Paltto kertoo, että kaikkien kurssien perustana on kommunikatiivinen kielen opiskelu. Kurseilla käytetään paljon interaktiivisia harjoituksia, filmejä, ääntä ja mahdollisuutta puhumisen harjoitteluun. Verkossa olevat interaktiiviset harjoitukset on sovitettu opiskelijan iän mukaan. Lapsille ja aikuisille on tehty omat harjoituksensa. Ryhmäopetus mahdollistaa autenttisen kommunikaation muiden kurssilaisten kanssa, joiden kanssa *“voi myös jakaa alun vaikeudet, kun kieltä ei vielä ole helppo puhua.”*¹⁰⁷

Peruskoulun ja lukiokoulun oppilaille annettavassa opetuksessa käytetään sekä digitaalisia että painettuja oppimateriaaleja. E-skuvlan käyttämät oppimateriaalit on rahoittanut Saamelaiskäräjät ja ne ovat kouluille ilmaisia. Koulut ostavat opetuksen e-skuvlalta etäopetuksen rahoituksesta vastaavalta viranomaiselta saamallaan avustuksella. Pohjoissaamen kielen etäopetuksen resursseja haetaan Finnmarkin lääninhallitukselta (*Finnmárkku fylka/ Finnmark fylke*), luulajan- ja eteläsaamen resursseja Nordlandin lääninhallitukselta (*Norlánda fylka/ Nordland fylke*).

Saamen kielen opetusta halutessaan koulu ottaa yhteyttä e-skuvlaan ja sopii sen kanssa opetuksen tasosta, tuntimäärästä, kokeiden laadinnasta, mahdollisesta arvosanan antamisesta ja tuntien ajankohdasta. E-skuvla laatii jokaiselle oppilaalle erikseen lukukausisuunnitelman ja huolehtii oppimateriaaleista. Koulut saavat oppilailleen tunnukset e-skuvlan verkkosivuilla oleviin oppimateriaaleihin. Koulu puolestaan vastaa siitä, että oppilaalla on käytössään tietokone, jolla voi käyttää saamen kielen kirjaimia ja jossa on nettipuhelin. Lisäksi tarvitaan headset, eli kuulokkeet ja mikrofoni.

107 Paltto K. sama.

Saamen kielten opetuksen lisäksi e-skuvla tarjoaa kouluille eri oppiaineisiin eri saamen kielillä toimivia digitaalisia oppimateriaaleja, joita koulut voivat käyttää lisä- tai tukimateriaaleina. Nämäkin materiaalit ovat kouluille pääosin ilmaisia ja ne saavat oppilailleen käyttäjätunnukset pyydettäessä. Joissakin tapauksissa koulut maksavat digitaalisen materiaalin käytämisestä aiheutuvan palvelinmaksun. Verkkomateriaalien lisäksi e-skuvla on valmistanut älypuhelimiin saamenkielisiä sovelluksia kuten kielipelejä (*esim. Oppa fávrro ja Giellaspellu*). Uusimpia mobiilisovelluksia ovat luulajansaame-norja ja eteläsaame-norja (*Bágo ja Baakoeh*) äänisanakirjat. Pohjoissaame-norja äänisanakirja on työn alla (2015).

Digitaalisia saamenkielisiä oppimateriaaleja, digitaalisia sanakirjoja, äänellisiä kuvasanakirjoja ja lapsille suunnattuja pelillisiä kielisivustoja tarjoavat muutkin saamelaiset kustantajat kuten Suomen puolella toimiva *e-girji.net* ja Norjan puolella toimivat *Davvi Girji O.S.* ja *ČálliidLágádus*. Sámi allaskuvlan ylläpitämästä oppimateriaaliportaalista *Ovttas-aktan-aktesne* löytyy tietoja painetuista oppimateriaaleista ja linkejä eri valmistajien digitaalisiin oppimateriaaleihin ja filmeihin (nettiosoitteet seuraavassa listassa).

Lue lisää saamen kielten etä-/verkkokoulutuksesta, tutustu saamenkielisiin digitaalisiin oppimateriaaleihin, interaktiivisiin pedagogisiin ohjelmiin ja saamen kielten erilaisiin nettisanakirjoihin:

- < <http://www.sogsakk.fi/virtuaalikoulu> >
- < <http://www.e-skuvla.no/> >
- < <http://ovttas.no/> >
- < <http://e-girji.net/> >
- < <http://modersmal.skolverket.se/samiska/> >
- < <http://giellatekno.uit.no/> >
- < <http://ordbok.sametinget.se/> >
- < <http://clu.uni.no/bildetema/> >
- < <http://www4.ur.se/gulahalan/> >
- < <http://www.sametinget.se/lulesamiska> >
- < <http://www.sametinget.se/1084> >
- < <http://www.calliidlagadus.org/> >
- < <http://sajus.davvi.no/> >
- < <http://www.giella.org> >.

3.12. OVTTAS! Koulu- ja päiväkotiyhteistyötä rajojen yli¹⁰⁸

Utsjoen kirkonkylä (*Ohcejoga girkosiiida*) Suomen puolella ja Tenon kuntaan (*Deanu gielda/ Tana kommune*) kuuluva Sirman kylä (*Sirbmá*) Norjan puolella ovat noin 20 kilometrin päässä toisistaan sijaitsevia naapurikyliä Tenonlaaksossa. Kylillä ja niissä asuvilla ihmisillä on paljon yhteistä. Kylät ovat samaa kieli- ja kulttuurialuetta. Sukulaissuhteet, ympäristö, Tenojoki ja elinkeinot yhdistävät ihmisiä, jotka kuitenkin ovat kahden valtion kansalaisia. Lapset ja nuoret käyvät koulua samalla pohjoissaamen kielellä, mutta koulunkäynti perustuu kahteen erillaiseen koululainsäädäntöön, opetussuunnitelmakulttuuriin ja oppiainejakoon. Sirman koulun (*Sirpmá skuvla*) kaikki oppilaat käyvät koulua saamen kielellä. Utsjokisuun koulussa (*Ohcejotnjálmmi skuvla*), joka on Sirman koulua isompi, on sekä saamen- että suomenkielisiä luokkia. Päiväkotien toimintaa ohjaavat kansalliset lait, jotka antavat molemmissa maissa saamenkielisille lapsille oikeuden omakieliseen päivähoitoon.

76

Utsjokelaisten ja sirmalaisten pitkäaikainen yhteistyö on saanut uusia muotoja 2000-luvun alusta alkaen. 2000-luvun alussa alkanut koulujen yhteinen saamelainen taide- ja kulttuuriopetus on kasvanut suunnitelmalliseksi kouluyhteistyöksi, jolla *”on valtavan myönteinen vaikutus lasten ja nuorten saamen kielen käyttämiseen ja kielitaidon vahvistamiseen¹⁰⁹”*, toteavat Annukka Hirvasvuopio-Laiti ja Vuokko Hirvonen yhteistyötä koskevassa selvityksessään. Yhteistyön alullepanijoina olivat koululaisten vanhemmat ja koulujen opettajat. Yhteistyön kehittäminen uudelle tasolle mahdollistui kahden EU-varoin ja monien tahojen tuella aikaansaadun hankkeen kautta. Ensimmäinen OVTTAS!-hanke¹¹⁰ (*Saamelaiskulttuurin opetusta lapsille ja nuorille/ Sámi kulturoahpahus mánáide ja nuoraide*) käynnistyi vuonna 2004 ja kesti vuoden 2007 loppuun asti¹¹¹. Toinen OVTTAS!-hanke (*Saamen kielen, koulun ja päiväkodin kehittäminen Tenonlaaksossa/ Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis*) käynnistyi vuoden 2009 lopulla ja jatkui vuoden 2013 loppuun saakka¹¹².

108 Taipale 2012; Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013; Guttorm 6.5.2013 ja 2015; Rasmussen 2.5.2013 a ja b.

109 Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013, 5.

110 Ovttas on pohjoissaamea ja tarkoittaa ’yhdessä’.

111 Hanketta rahoittivat EU-ohjelma Interreg IIIA Davvin Sápmi, Norjan Saamelaiskäräjät, Pohjoiskalottineuvosto, Utsjoen kunta ja Tenon kunnassa toimiva saamen kielikeskus Deanu giellagáddi.

112 Hanketta rahoittivat Lapin liitto, Pohjoiskalottineuvosto, Interreg IVA Pohjoinen Sápmi, Utsjoen kunta, Norjan Saamelaiskäräjät, Tenon kunta, Tenon kunnassa toimiva saamen kielikeskus Deanu giellagáddi ja Norjan uudistus-, hallinto ja kirkollisministeriö (Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet).

Yhteistyön tuloksena kaikki Sirman koulun alaluokkien (1-7 lk) oppilaat ja Utsjokisuun koulun alakoulun (0-6 lk) saamenkielisessä opetuksessa olevat oppilaat käyvät edelleen (2016) yhteistä saamenkielistä koulua kahtena päivänä viikossa. Sirman koululaiset tulivat Utsjokisuun kouluun tiistaisin ja Utsjoen koululaiset puolestaan kävivät keskiviikkoisin koulua Sirmassa. Yhteiset koulupäivät alkoivat vuonna 2006 ja ovat jatkuneet siitä lähtien. Opetus on yhteistä saamen kielessä, matematiikassa, ympäristöopissa/ luonnontiedossa ja historiassa. Myös musiikkia ja liikuntaa on opittu yhdessä. Lisäksi Suomen puolen oppilaat ovat joinakin vuosina saaneet yhteistyön ansiosta norjan kielen opetusta ja Norjan puolen oppilaat suomen kielen opetusta.

Yhteistyö on tuonut opetukseen mahdollisuuden hyödyntää koulujen erityisiä vahvuuksia kuten Utsjokisuun aktiivista musiikin opetusta, erityistä musiikkiluokkaa ja koulukeskuksen yhteydessä olevaa uimahallia. Utsjokisuun koulun oppilaat puolestaan pääsevät hyötymään Sirman koulun hyvästä pihasta, leikkipaikoista ja jalkapallokentästä. Sirman koulun jokaisella oppilaalla on oma tietokone, jota käytetään koulussa joka päivä. Vuonna 2009 käynnistyneen hankkeen varoin pystyttiin omat tietokoneet hankkimaan myös kaikille yhteistyössä mukana olleille Utsjokisuun koulun oppilaille. Yhteistyö monipuolisti ja helpotti myös opettajatilannetta, koska opettajia voitiin käyttää molemmissa kouluissa. Lämmin kouluateria, joka Suomen kouluissa tarjotaan koulupäivinä kaikille oppilaille, oli uusia asia Sirman oppilaille. Kouluyhteistyön mukana myös sormalaiset saivat lämpimän kouluaterian yhteisinä koulupäivinä, mitä Sirman opettajan pitivät erittäin hyvänä asiana.

Vuonna 2009 käynnistyneen hankkeen tavoitteiksi asetettiin saamen kielen ja kulttuurin ja Tenonlaakson saamelaisen yhteisön vahvistaminen koulu- ja päiväkotiyhteistyötä kehittämällä. Asiantuntijapedagogina toiminut Sirman koulun opettaja Sonja Guttorm teki vertailun Suomessa ja Norjassa voimassaoleista opetussuunnitelmista, tavoitteena sovittaa yhteen opetussuunnitelmat ja tuoda koulujen käyttöön parhaat puolet molempien maiden opetuksesta. Yhteisen opetuksen oppiaineet valittiin siten, että kummastakin maasta tulevat oppilaat voivat noudattaa heitä koskevaa opetussuunnitelmaa ja saavuttaa opetukselle asetetut tavoitteet. Opetussuunnitelmatyön lopullisena tavoitteena oli Tenonlaakson saamelaisen opetussuunnitelman aikaansaaminen yhteensovittamalla Suomen ja Norjan opetussuunnitelmat soveltuvin osin yhteiseksi opetuksiksi, jonka *”sydän ja sielu on saamen kieli”¹¹³*.

Guttorm laati opettajien avuksi luettelon, josta oli mahdollista tarkistaa, että lapset oppivat niitä asioita, joita heidän oman maansa opetussuun-

113 Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen, 25.

nitelman mukaan kuului oppia. Varsinaisen lisän opetukseen toivat sekä Suomessa että Norjassa valmistetut saamenkieliset oppimateriaalit, jotka saatiin ilmaiseksi molemmista maista. Yhteiseen opetukseen otettiin käyttöön oppimateriaaleista se osa, jonka katsottiin siihen parhaiten sopivan. Molempien koulujen opettajat kokivat sekä oppivansa että hyötyvänsä yhteistyöstä. Yhteistyö lisäsi pedagogista osaamista mm. sen kautta, että opettajat saivat mahdollisuuden tutustua erilaisiin opetus- ja työtapoihin ja toisessa maassa tehtyihin oppimateriaaleihin, joita muuten olisi käytetty opetuksessa huomattavasti vähemmän.

Hankkeen loppuvaiheessa, kun kokemuksia yhteisestä opetuksesta oli jo useilta vuosilta, Torkel Rasmussen valmisti OVTTAS!-projektin osahankkeena luonnoksen Tenonlaakson opetussuunnitelmaksi¹¹⁴. Johdantotekstissä todetaan opetussuunnitelmaselvityksen osoittavan, että yhteinen opetus on mahdollista useimmissa oppiaineissa kaikilla peruskoulun vuosiluokilla. Vaikka oppiaineiden nimet poikkesivatkin toisistaan paljon, voitiin perusta yhteiselle opetukselle löytää opetussisältöjä vertaamalla. Rasmussen kävi läpi kaikki peruskoulun oppiaineet ja esitti jokaisen kohdalla kummassa maassa käytössä olevaa ainesuunnitelmaa (Suomessa nimeltään *oppimäärä/ oahppomearri*) kussakin käytettäisiin yhteisen opetuksen perustana, johon mahdolliset muutokset tehtäisiin. Joissakin aineissa Suomen ainesuunnitelma oli vaativampi, minkä takia sitä oli hyvä käyttää yhteisen opetuksen perustana. Joissakin oppiaineissa taas Norjan opetussuunnitelma oli suunnattu paremmin saamelaisia ja monikulttuurisia oppilaita varten ja sisällöt oli sovitettu hyvin saamelaiseen kulttuuriin ja ympäristöön. Näissä oppiaineissa yhteisen opetuksen perustaksi valittiin Norjassa voimassa oleva ainesuunnitelma (*fágaplána*). Tenonlaakson opetussuunnitelmaluonnokseen liittyy myös luonnos tuntijaoksi, joka täyttäisi eri oppiaineissa sekä Suomen että Norjan opetussuunnitelmissa määrätyt vähimmäistuntimäärät. Oma haasteensa oli yhtenäistää valtakunnallisten tuntijakomääräysten eroavaisuudet. Norjalaisen koulun tuntijaossa oppiaineen laajuus määritellään 60 minuutin mittaisina tunteina, Suomessa taas opetuksen vähimmäismäärät ilmoitetaan 45 minuutin oppituntien määränä.

Kouluyhteistyön rinnalla vuonna 2005 käynnistyi myös Utsjoen ja Tenon kuntien välinen päiväkotiyhteistyö. Se mahdollisti päivähoitopaikan saamisen naapurimaan pohjoissaamenkielisestä päiväkodista, Sirman lapsille väliaikaisten hoitopaikkojen saamisen Utsjoen päiväkotia *Duottaraskista* ja vastavuoroisesti Suomen puolen Nuorgamin lapsille Tanabrun (*Deanušaldi*) *Giellavealgu*-päiväkodista. Päiväkoti- ja kouluyhteistyö muodosti jatkumon, joka tuki lasten ja nuorten saamen kielen käyttöä. Saamen kielen käyttämisestä tuli luonnollista, koska se oli kaikille yhteinen kieli. Paine

114 Rasmussen 2.5.2013 a ja b.

suomen tai norjan kielen käyttämiseen leikeissä ja lasten keskinäisessä kanssakäymisessä väheni. Ennakkoluulot toisessa valtiossa asuvia kohtaan vähenivät ja lasten ja nuorten yhteenkuuluvuuden tunne kasvoi. Suomen ja Norjan puolella puhutun saamen kielen eroavaisuudet joissakin sanoissa ja sanontatavoissa rikastuttivat lasten kieltä. Kaikki tämä tuki saamelaisuuteen ja omaan kieleen kasvamista, kuten yksi hankeselvitykseen haastateltu vanhempi toteaa: *”Myönteistä on, että saamen kielen käyttö lisääntyy, kun Utsjoen lapset ovat yhdessä Sirman lasten kanssa. - - - Muutenkin pidän hyvänä asiana, että nämä lapset tutustuvat naapureihinsa, joihin he eivät muutoin olisi tutustuneet. Yhteistyö luo myös paremmat mahdollisuudet saamelaiskulttuuriin rakentuvaan opetukseen, johon otetaan kahden maan opetusjärjestelmistä parhaimmat osat¹¹⁵.”*

Helena Guttorm toimi hankkeessa saamelaisen varhaiskasvatuksen asiantuntijana. Hänen tehtävänä oli opastaa päiväkotien työntekijöitä ottamaan huomioon lasten erilaiset kielitaustat ja sovittaa yhteen Norjan ja Suomen puolella käytössä olevia työmenetelmiä. Päiväkotien työntekijöiden työtä tuettiin laatimalle heille omat kielen elvyttämisen- ja vahvistamissuunnitelmat. Päivittäinen Utsjoen ja Sirman välinen päiväkotiyhteistyö kuitenkin päättyi, kun Tenon kunta perusti Sirmaan oman pohjoissaamenkielisen päiväkodin. Sirmassa ongelmaksi oli koettu se, ettei Utsjoelta voitu saada lapsille pysyviä hoitopaikkoja. Guttorm raportoi päivittäisen yhteistyön päättymisen seurauksista lasten kielen käyttöön. Saamen kielen käyttö lasten välillä, erityisesti leikeissä, väheni välittömästi Sirman lasten siirryttyä päivähoitoon kotikyläänsä. Päiväkotiyhteistyö jatkuu kuitenkin yhteisten, noin kerran kuussa pidettävien yhteisten hoitopäivien ja tapahtumien muodossa edelleen.

Hirvasvuopio-Laitin ja Hirvosen selvityksessä haastateltiin opettajien ja vanhempien lisäksi myös yhteisopetuksessa mukana olleita nuoria. Selvityksen mukaan monet Sirman oppilaista olisivat halunneet oppia enemmän suomen kieltä ja muutamat Utsjokisuun oppilaista enemmän norjan kieltä. Selvityksen tekijöiden mukaan saamen kieli tuntui olevan koulukielenä niin itsestäänselvä asia, etteivät oppilaat paljon osanneet arvioida sen käyttämistä koulussa. Oppilaat ovat tottuneita siihen, että koko opetus on saameksi. *”Molempien koulujen oppilaat kertovat, että valtakielet kyllä kuuluvat koulujen piholla välitunneilla, mutta itse he ovat sitä mieltä, että he käyttävät enimmäkseen saamea koulussa. Utsjokisuun koulun muuttaman oppilaan mielestä on helpompi viestiä suomen kielellä kuin saamen kielellä. Sirman oppilailla puolestaan nimenomaan saamen kieli tuntuu olevan selvästi vahvempi kuin norja.¹¹⁶”*

¹¹⁵ Hirvasvuopio.Laiti & Hirvonen 2013, 25 (sitaatti vanhemman haastattelusta).

¹¹⁶ Sama, 35-36.

Paikallinen saamelaisyhdistys *Sámi Siida rs* ja OVTTAS!-hanke toteuttivat yhteistyönä myös tutkimuksen, jolla selvitettiin Utsjoen 13-17-vuotiaiden saamenkielisten nuorten kielenkäyttöä perheessä, koulussa, vapaa-aikana, median käytössä sekä lukemisessa ja kirjoittamisessa¹¹⁷. Tutkimuksen tulos, jonka mukaan suurin osa nuorista käytti enemmän suomen kuin saamen kieltä useimmilla kielenkäyttöalueilla, herätti monet pohtimaan syitä ja sitä, miten saamen kielen käyttöä voitaisiin vahvistaa. Tutkija Torkel Rasmussen kysyi miksi Tenon puolen nuoret puhuvat enemmän ja paremmin saamea kuin Utsjoen nuoret. Hänen mielestään tilanteelle on useita syitä. Merkittävimmät syyt hän löytää koulusta. Norjan puolen nuoret käyvät yksikielistä saamenkielistä koulua, jonka opetus perustuu saamelaisiin arvoihin, saamelaiseen kulttuuriin ja saamelaiseen opetussuunnitelmaan. Suomen puolen nuoret sen sijaan käyvät suomi-saame-kaksikielistä koulua, jonka opetussuunnitelman perustana on suomalainen kulttuuri.¹¹⁸

Tilanne synnytti ajatuksen yksityisen, yksikielisen saamelaiskoulun perustamisesta Utsjoen ja Sirman lapsille ja nuorille. Tilanne synnytti myös suunnitelmia lasten ja nuorten saamen kielen käytön lisäämiseksi koulussa mm. vahvistamalla koulua saamenkielisenä ympäristönä ja luomalla kaikille oppilaille mahdollisuuksia kasvaa toiminnalliseen ja korkeatasoiseen kaksikielisyyteen. Utsjoen kunnan sivistyslautakunta päätti keväällä 2015 ensimmäisen kielikylpyluokan perustamisesta. Syyslukukauden 2015 käynnistyessä kaikki Utsjokisuun koulun 0-2-luokkien oppilaat tulivat saamenkielisen opetuksen piiriin, toiset saame-suomi-kaksikieliselle kielikylpyluokalle ja toiset kokonaan saamenkieliselle luokalle.¹¹⁹

Tulevaisuus näyttää syntykö Utsjoen-Tenon alueelle uusi saamelaiskoulu vai muuttuuko Utsjokisuun koulu täysin saamenkieliseksi kielikylpyopetuksen jatkuessa yläluokille. Joka tapauksessa toimivat OVTTAS!-hankkeiden kautta saadut kokemukset ja Utsjoella käydyt keskustelut tiennäyttäjinä monille muille saamelaisalueille. Erityisesti luonnos tenolaiseksi opetussuunnitelmaksi on arvokas dokumentti ja malli muille raja-alueella toimiville kouluille, joita yhdistävät saamen kieli ja saamelainen kulttuuri.

Utsjoen ja Sirman koulu- ja päiväkotiyhteistyötä pidetään ainutlaatuisena rajayhteistyön muotona, joka on huomioitu mm. Norjan hallituksen saamen kielten toimintasuunnitelmassa.¹²⁰ Yhteistyön on nähty edistävän saamenkielistä opetusta ja elvyttävän saamen kieltä ja kulttuuria käytän-

¹¹⁷ Taipale 2012.

¹¹⁸ Rasmussen 2012, 2014 ja 2015.

¹¹⁹ Utsjoen kunnan sivistyslautakunta 25.02.2015 12 § ja 21.05.2015 74 §.

¹²⁰ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet/ Oðasmahttin-, hállddabus- ja girkodepartemeanta 2011, 25.

nön tasolla – ja toteuttavan samalla saamelaislasten ja –nuorten oikeutta omaan kieleensä ja kulttuuriinsa.

Lue lisää OVTTAS!-hankkeista ja Utsjoen ja Sirman koulu- ja päiväkotiyhteistyöstä:

- < <http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut.php> >
- < <http://www.tana.kommune.no/ohcejoga-ja-deanu-gielddaid-skuvla-ja-manaidgardeovttasbarggu.4901287-51331.html> >
- < <http://www.seg.deatnu.no/> >.

3.13. Sámás muinna! Saemesth munnjien! Sámásta mujna! Snakk samisk te´mæ!¹²¹

81

Sámás muinna/ puhu saamea minulle -kampanja kesti kaksi vuotta (2013-2015), leviten sosiaalisessa mediassa ja saaden huomiota kaikkialla, missä tuli esille. Kampanja teki saamen kieliä kuuluviksi ja näkyviksi norjalaisessa yhteiskunnassa, mutta vaikutti myös naapurimaissa. Kampanjan käynnisti Norjan Saamelaiskäräjät ja se oli suunnattu ennen muuta nuorille. Sen tavoitteena oli innostaa ja kannustaa käyttämään saamen kieliä kaikkialla: metsässä, kaupassa, kadulla, kylillä, jalkapallokentillä, juhlissa, naapurissa, kotona ja koulussa, sosiaalisessa mediassa – kaikkialla missä kulloinkin liikutaan. Kampanja omistettiin kaikille nuorille, niille jotka osaavat saamea, niille, jotka osaavat sitä vähän ja myös niille, jotka eivät osaa kieltä.

Saamelaiskäräjät julisti kampanjasivustollaan, että se haluaa vahvistaa, edistää ja säilyttää saamen kieliä kaikilla alueilla. Se haluaa, että kaikki lapset ja nuoret voivat oppia saamea siellä missä asuvat ja, että heillä on mahdollisuus käyttää omaa saameaan jokapäiväisessä elämässä. *”Saamelaiskäräjät tekee työtä sen eteen, että lapset ja nuoret koko maassa pääsevät*

¹²¹ < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> > ; Aslaksen 28.11.2014; Council of Europe 2015, 32.

*oppimaan saamea koulussa. Haluamme, että yhä useammat oppivat saamea, koska vain sillä tavalla voimme varmistaa, että kieli jatkaa elämäänsä ja, että myös tulevat sukupolvet pääsevät oppimaan saamen kieltä.*¹²² Kampanjan tavoitteiksi asetettiin, että saamen kielen käyttö lisääntyy, yhä useammat alkavat puhua kieltä, saamen kieltä käytetään yhä useammilla areenoilla ja yhteyksissä, saamen kieli tulee näkyvämmäksi ja, että yhteiskunnassa lisääntyy ymmärrys sitä kohtaan miksi oma kieli on tärkeä.

Kampanja oli hauska tapa lisätä saamen kielen käyttöä ja vaikuttaa kielenkäyttötapoihin. Sen näkyvin ilmentymä oli rintanappi, jota painettiin monenlaisina versioina kaikilla Norjassa puhutuilla saamen kielillä ja myös norjaksi. Rintanapin sanoma kaikilla kielillä on yksinkertainen: puhu saamea minulle! Lisa Monica Aslaksen, joka esitteli kampanjaa Euroopan neuvoston Inarissa järjestämässä seminaarissa, kertoi miten vieras ihminen oli alkanut puhua hänelle saamea kun hän oli käynyt Altassa ruokakaupassa. *"Mietin ensin, että tunnenko hänet, mutta sitten muistin, että minulla on puserossa Sámás muinna-merkki.*¹²³"

82

Sámás muinna-kampanja toimi ennen muuta sosiaalisessa mediassa. Yhtenä välineenä oli instagram (*#samasmuinna*, *#saemesthmunjnien*, *#samastamujna*, *#snakksamisktemæ*)¹²⁴, jonka kautta kampanjan nettisivuille lähetettiin satoja kuvia. Kuvat voivat olla mistä vain, ihmisistä, tilanteista, erilaisista ympäristöistä jne., mutta niihin piti sisältyä saamen kieltä, sana tai enemmän. #-merkillä ja kampanjatunnuksella varustetut kuvat ilmesivät nopeasti kampanjasivustolle. Sosiaalisessa mediassa järjestettiin myös erilaisia kilpailuja, joiden palkintoina oli erityisiä Sámás muinna – tunnuksella varustettuja kampanjapipoja.

Saamelaiskäräjät nimesi yhteensä 24 nuorta saamen kielilähettiläiksi (*giella ambassadevrrat*). He toimivat saamen kielen käyttämisen esikuvina,

¹²² < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> >, alkuperäinen teksti pohjoissaameksi: *"Sámediggi bargá dan ovdii ahte mánát ja nuorat miehtá riikka galget beassat oahppat sámegiela skuvllas. Mii hálidit ahte eanebut galggaše oahppat sámegiela, go dušše dainna lágiin sáhttit mii sihkkarastit ahte giella eallá viidáseappot ja ahte boahhte buolvvat maiddái beasaše oahppat sámegiela."* Huolimatta kampanjan päättymisestä Koutokeinon pääsiäisfestivaaleille 2015, oli kampanjasivusto edelleen auki ja luettavissa tätä raporttia viimeistellessä 30.06.2015.

¹²³ Aslaksen 28.11.2014.

¹²⁴ Instagram on ilmainen kuvien jakopalvelu ja sosiaalinen verkosto, joka aukesi lokakuussa 2010. Palvelun avulla käyttäjät voivat jakaa kuvia, kommentoida toisten käyttäjien kuvia ja tykätä niistä. Palvelun käyttö mobiililaitteilla edellyttää sovelluksen latausta, joka on saatavilla iOS-, Android- ja Windows Phone 8 -käyttöjärjestelmille. Lähde: < <http://fi.wikipedia.org/wiki/Instagram> >.

levittivät tietoa ja innostivat nuoria käyttämään omaa kieltään. Kielilähettiläät saivat paljon julkisuutta mediassa mm. television ajankohtaisohjelmissa, radioissa ja tavatessaan tunnettuja ihmisiä ja pyytäessään heitä tukemaan kampanjaa. Kielilähettiläät kävivät kouluissa, tapahtumissa, konferensseissa ja erilaisissa tilaisuuksissa kertomassa kampanjasta ja järjestivät nuorille mm. kielikahvilatapaamisia. Aslaksen kertoo, että kaikkein hauskin kampanjassa oli kun kielilähettiläät pääsivät tekemään ja julkaisemaan kampanjalaulun yhdessä tunnetun saamelaisräppäri *SlinCrazen* kanssa (ks. linkki alla). Kielilähettiläät ylläpitivät myös saamenkielistä blogia. Blogiin voi lähettää kirjoituksia jokainen nuori. Ainoa ehto julkaisulle oli, että kirjoitusten kieli oli joku saamen kielistä.

Saamen kielten puhumista ja kirjoittamista helpottamaan ja innostamaan valmistettiin taskusanakirja¹²⁵, jonka sisältö sovitettiin nuorille ja nuorille aikuisille. Kirjaseen koottiin sanoja ja lauseita, joilla nuoret toivotetaan tervetulleiksi puhumaan saamea elämän todellisissa tilanteissa. Kirjanen ei sisällä kielioppia, vaan ainoastaan tarpeellisia sanoja ja lauseita teemoista ensiaskel, ensitapaaminen, koulussa, kotona, ystävien kanssa, luonnossa, juhlassa ja seurustelu.

Sanakirjanen oli yksi kampanjatuotteista, joita kaikkia saattoi tilata ilmaiseksi kampanjasivustolta. Muita kampanjatuotteita olivat rintanapit (pinsit) ja rannekkeet, joihin kaikkiin painettiin kampanjan tunnus. Tuotteita tilattaessa valittiin kampanjakieli, jolla varustettuna tuotteet itselleen halusi.

Lue lisää Sámás muinna!-kampanjasta:

- < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> >
- < <http://www.saemiedigkie.no/Saemesth-munnjien> >
- < <http://www.samedigge.no/Samasta-mujna> >
- < <http://www.sametinget.no/Snakk-samisk-te-mae> >
- kampanjalaulu < <https://samasblogg.wordpress.com/kampanjelat/> >

Lue myös *Giela mitalusat-hankkeesta*, jossa on toimijoita Norjan ja Ruotsin puolelta ja jossa nuoret ovat keskeisessä roolissa:

- *Giela mitalusat/Giela giehto. Det samiska språket – tre generationer berättar*, < <http://www.giella.se> >

¹²⁵ Norsk-samisk lommeþarlør/ Nordsamisk-sátnegirjjáš/ Lulesamisk-báhkogirjásj/ Sørsamisk-baakoegærjetje.

3.14. Yle Sápmi – kielen elvyttämistä radiotyössä, yhdenvertaisuutta studiossa¹²⁶

Suomen Yleisradion saamelaistoimitus, Yle Sápmi, tuottaa sisältöjä internetiin, radioon ja televisioon kaikilla kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä. YLE Sápmi toimii omalla radiokanavallaan yhtenä Ylen uutis- ja ajankohtaistoiminnan alueradioista. Se toimii läheisessä yhteistyössä Norjan ja Ruotsin yleisradioiden saamelaistoitusten¹²⁷ kanssa. Yle Sápmi toteuttaa toiminnassaan saamelaisyhteisöön kohdistuvaa julkisen palvelun periaatetta, pyrkien palvelemaan kaikenikäistä mediayleisöään sen omilla kielillä, tuottaen lasten-, nuorten-, uutis- ja ajankohtaisohjelmia ja eläen vahvasti mukana oman yhteisönsä arjessa ja juhlassa. Yle Sápmi on tärkein saamelaismedia Suomessa. Erotuksena kaikista muista Ylen alueradioista Yle Sápmilla on myös erityistehtävä: saamen kielten, kulttuurin ja identiteetin vahvistaja. Yle Sápmi linjaa tehtävänsä seuraavasti: netti on sen tärkein uutiskanava ja radio tärkein kielenelvytyksen väline. Television kautta se tarjoaa elämyksiä katselijoilleen.

84

Yle Sápmi on toteuttanut vuodesta 2013 alkaen uudenlaista kielipolitiikkaa toiminnassaan, pyrkien nostamaan inarin- ja koltansaamen kielet tasavertaisempaan asemaan pohjoissaamen kielen kanssa ja parantamaan kielten välistä ymmärtämistä. Tavoitteena on ollut myös nostaa inarin- ja koltansaamen kielten statusta kaikessa toiminnassa. Aikaisemmin inarin- ja koltansaamen kielet pysyivät omissa lähetyksissään ja rajatuissa lähetyksajoissaan. Vuodesta 2013 lähtien radion suorat aamu- ja iltapäivälähetykset on voitu juontaa millä tahansa saamen kielellä. Uudeksi periaatteeksi on muotoutunut se, että mikä tahansa kolmesta saamen kielestä voi toimia minkä tahansa lähetyksen juontokielenä. Lisäksi käyttöön on otettu monisaamenkielinen toimintamalli, joka tarkoittaa sitä, että samassa lähetyksessä käytetään useampaa saamen kieltä rinnakkain.

Inarinsaamenkielinen *Anarâšsaavah* ja koltansaamenkielinen *Nuõrttsäämas* ohjelma ovat edelleen olemassa entiseen tapaan myös itsenäisinä lähetyksinään, joissa oman kieliyhteisön asioihin on mahdollista paneutua syvemmin. Muutoksena aiempaan molemmat lähetetään kuitenkin suoriina lähetyksinä, joilla on haluttu parantaa ohjelmien ajankohtaisuutta.

Yhdenvertaisuutta on rakennettu myös netissä ja TV-uutisissa. Toimituksen osaamista on lisätty tietoisesti siten, että nettiiutisia julkaistaan ja

¹²⁶ Sähköpostikeskustelu YLE Sápmin päällikkö Pirita Näkkäläjärven kanssa 26.9.2014; YLE Sápmin tavoitteet strategiakaudelle 2013-2015. Ks. myös Wesslin 2014.

¹²⁷ NRK Sápmi, SVT Sápmi ja SR Sápmi.

TV-juttuja toimitetaan kaikilla kolmella kielellä. Kaikki toimituksessa työskentelevät on koulutettu radio-osaamisen lisäksi myös nettityöskentelyn ja TV-taitojen hallintaan. Inarin- ja koltansaamenkielillä toimitettujen uutisjuttujen määrä on selvästi lisääntynyt sekä televisiossa että radiossa. Pohjoismaiseen saamenkieliseen Oddasat - TV:n uutislähetyskseen on toimitettu vuoden aikana 20 koltansaamenkielistä uutista kun niitä aiempina vuosina oli vain muutamia.

Ensimmäinen vakiolähetys, jossa juontaminen pysyvästi kahdella kielellä otettiin käyttöön, oli vuonna 2012 aloittanut nuorten ohjelma *Sohkaršohkka* (Sokerishokki). Inarin- ja pohjoissaamenkieliset juontajat keskustelevat ja vievät ohjelmaa eteenpäin luontevasti kahdella kielellä, jonka seurauksena myös kuuntelijat ovat harjaantuneet ymmärtämään myös muuta kuin omaa saameaan. Inarin- ja pohjoissaamen lisäksi ohjelmassa on mahdollisimman usein myös koltansaamenkielisiä osioita.

Lasten radio-ohjelma Binna Báanna, jonka ensimmäiset lähetykset kuultiin vuonna 2002, toimitetaan myös kolmella saamen kielellä. Siinä on pohjois-, inarin- ja koltansaamenkielisiä osia, joiden toimittamisessa lapset ovat aktiivisesti mukana. Ensimmäinen saamenkielinen lasten TV-ohjelma Unna Junná näki päivänvalon vuonna 2007. Ohjelmaa tehtiin ensimmäiset vuodet yhteistyössä SVT Sápmin kanssa. Ruotsin puolella tuotetuissa osissa kuultiin myös luulajan- ja eteläsaamea. Vuodesta 2010 alkaen Yle Sápmi on tuottanut ohjelmaa yksin ja sitä tehdään kolmella kielellä, pohjois-, inarin- ja koltansaameksi.

Yle Sápmin päällikkö Pirita Näkkäläjärven mukaan kokemukset uusista toimintatavoista ovat hyviä. Inarin- ja koltansaamenkieliset työntekijät kokevat, että heidän asemansa työyhteisössä on parantunut. Yle Sápmin yleisö on alkanut ymmärtää aiempaa paremmin myös muita saamen kieliä kuin omaansa. Kritiikkiäkin on luonnollisesti tullut. Jotkut ovat kokeneet pohjoissaamenkielisen palvelun heikenneen. Toimituksen työssä kolmen saamen kielen käyttö rinnakkain samoissa lähetyksissä on kuitenkin muuttunut koko ajan luonnollisemmaksi ja normaalimmaksi tilanteeksi. *”Miten muuten opimme ymmärtämään toisiamme, jos emme kuule toistemme kieliä”,* kysyy Näkkäläjärvi.

Lue lisää Yle Sápmin ja naapurimaiden saamelaisradioiden toiminnasta:

- YLE Sápmi < <http://yle.fi/uutiset/sapmi/> >
- NRK Sápmi < <http://www.nrk.no/sapmi/> >
- Sameradion & SVT Sápmi < <http://sverigesradio.se/sameradion> >

3.15. Sámi Giellagáldu saamen kielten tulevaisuutta rakentamassa¹²⁸

Saamen kielten kehittyminen nopeasti muuttuvassa maailmassa, jossa kielten kirjallinen ja julkinen käyttö lisääntyy ja saamen kieliä käytetään yhä useammilla elämäalueilla, merkitsee kasvavaa tarvetta kielenhuoltoon, kielten kehittämiseen, kielen tutkimukseen ja normittamistyöhön. Tarve koskee kaikkia saamen kieliä. 1970-luvulla käynnistynyt pohjoismainen saamen kieliyhteistyö tuli tiensä päähän eikä enää 2000-luvulla vastannut tarkoitustaan. Tarvittiin koordinoitua, jatkuvaa päivittäistä yhteistyötä, saamen kielityön saattamista pysyvälle perustalle ja kieliammattilaisten tehtäväksi. Vastauksena saamen kielten tarpeisiin kolmen maan Saamelaiskäräjät ottivat tavoitteekseen yhteisen saamen kielikeskuksen perustamisen, johon koottaisiin kielten paras asiantuntemus, kielenhuolto, normittaminen ja niihin liittyvät palvelutehtävät. Lisäksi keskus vahvistaisi saamen kielten keskinäistä kanssakäymistä ja yhteistyötä ja varmistaisi saamen kielten kehittymisen samaan suuntaan eri maissa.

86

Suomen, Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien yhteistyöelin Saamelainen parlamentaarinen neuvosto (*Sámi parlamentáralaš ráđđi*) käynnisti vuoden 2013 alussa yhteispohjoismaisen saamen kielen ammatti- ja resurssikeskuksen perustamishankkeen. Hankkeessa käynnistettiin yhteinen saamen kielikeskus, *Sámi Giellagáldu* (Saamen kielikaltio). Sille annettiin ylin vastuu saamen kieliyhteistyöstä, kieliammatillisesta työstä ja kielenkäyttäjille suunnatuista saamen kieliä koskevista kielipalveluista. *Sámi Giellagáldu* ei sijoitettu fyysisesti yhteen paikkaan vaan sen toiminta järjestettiin Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjien välisenä yhteistyönä. Hanketta johti Suomen Saamelaiskäräjät ja sitä rahoittivat EU-ohjelma Interreg IV A Nord Sápmi, Lapin liitto, Tromssan lääninhallitus (*Romssa fylka/ Troms fylke*), Nordlandin lääninhallitus (*Norlánda fylka/ Nordland fylke*) ja lisäksi Suomen, Norjan ja Ruotsin Saamelaiskäräjät. Hanke toimi 1,5 vuotta, päättyen kesäkuun 2014 lopussa.

Pohjoismaiden Saamelaiskäräjät pyrkivät saamaan saamen kieliyhteistyölle jatkorahoituksen, koska yhteistyön tarve on ilmeinen. *Sámi Giellagáldu*

128 SÁFÁ2 -hankkeen johtaja Marko Marjomaalta saadut tiedot: *Sámi Giellagáldu organisašuvdna, Sámi Giellagáldu gaskaboddosaš bargoortnet, SÁFÁ2 –prošeavtta čuozáhtajoavku ja ulbmilat, SÁFÁ2 –prošeavtta bohtosat.*

ehti lyhyen toimintansa aikana luoda toiminta- ja asiakaspalvelumallin, jossa saadut tulokset osoittivat paitsi suuren kielityön tarpeen myös pohjoismaisen yhteistyön tehokkuuden. Luomalla kielityötä kokopäiväisesti tehneiden kieliammattilaisten yhteisön, jonka kaikki jäsenet toimivat samoin periaattein ja yhteistyössä toistensa kanssa, pystyttiin mm. tuottamaan huomattava määrä uudissanoja ja uutta terminologiaa kaikkiin mukana olleisiin kieliin.

Giellagáldu kokosi yhteistyöhön viittä saamen kieltä, pohjois-, inarin-, koltan-, etelä- ja luulajansaamea, edustaneet kielityöntekijät. Giellagáldun toiminnan viisi saamen kieltä olivat kielet, joita käytetään mm. opetuskielinä ja joita opetetaan oppiaineina Pohjoismaiden kouluissa ja yliopistoissa. Kielityöntekijöitä oli yhteensä yhdeksän. Jokaisella projektissa mukana olleella saamen kielellä oli yksi kielityöntekijä jokaisesta maasta, jossa kieltä puhutaan: Suomesta inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kielityöntekijät, Ruotsista ja Norjasta etelä-, luulajan- ja pohjoissaamen kielityöntekijät. Jokaista saamen kieltä varten toimi oma asiantuntijajaostonsa, joille kielityöntekijät valmistelivat käsiteltävät asiat. Kielijaostojen tehtävänä oli tehdä päätökset kielten terminologiaa, normittamista ja paikannimiä koskien. Inarinsaamen jaoston kaikki jäsenet olivat Suomesta, koltansaamen jaostossa oli edustaja myös Venäjän puolelta. Etelä- ja luulajansaamen jaostot koostuivat Norjasta ja Ruotsista nimetyistä edustajista ja pohjoissaamen jaosto Suomesta, Norjasta ja Ruotsista tulleista edustajista.

Kielityöntekijöiden ja jaostojen työn tulokset olivat huikeat. Hankkeen aikana inarinsaameen hyväksyttiin yhteensä 841 uutta sanaa ja kuusi uutta normia, koltansaameen 229 uutta sanaa ja 148 normia, pohjoissaameen 1020 uutta sanaa ja 47 normia, luulajansaameen 438 uutta sanaa ja eteläsaameen 616 uutta sanaa. Hankkeen työntekijät antoivat myös kielenkäyttäjille avointa neuvontaa, jonka tärkeimmät kanavat olivat sähköposti ja Facebook. Hankkeen kohderyhmänä olivat kaikki em. viiden saamen kielen puhujat, Saamelaiskäräjät ja muut saamen kielillä työskentelevät yhteisöt ja organisaatiot, kielenkääntäjät, tulkit, hallinnossa työskentelevät henkilöt ja viranomaiset, jotka tarvitsevat saamen kieltä toiminnassaan, oppimateriaalin käsikirjoittajat ja kääntäjät, opettajat, toimittajat ja saamen kielikeskusten työntekijät. Kohderyhmä oli hyvin tietoinen uudesta palvelusta ja käytti neuvontapalvelua ahkerasti.

Sámi Giellagáldun hankejohtajana toimiva Marko Marjomaa arvioi tulevan kieliyhteistyön tarpeen suureksi erityisesti seuraavilla aloilla:

- kielenhuolto,
- terminologiatyö ja kielten normittaminen,
- kielenkäyttäjille suunnattu ohjaus, neuvonta ja tiedottaminen,
- kieliteknologisten sovellusten kuten saamen kielten kielentarkistusohjelmien edistäminen ja käyttöönotto,
- sanakirjatyö,
- saamen kielen ja saamenkielinen opetus ja niihin liittyvä oppimateriaalityö,
- nimipalvelu, etu- ja sukunimet,
- paikannimipalvelu mm. karttatyötä ja tieopasteita varten,
- materiaalin ja arkiston kokoaminen kielitieteellistä tutkimusta varten.

Suomen saamelaiskäräjien varapuheenjohtaja Heikki Paltto piti Sámi Giellagáldun avajaisseminaarissa helmikuussa 2013 pitämässään puheessa pohjoismaista kieliyhteistyötä tärkeänä saamelaisyhteisön ja kielten yhtenäisyydelle: *”Pelkonamme on, että saamen kielten terminologia ja sanavarasto kehittyy joka maassa niin erilaiseksi, että kielten puhujat eivät enää ymmärrä toisiaan. Tämän hankkeen tärkeimpänä tavoitteena on estää näin tapahtumasta.¹²⁹”* Sámi Giellagáldun toiminta oli pysähdyksissä reilun vuoden, mutta toiminta jatkuu uutena projektina vuosille 2015-2018 saadun EU-hankerahoituksen turvin.

Lue lisää saamen kieliyhteistyöstä:

- < <http://www.giella.org> >
- < <http://www.samediggi.fi> >
- < <http://www.sametinget.se> >
- < <http://www.samediggi.no> >.

129 Paltto 20.2.2013, lainaus käännetty pohjoissaamenkielisen puheen tekstistä: *”Ballun namalassii lea, ahte sámegielaideid terminologiija ja sátnevuorká šaddá juohke riikkas nu iešguđetláganin, ahte daid hállit eai šat gulahala gaskaneaset. Dán prošeavtta oktan deháleamos ulbmilin lea eastit ná dáhpáhuvvamis.”*

4. Saamen kielten elvyttämisen kansalliset raamit

Saamen kielen asema kansallisessa kielipolitiikassa näyttää ensi katsomalta samankaltaiselta Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa, koska niissä kaikissa on voimassa saamelaisten kielellisiä oikeuksia turvaava erityinen kielilaki. Norjassa voimassa olevalla 'saamen kielilailalla' tarkoitetaan saamelaislain 3. lukua, joka liitettiin lakiin sen jo ollessa voimassa vuonna 1990. Ruotsissa saamelaiset ja saamen kieli kuuluvat vuonna 2009 säädetyin kansallisia vähemmistöjä ja vähemmistökieliä koskevan lain piiriin. Suomessa on voimassa erillinen, vuonna 2003 uudistettu saamen kielilaki. Yhteistä kielilaille on, että niissä määritellyt oikeudet ja viranomaisten velvollisuudet on suurelta osin sidottu erityiseen hallintoalueeseen. Yhteistä kielilaille on myös se, ettei niissä ole tarkempia säännöksiä koulutuksesta, jota säännellään omalla erityislainsäädännöllään.

89

Alla olevaan karttaan on merkitty saamelaisten kotiseutualueeseen (*Sámiid ruovttuguovlu*) Suomessa ja saamen kielen hallintoalueisiin (*Sáme-giela hálddašanguovlu*) Ruotsissa ja Norjassa kuuluvat kunnat. Norjan

SUOMAS/SUOMESSA

1. Ohcejohka/Utsjoki
2. Anár/Inari
3. Eanodat/Enontekiö
4. Soađegili Sámi bálggus / Sodankylän Lapin paliskunta

RUOTAS/RUOTSISSA

5. Giron/Kiruna
6. Jiellvárri/Gällivare
7. Jáhkámáhkki/Jokkmokk
8. Árjepluovve/Arjeplog
9. Árviesjávrie/Arvidsjaur
10. Suorsa/Sorsele
11. Maalege/Malå
12. Luspje/Storuman
13. Liksjoe/Lycksele
14. Vueltjere/Wilhelmina
15. Upmeje/Umeå
16. Straejmie/Strömsund
17. Krokom
18. Åre
19. Staare/Östersund
20. Bierjen tjelte/Berg
21. Härjedalen
22. Eajra/Ålvdalen
23. Kraapohke/Dorotea

NORRGAS/NORJASSA

24. Unjárga/Nesseby
25. Deatnu/Tana
26. Porsángu/Porsanger
27. Kárasjohka/Karasjok
28. Guovdageaidnu/Kautokeino
29. Gáivuotna/Kåfjord
30. Loabát/Lavangen
31. Divttasvuotna/Tysfjord
32. Snåasen/Snåsa
33. Raavrevjike/Røyrvik

puolella hallintoalueeseen on viimeksi, vuonna 2010, liittynyt *Raavrevijke/Røyrvik* Snåsan pohjoispuolelta, Pohjois-Trøndelagin läänistä eteläsaamen alueelta. Ruotsin puolella hallintoalueeseen liittyi viimeksi, vuonna 2012, *Dorotean kunta/Kraapohken Tjielte*, joka sijaitsee Västerbottenin läänin etelälaidalla eteläsaamen perinteisellä alueella.¹³⁰

Norjan perustuslakiin lisättiin vuonna 1988 ns. saamelaispykälä (110a §), jonka mukaan valtion viranomaisilla on velvollisuus järjestää olosuhteet sellaisiksi, että saamelaisella kansanryhmällä on mahdollisuus kielensä, kulttuurinsa ja yhteiskuntaelämänsä turvaamiseen ja kehittämiseen¹³¹. Saamelaisten asema maan alkuperäiskansana vahvistettiin vuonna 1990, jolloin Norja ratifioi ILO:n alkuperäiskansasopimuksen n:o 169. Norjan perustuslaissa ei ole säännöksiä maan virallisista kielistä.

Suomi tunnusti saamelaiset maansa alkuperäiskansaksi ensimmäisen kerran perustuslaissaan vuonna 1995 ja sisällytti vastaavan säännöksen vuonna 2000 voimaan tulleeseen uuteen perustuslakiin¹³². Perustuslain 17 § 3 momentin mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Erotuksena naapurimaista saamelaisten oikeutta yhteiskuntaelämänsä kehittämiseen ei mainita erikseen perustuslain säännöksessä. Perustuslain hallintoa ja itsehallintoa koskevan luvussa 11 (121 § 4 mom.) sen sijaan säädetään saamelaisille kotiseutualueellaan kuuluvasta kieltään ja kulttuuriaan koskevasta itsehallinnosta. Vuonna 1995 säädettiin erillislaki perustuslakiin kirjattua tehtävää toteuttavasta saamelaisten itsehallintoelimestä, saamelaiskäräjistä¹³³. Suomen virallisesta kaksikielisyydestä säädetään edellä mainitussa perustuslain 17 §:ssä. Sen mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi.

Ruotsissa saamelaiset mainitaan usein alkuperäiskansaksi epävirallisissa keskusteluissa ja jopa maan hallituksen tiedotustoiminnassa. Kansallisessa lainsäädännössä saamelaiset määritellään kuitenkin kansalliseksi vähemmistöksi ruotsinsuomalaisten, meänkieltä puhuvien tornionlaaksolaisten, romanien ja juutalaisten rinnalla. Vähemmistöjen oikeudet mainittiin

¹³⁰ Kartta: Sámedikki skuvlen- ja oahppamateriáladoaimmahat/ Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto (Suomi) 2015. Graafinen toteutus Studio Borga/Minna Saastamoinen.

¹³¹ Laki 1988:432 (Norja).

¹³² Lait 1995/969 ja 1999/731 (Suomi).

¹³³ Laki 1995/974 (Suomi). Saamelaiskäräjälain uudistaminen oli vireillä vuodesta 2012 lähtien, mutta kariutui Eduskunnan käsittelyssä keväällä 2015.

ensimmäisen kerran perustuslaissa vuonna 1976. Vähemmistöjä koskeva säännös muutettiin vuonna 2010 muotoon, jossa saamelaiset mainitaan kansaksi (*det samiska folket*) erotuksena muista vähemmistöistä. Voimassa olevan perustuslain säännöksen mukaan saamen kansan ja etnisten, kielisten ja uskonnollisten vähemmistöjen mahdollisuuksia säilyttää ja kehittää omaa kulttuuriaan ja yhteiskuntaelämäänsä tulee edistää.¹³⁴ Erotuksena naapurimaista saamelaisten oikeutta oman kielensä ylläpitämiseen ja kehittämiseen ei mainita erikseen perustuslain säännöksessä.

4.1. Saamen kielilait

Norjassa saamen kielilain säätäminen vuonna 1990 oli jatkoa 1980-luvun lopulla alkaneelle saamelaisten oikeusaseman kehittämiseksi, saamelaiskäräjien perustamiselle, perustuslakiin tehdylle muutokselle ja kansainvälisen työjärjestö ILO:n alkupe-räiskansasopimuksen n:o 169:n ratifioimiselle.¹³⁵ Kielisäännökset koskivat alun perin ainoastaan perinteisiä pohjoissaamen kielen alueita ja saamen kielen hallintoalueeseen kuului yhteensä kuusi kuntaa¹³⁶. Vuodesta 2006 lähtien hallintoalueeseen on liittynyt myös luulajan- ja eteläsaamen alueilla sijaitsevia kuntia ja läänejä (ks. kartta)¹³⁷.

Saamen kielen hallintoalueeseen kuuluu kuntien lisäksi myös neljä Norjan pohjoisinta lääninä, jotka ovat Ruijan lääni (*Finnmárkku fylka/ Finnmark fylke*), Tromssan lääni (*Romssa fylka/ Troms fylke*), Nordlandin lääni (*Norlánda fylka/ Nordland fylke*) ja Pohjois-Trøndelagin lääni (*Davvi-Trøndelága fylka/ Nord-Trøndelag fylke*). Kunnat ja läänit voivat hakea uudistus-, hallinto- ja kirkkoministeriöltä (*Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartementa*) hyväksymistä saamen kielen hallintoalueeseen. Ministeriö päättää asiasta kuultuaan ensin saamelaiskäräjiä ja arvioituaan hallintoalueeseen liittymisestä seuraavat kustannukset. Hyväksymisestä hallintoalueeseen päättää lopulta valtioneuvosto.

¹³⁴ Laki 1974:152, muutokset 1976:871 ja 2010:1408 (Ruotsi).

¹³⁵ Lait 1987:56 ja 1988:432 (Norja).

¹³⁶ Kunnat olivat Karasjoen (*Kárašjohka/ Karasjok*), Koutokeinon (*Guovdageaidnu/ Kautokeino*), Uuniemen (*Unjárga/ Nesseby*), Porsangin (*Porsángu/ Porsangerfjord*) ja Tenon (*Deatnu/ Tana*) kunnat Finnmarkin läänistä sekä Kaivuonon (*Gáivuotna/ Kåffjord*) kunta Tromssan läänistä.

¹³⁷ Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk, 2005:657.

Saamen kielilain perustana on periaate saamen ja norjan kielten yhdenvertaisuudesta (1-5 §). Saamen kielilain säännökset takaavat oikeuden saamen kielen käyttöön viranomaisten kanssa asioitaessa. Tällaisia viranomaisia ovat mm. hallintoviranomaiset, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut sekä oikeuslaitos (tuomioistuimet, poliisi- ja syyttäjäviranomaiset sekä vankilat). Kielten yhdenvertaisuutta voi pitää kuitenkin laissa asetettuna tavoitteena, jonka täydellistä toteutumista estävät monet rajoitukset, mm. paikallishallinnolle annettu laaja harkintavalta.

Kielen elvyttämisen näkökulmasta lain 3-7 § on tärkeä. Sen mukaan saamen kielen hallintoalueella paikallisten ja alueellisten julkisten viranomaisten työntekijöillä on oikeus saada palkallista virkavapautta saamen kielen opiskelemista varten, jos virastossa tai laitoksessa tarvitaan saamen kielen taitoista henkilökuntaa. Työnantaja voi liittää opiskelua koskevaan virkavapauspäätökseen ehdon, jonka mukaan työntekijä sitoutuu työskentelemään virkavapauden myöntäneessä virastossa tietyn ajan kielitaidon hankkimisen jälkeen.

92

Lain 3-8 §:ssä säädetään yleisellä tasolla oikeudesta saada saamen kielen opetusta. Lain mukaan jokaisella (riippumatta asuinpaikasta tai etniseen ryhmään kuulumisesta) on oikeus saada saamen kielen opetusta. Säännös on tarkoitettu turvaamaan mahdollisuus saamen kielen opetuksen saamiseen niille henkilöille, joilla iän, asuinpaikan tai muun syyn vuoksi ei ole tukenaan muuta siihen oikeuttavaa säännöstä. Säännös täydentää siten opetuslaissa määriteltyjä saamen kielen opetukseen liittyviä oikeuksia.

Norjan Saamelaiskäräjät on velvollinen seuraamaan lain toteutumista ja antamaan vaalikausittain selvityksen saamen kielen tilanteesta maassa (3-12 §). Saamen kieltä käsitellään Norjan virallisessa kielipolitiikassa alkuperäiskansan kielenä. Saamen kielen näkyvyyden ja yleisen arvostuksen kannalta tärkeä on myös paikannimilakiin sisältyvä säännös. Saamen kielen hallintoalueen kunnat ovat velvollisia merkitsemään saamenkielisen paikannimen ensimmäisenä kyltteihin, mikäli alueella on käytössä monikielisiä paikannimiä.

Ruotsissa saamen kielen aseman virallistaminen vuonna 1999 liittyi Euroopan neuvoston vähemmistösopimusten¹³⁸ ratifioimiseen, jossa yhteydessä saamen kieli, suomen kieli ja meänkieli määriteltiin kansallisiksi vähemmistökieliksi. Maan valtiopäivät hyväksyi kaksi uutta lakia, joista

138 Council of Europe 1992 ja 1995.

toinen koski saamen kielen käyttämistä ja toinen suomen ja meänkielen käyttämistä viranomaisissa.¹³⁹ Kansallisiin vähemmistökieliin liitettiin jonkin verran enemmän oikeuksia kuin muihin vähemmistökieliin. Saamen kielilakia sovellettiin neljän pohjoisen kunnan alueella, jotka ovat pohjois- ja luulajansaamen perinteisiä alueita.¹⁴⁰

Seuraava kielipoliittinen uudistus toteutettiin Ruotsissa jo kymmenen vuoden päästä, vuonna 2009, jolloin aiemmat vähemmistökielilait korvattiin yhdellä uudella kansallisia vähemmistöjä ja niiden kieliä koskevalla lailla¹⁴¹. Lain 2 §:ssä määritellään juutalaiset, romanit, saamelaiset, ruotsinsuomalaiset ja tornionlaaksolaiset kansallisiksi vähemmistöiksi ja suomi, jiddish, meänkieli, romani chib ja saamen kieli kansallisiksi vähemmistökieliksi.

Lain 6 §:ssä määritellään suomen, meänkielen ja saamen kielen hallintoalueet, joilla alueilla kunnan tulee tarjota kansallisiin vähemmistöihin kuuluville mm. kokonaan tai osittain omakielistä lasten päivähoitoa (*förskola*) ja vanhustenhuoltoa (*äldreomsorg*). Muilta osin laki turvaa lähinnä kansallisten vähemmistökielten käyttöä viranomaisissa ja oikeusistuimissa. Kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on oikeus käyttää omaa kieltään asioidessaan kunnan tai valtion viranomaisen kanssa. Hallintoviranomaisella puolestaan on velvollisuus huolehtia siitä, että sen käytössä on vähemmistökielen taitoista henkilökuntaa. Viranomaisen tulee myös informoida kansallisia vähemmistöjä heidän oikeuksistaan, antaa kansallisille vähemmistöille mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja neuvotella vähemmistöjen edustajien kanssa mahdollisimman paljon.

Saamen kielen hallintoaluetta laajennettiin uudessa vähemmistölaissa 13 kunnalla. Lain tullessa voimaan vuoden 2010 alussa saamen kielen hallintoalueeseen kuului siten yhteensä 17 kuntaa. Kunnille on annettu myös mahdollisuus liittyä hallintoalueeseen vapaaehtoisesti. Maan hallitus päättää vapaaehtoisesta liittymisestä sen jälkeen kun kunta on jättänyt hakemuksensa. Omasta hakemuksesta saamen kielen hallintoalueeseen liittyi vuosina 2010 ja 2012 vielä kaksi kuntaa, jonka jälkeen hallintoalue ulottuu laajasti myös eteläsaamen alueille. Siihen kuuluu vuonna 2015 yhteensä 19 kuntaa ja kolme pohjoisinta maakärjäkuntaa (*landsting*), Jämtlandin, Norrbottenin ja Västerbottenin läänien maakärjät.

139 Lait 1999:1175 ja SFS 1999:1176 (Ruotsi).

140 Kunnat olivat Arjeplog (*Árjjaluovvi*), Jellivaara (*Váhčir*), Jokkmokk (*Johkamohkki*) ja Kiiruna (*Giron*).

141 Laki 2009:724 (Ruotsi).

Kielipoliittisen ilmapiirin muutosta Ruotsissa kuvastaa myös ensimmäisen yleisen kielilain (*språklag*) säätäminen samaan aikaan uuden vähemmistölain kanssa¹⁴². Kielilaki vahvistaa ruotsin kielen asemaa maan pääkielenä (*”huvudspråk i Sverige”*) ja koko yhteiskunnan yhteisenä kielenä ja säätelee maan pääkielen ja muiden kielten käyttöä ja suhdetta. Laki sisältää säännöksen myös opetukseen liittyvistä kielioikeuksista (14 §). Sen mukaan jokaisella maassa asuvalla tulee olla mahdollisuus oppia, kehittää ja käyttää ruotsin kieltä. Samalla tavoin kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä tulee antaa mahdollisuus oppia, kehittää ja käyttää vähemmistökieltään. Yleisen kielilain säätäminen kuvastaa ennen muuta huolta, jonka englannin kielen aseman vahvistuminen ruotsalaisessa yhteiskunnassa aiheuttaa.

Suomessa saamen kielilain valmistelu aloitettiin jo 1980-luvun alussa. Saamelaiskäräjiä edeltäneen saamelaisvaltuuskunnan (*Sámi Parlamenta 1973-1995*) tavoitteena oli turvata saamelaisten kielioikeudet hallitusmuotoon kirjattuina perusoikeuksina. Perusoikeusuudistuksen pitkittyessä *laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa*¹⁴³ valmisteltiin kuitenkin hallitusmuodosta erillään. Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa tuli voimaan samanaikaisesti Norjan saamelaislakiin sisällytettyjen kielisäännösten kanssa vuonna 1992. Laki turvasi lähinnä oman kielen käyttöä hallintoviranomaisissa ja julkisissa kokouksissa ja perustui pitkälle tulkkaukseen, kääntämiseen ja saamenkielisten asiakirjatekstien määrän kasvattamiseen.

Uudistettu, vuonna 2004 voimaan tullut saamen kielilaki (*Sámi giellaláhka*)¹⁴⁴ pyrkii tekemään saamen kielen käyttämisen viranomaisissa luonnollisemmaksi viranomaisten saamen kielen taitoa lisäämällä. Saamen kielilaki uudistettiin vuonna 2003 samanaikaisesti yleisen kielilain¹⁴⁵ kanssa, joka on Suomen kansalliskieliä, suomea ja ruotsia, koskeva yleislaki. Sillä turvataan suomen- ja ruotsinkielisen väestön kielelliset oikeudet perustuslaissa edellytetyllä tavalla, mutta lakiin sisältyy viittauksia myös saamen kieltä koskevaan lainsäädäntöön. Yleinen kielilaki toteuttaa perustuslaissa säädettyä periaatetta Suomen virallisesta kaksikielisyydestä ja kansalliskielten, suomen ja ruotsin, yhdenvertaisuudesta.

Saamen kielilaki tuli voimaan vuoden 2004 alussa ja sitä sovelletaan (pääasiassa) saamelaisten kotiseutualueella (*sámiid ruovttuguovlu*), jossa lain voimaantulon jälkeen on sijainnut Suomen ainoa virallisesti nelikielinen

142 Laki 2009:600 (Ruotsi).

143 Laki 1991/516 (Suomi).

144 Laki 2003/1086 (Suomi).

145 Laki 2003/423 (Suomi).

kunta, Inari (*Anár pohjois-, Aanaar inarin- ja Aanaar koltansaameksi*). Sen alueella puhutaan kaikkia Suomen kolmea saamen kieltä. Saamelaisten kotiseutualueesta säädetään saamelaiskäräjälaisissa¹⁴⁶. Saamelaiskäräjälaki tai saamen kielilaki ei sisällä säännöstä, jonka perusteella kunta voisi haakea liittymistä saamelaisten kotiseutualueeseen.

Kuntien lisäksi saamen kielilakia sovelletaan niissä valtion piiri-, paikallis- tai aluehallinnon viranomaisissa, joiden virka-alueeseen saamelaisten kotiseutualueen kunnat kokonaan tai osittain kuuluvat. Lisäksi lakia sovelletaan saamelaishallinnossa ja useissa valtion keskushallinnon viranomaisissa, kansaneläkelaitoksessa (KELA), maatalousyrittäjien eläkelaitoksessa, poronhoidon hallinnossa sekä evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon saamelaisaluetta koskevassa toiminnassa.

Lain tavoitteena on taata saamelaisille oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon kielestä riippumatta. Viranomaisten tulee toteuttaa saamelaisten kielelliset oikeudet ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota. Laki koskee kaikkia Suomessa puhuttuja saamen kieliä: pohjois-, inarin- ja koltansaamea.

Saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevilla valtion tai kuntien virastoissa tai toimipisteissä asioidessaan saamelaisella on lain mukainen oikeus valintansa mukaan käyttää suomen tai saamen kieltä. Oikeus käyttää saamen kieltä koskee myös erilaisten toimielinten kokouksiin osallistumista. Lain piiriin kuuluvien viranomaisten ilmoitusten, kuulutusten, tiedotteiden ja opasteiden tulee olla myös saamenkielisinä. Saamelaisten kotiseutualueen viranomaisten velvollisuus on edistää toiminnassaan saamen kielen käyttämistä. Laki sisältää myös säännökset oikeudesta tulkkaukseen, asiakirjakäännöksiin ja oikeudesta ilmoittaa saamen äidinkieleksi väestötietojärjestelmään.

Lain mukaan saamelaisten kotiseutualueen valtiollisten ja kunnallisten viranomaisten on henkilöstöä palkatessaan huolehdittava siitä, että kussakin virastossa pystytään palvelemaan asiakkaita myös saamen kielellä. Viranomaisen tulee myös koulutusta järjestämällä tai muulla tavalla huolehtia siitä, että sen henkilöstöllä on tehtäviensä edellyttämä saamen kielen taito. Lain piiriin kuuluvien viranomaisten virkamiehillä on oikeus palkalliseen virkavapauteen saamen kielen taidon hankkimista varten.

146 Laki 1995/974, 4 §. Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Inarin kunnan lisäksi Enontekiön (*Enodaga gielda*) ja Utsjoen (*Ohcejoga gielda*) kunnat sekä Sodankylän kunnan (*Soađegili gielda*) pohjoisosa, Lapin paliskunnan alue.

Laissa säädetään myös saamelaiskäräjille erityisesti kuuluvista tehtävistä. Laki velvoittaa saamelaiskäräjiä antamaan vaalikausittain kertomuksen saamen kielilain soveltamisesta, saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä. Klemetti Näkkäljärven vuonna 2008 valmisteleman ensimmäisen seurantaraportin mukaan lain toteuttamisessa oli suuria puutteita¹⁴⁷.

Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto (*sámegiela doaimmahat*) vastaa mm. saamen kielilain edellyttämien asiakirjakäännösten toimittamisesta viranomaisille, työskentelee saamen kielen aseman parantamiseksi yhteiskunnassa ja valvoo saamen kielilain noudattamista. Saamen kielen toimisto vastaa myös tämän raportin luvussa 3.15. kuvatun Sámi Giellagáldun hallinnollisista tehtävistä.

4.2. Saamen kielet varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa

96

Varhaiskasvatus (0-5 v)¹⁴⁸

Suomessa saamenkielinen varhaiskasvatus jakautuu 1) lakisääteiseen saamenkielisten lasten äidinkieliseen päivähoitoon, joka on velvoittavaa koko maassa ja 2) saamen kieliä elvyttävään saamen kielipeätoimintaan, jota Saamelaiskäräjät rahoittaa OKM:ltä saamansa erityisen valtionavustuksen turvin. Kunnat maksavat osan kuluista.

Norjan päiväkotilain (*mánáidgárdeláhka/ barnehageloven*) mukaan saamelaisalueiden kunnat vastaavat siitä, että saamelaislasten päivähoito järjestetään saamen kielen ja kulttuurin perustalta. Muiden kuntien tulee järjestää saamelaislasten päivähoito siten, että saamelaislapset voivat kehittää kieltään ja kulttuuriaan.

Ruotsissa kansallisia vähemmistöjä ja vähemmistökieliä koskeva laki velvoittaa saamen kielen hallintoalueeseen kuuluvat kunnat järjestämään saamelaislasten päivähoitoa (*förskola*) osittain tai kokonaan saamen kielellä.

147 Näkkäljärvi 2008.

148 Laki 1973/36, muutokset 1981/875 ja 2015/580 (Suomi); Laki 2005:64 (Norja); Laki 2009:724 (Ruotsi).

Peruskoulu, lukio ja ammatillinen koulutus¹⁴⁹

Suomen perusopetuslain mukaan saamen kieli voi olla perusopetuksen opetuskieli. Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osavien oppilaiden opetus tulee lain mukaan antaa pääosin saamen kielellä. Saamen kieltä opetetaan myös äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineena, johon liittyy suomen tai ruotsin kielen opetus erityisen saamenkielisille sovitettuna oppimäärän mukaan. Saamen kieltä voidaan opettaa myös perusopetuksen alaluokilla alkavana pitkänä vieraana kielenä ja yläluokilla alkavana lyhyenä vieraana kielenä. Saamen kieli voi olla myös kielikylpy-opetuksen kieli.

6-vuotiaiden esiopetus säädettiin kaikkia velvoittavaksi vuonna 2014 perusopetuslakiin tehdyllä muutoksella. Esiopetuksen saamen kieltä koskevat säännökset ovat samat kuin perusopetuksessa (1-9 lk).

Saamelaisten kotiseutualueella opetuksen toteutumisen ja kehittämisen mahdollistaa saamelaisten kotiseutualueen kuntien saama erityinen rahoitus. Kunnat saavat noin 100 %:n rahoituksen saamen kielen ja saamenkielisestä opetuksesta aiheutuviin opettajien palkkamenoihin.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella voidaan antaa perusopetusta täydentävää, opetushallituksen erikseen rahoittamaa saamen kielen opetusta, jos saamen kieli on oppilaan äidinkieli tai perheen muu kieli. Tämän opetuksen järjestäjät voivat saada valtionavustusta kahden viikkotunnin opetukseen. Saamen kielten oppilaita kotiseutualueen ulkopuolella on hyvin vähän. Saamen kielten etäopetusta hyödynnetään vähän ja satunnaisesti. Sitä koskevaa erityistä järjestelyä tai rahoitusta ei toistaiseksi ole (2016).

Saamelaisopetuksessa noudatetaan kansallisia Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita (2014). Kunnat hyväksyvät erillisen paikallisen opetussuunnitelman saamenkielistä opetusta varten. Saamelaisten opetuksen erityisenä tavoitteena on tukea oppilaiden kasvamista kieleensä, kulttuuriinsa ja yhteisönsä sekä antaa heille mahdollisuus omaksua saamelainen kulttuuriperintö.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Lait 1998/628 (esiopetuksen velvoittavuutta koskeva muutos 2014/1040), 1998/629, 1998/630, 2009/1705, 2010/252 (Suomi); Laki 2010:800, muutokset 2014:458 ja 2015:194 (Ruotsi); Laki 1998:61 (Norja).

¹⁵⁰ Opetushallitus 2014, luku 9.1.

Saamen kieli voi olla lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa opetuskielenä, mutta sitä koskevaa velvoitetta ei ole. Saamen kieli voi olla lukiossa äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaine, perusopetuksessa aloitettu pitkän vieraan kielen ja lukiossa alkavan lyhyen vieraan kielen oppiaine. Saamen äidinkielen ja lyhyen vieraan kielen kokeet on mahdollista suorittaa ylioppilastutkinnossa kaikkien kolmen saamen kielen osalta. Muilta osin ylioppilastutkinto on suomen- tai ruotsinkielinen. Saamen kieltä voi oppia äidinkielen oppiaineena myös ammatillisessa koulutuksessa.

Inarissa sijaitseva Saamelaisalueen koulutuskeskus (*Sámi oahpahusguovddáš*) antaa raportissa edellä kuvattujen (ks. luvut 3.9. ja 3.11) saamen kielten intensiivikoulutusten ja virtuaalikurssien lisäksi ammatillista peruskoulutusta useilla aloilla. Saamelaiseen kulttuuriin läheisimmin liittyvät sen luontaistalouslinja, poronhoitajan ammattitutkintoon johtava koulutus ja saamen käsityön artesaanikoulutus. Koulutuskeskus on valtion oppilaitos ja sitä varten on säädetty oma laki. Oppilaitoksen opetuskielet ovat suomi ja saame.

98

Ruotsin peruskoulussa on kolme erilaista saamelaisopetuksen vaihtoehtoa. **1)** Saamelaislapsilla on mahdollisuus suorittaa oppivelvollisuutta erityisissä saamelaiskouluissa, joita on yhteensä viisi ja jotka ovat osa yleistä koululaitosta. Saamelaiskoulujen antama opetus vastaa peruskoulun vuosiluokkien 1-6 opetusta. Saamelaiskouluista vastaa valtio ja niillä on oma hallinto (*Sámeskuvlastivra/ Sameskolstyrelsen/SamS*)¹⁵¹. Saamelaiskoulujen tulee antaa opetusta sekä saamen että ruotsin kielillä. Saamelaiskouluissa opetetaan pohjois-, luulajan- ja eteläsaamen kieliä.

Saamelaiskoulujen yhteydessä toimivat myös saamelaiset päiväkodit (*ovdaskuvla/ förskola*) ja esikoululuokat (*ovdaskuvlaluohkká/ förskoleklass*). Lisäksi koulut järjestävät koulupäivän jälkeistä vapaa-ajan toimintaa (*fritidshemmet*). Saamelaiskouluissa noudatetaan kansallista opetussuunnitelmaa, johon saamelaiskoululle asetetut erityiset tehtävät on kirjoitettu lisäyksinä. Saamelaiskoulu vastaa opetussuunnitelman mukaan siitä, että jokainen sen käynyt oppilas osaa puhua, lukea ja kirjoittaa saamen kieltä ja on toiminnallisesti kaksikielinen (*funktionellt tvåspråkig*). Jokaisen saamelaiskoulun käyneen oppilaan tulee opetussuunnitelman mukaan olla tietoinen alkuperäiskansa saamelaisten kulttuurista, kielestä, uskonnosta ja historiasta.

2) Integroitu saamelaisopetus (*integrerejuvvon sámeoahpahas/ integrerad samisk undervisning*) kuuluu myös SamSin tehtäviin. Se voi tehdä kunnallisen peruskoulun kanssa sopimuksen saamelaisen kulttuurin ja saamen kielen opetuksen integroimisesta koulun opetukseen. Integroitu saamelaisopetus toimii usein yläluokilla jatkona saamelaiskoulun opetukselle.

3) Saamen kieltä voi oppia myös äidinkielen (*eatnigiella/ modersmål*) oppiaineena. Äidinkielellä viitataan Ruotsin koulussa vähemmistöjen kieliin. Äidinkielen opetuksen saamisen ehtona oli aiemmin, että kielen tuli olla kodin kanssakäymisen kieli ja, että oppilaalla tuli olla kielen perustaidot. Tilanne muuttui vuonna 2015 ja saamen kielen oppiminen alkeista lähtien tulee mahdolliseksi koululakiin tehdyn muutoksen seurauksena. Koulu on edelleen velvollinen järjestämään äidinkielen opetusta vain, mikäli sillä on ollut käytettävissään sopiva opettaja. Opettajan puuttuminen on ollut usein esteenä äidinkielen opetuksen järjestämiselle. Tilanteen odotetaan muuttuvan vuodesta 2015 alkaen. Koulut voivat vastedes pyytää saamen kielen etäopetusta saamelaiskouluista, mikäli niillä ei ole käytettävissään sopivaa opettajaa.

Lukiokouluissa (= yleinen ja ammatillinen linja) opiskelevalla on oikeus saamen äidinkielen opetukseen mikäli opiskelija osaa kieltä ennestään hyvin (*goda förkunskaper*). Ruotsin lukiokouluista Jokkmokissa sijaitsevassa Bokenskolassa¹⁵² on erityinen saamelainen lukiovaihtoehto.

Norjan opetuslain saamen kielen opetusta koskevat säännökset on kirjoitettu oikeuksiksi. Opetuslaki käsittää sekä peruskoulua että sen jälkeistä koulua (*joatkkaskuvla/ videregående skole*) koskevat säännökset. Jokaisella saamen kielen hallintoalueella koulua käyvällä oppilaalla taustastaan riippumatta on oikeus saada sekä saamen kielen että saamenkielistä opetusta. Jokaisella saamelaisalueiden ulkopuolella asuvalla saamelaisoppilaalla on oikeus saada saamen kielen opetusta. Jos koulussa ei ole mahdollisuutta lähiopetukseen, opetus voidaan järjestää vaihtoehtoisin tavoin, esimerkiksi etäopetuksena. Saamenkielinen opetus saamelaisalueiden ulkopuolella on mahdollista tietyin ehdoin. Saamelaisalueen kunta voi päättää saamen kielen opettamisesta kaikille yhteisenä oppiaineena.

Saamen kieltä voidaan opettaa opetussuunnitelmassa määriteltyjen vaihtoehtojen mukaan. Ne ovat saamen kieli 1 (ensimmäinen kieli/ äidinkielen oppiaine), saamen kieli 2 (toisen kielen oppiaine oppilaille, jotka osaavat

152 < <http://www.bokenskolan.jokkmokk.se/> >

kieltä jonkin verran aloittaessaan koulun), saamen kieli 3 (oppilaille, jotka aloittavat saamen kielen oppimisen peruskoulussa) ja saamen kieli 4 (oppilaille, jotka aloittavat saamen kielen oppimisen lukiokoulussa). Kaikissa saamen kielen hallintoalueella sijaitsevilla kouluilla ja myös muualla maassa annetussa saamelaisopetuksessa noudatetaan valtakunnallista saamelaista opetussuunnitelmaa (*Máhttolohten 06S*). Saamelaiset kulttuurisäällöt, historia ja arvot on kirjoitettu sisään opetussuunnitelmaan, joka muutoin noudattaa norjalaisen koulun oppiainejakoa. Saamen kielen, saamenkielisen yhteiskuntaopin ja luonnontiedon opetussuunnitelmat uudistettiin vuonna 2013.

Saamen kieli on opetuskielenä saamelaisissa lukiokouluissa (= yleinen ja ammatillinen linja) Karasjoella ja Koutokeinossa. Saamen kieltä voidaan opettaa 1. ja 2. kielenä. Lukiokoulussa on erityisiä saamelaisia linjavaihtoehtoja.

Saamen kielten etäopetus. *Norjassa* saamen kielten etäopetusta alettiin kehittää 1990-luvun puolivälissä. Etäopetusmahdollisuuksien luomisella on pyritty varmistamaan erityisesti saamelaisten ydinalueiden ulkopuolella asuvien saamelaisoppilaiden mahdollisuus oman kielen oppimiseen. Vaihtoehtoiset opetustavat kuten etäopetus mahdollistettiin vuonna 1998 voimaan tullessa opetuslaissa¹⁵³. Saamen kielten etäopetuksen järjestämiseksi on osoitettu erityinen rahoitus ja luotu kutakin saamen kieltä (etelä-, luulajan- ja pohjoissaame) varten oma etäopetuksen verkostonsa.

Eteläsaamen alueella saamen kielen etäopetusta järjestävät Rörosissa toimiva saamen kielikeskus *Aqjege*, Snåsan saamelaiskoulu (*Snåasa sámeskuvla*), Brekkenin koulu ja Hattfjelldalissa (*Árborde*) toimiva saamelaiskoulu (*Gaske-Nørjen Saemien skovle*). Hattfjelldalin saamelaiskoulu, joka toimi aiemmin lähiopetusta antavana asuntolakouluna, on sittemmin keskittynyt yksinomaan saamen kielten etäopetukseen ja eteläsaamen kielikylpyleirien järjestämiseen. Luulajan saamen alueella etäopetusta antavat Bodøn koulu ja Tiitisvuonossa (*Divttasvuotna/ Tysfjord*) toimiva luulajan-saamelainen kieli- ja kulttuurikeskus (*Árran julevsáme guovdásj*). Pohjoissaamen etäopetusta annetaan lukuisista Finnmarkin alueen kouluista. Saamen kielten etäopetusta täydentää usein saamenkielinen kielikylpyopetus muissa oppiaineissa.

Nordlandin lääninhallitus (*Fylkesmannen i Nordland*) on saanut valtiolta

¹⁵³ Laki 1998:61, 6-2 §; Forskrift 1999/722, 7-1 §.

varoja etäopettajien kouluttamiseen. Lisäksi monet opettajat ovat saaneet koulutuksen neljän kunnan perustaman nettikoulun (*Norsk Nettskole*¹⁵⁴) kautta. Valtion talousarviossa on osoitettu varoja saamen kielten etäopetuksessa tarvittavien digitaalisten resurssien ja oppimateriaalien kehittämiseen. Norjan opetushallitus (*Oahpahusdirektoráhtta/ Utdanningsdirektoratet*¹⁵⁵) on mahdollistanut saamen kielten etäopetuksen tarjoamisen myös naapurimaihin.

Ruotsin opetuslakiin kirjattiin ensimmäiset etäopetusta (*fjärrundervisning*) koskevat säännökset kesällä 2015. Sitä ennen mm. saamen kielen etäopetusta on annettu pienessä mitassa erityisluvalla ja kokeiluna. Norjan puolella toimiva Hattfelldalin (*Árborde*) saamelaiskoulu, joka on erikoistunut etäopetukseen, on antanut etelä- ja pohjoissaamen kielten etäopetusta joihinkin Ruotsin kouluihin. Etäopetus on lukuvuoden 2015-2016 alusta alkaen mahdollista mm. saamen kielten äidinkielen opetuksessa sellaisiin kouluihin, joilla ei ole saatavilla pätevää saamen kielen opettajaa. Koulutuksen järjestäjä (*skolhuvudman*) voi tehdä valtion kanssa sopimuksen etäopetuksesta. SamS, joka on valtion kouluina toimivien saamelaiskoulujen hallintoelin, voi jatkossa sopia saamen kielten etäopetuksen järjestämisestä muihin kouluihin. Opetuslaissa määritellään etäopetus seuraavasti: *”I denna lag avses med fjärrundervisning: interaktiv undervisning som bedrivs med informations- och kommunikationsteknik där elever och lärare är åtskilda i rum men inte i tid.*¹⁵⁶” Määritelmällä haluttiin erottaa *’fjärrundervisning’* toisesta etäopetuksen muodosta, jota hallituksen koululakimuutosta koskevassa esityksessä kutsutaan nimellä *’distansundervisning’*. Viimeksi mainitulla viitataan verkossa tapahtuvaan itsenäiseen opiskeluun, jossa opettaja ja oppilas eivät kohtaa reaaliajassa. Koululakiin tehty muutos edellyttää, että opetusta vastaanottavassa koulussa on läsnä myös oppilaita avustava ohjaaja.

Suomessa perusopetuslaki edellyttää, että oppivelvollisten opetus on lähiopetusta. Etäopetus on mahdollista siten mm. lukioissa ja aikuiskoulutuksessa. Perusopetuslain näkökulmasta etäopetuksesi ei kuitenkaan katso ta sellaista video- tai tietokonevälitteistä opetusta, jota oppilaat seuraavat koulussa ja jossa oppilaiden oma opettaja tai turvallisuudesta vastaava henkilö on mukana. Suomessa ei siten puhutakaan etäopetuksesta vaan etäyhteyksiä käyttävästä opetuksesta.

154 < <http://norsknettskole.pedit.no/web/> >

155 < <http://www.udir.no/> >

156 Laki 2015:194, 1 kap. 3 § (Ruotsi).

Saamen kielen opetuksen kannalta tilanne on ongelmallinen, koska saamelaisoppilaista valtaosa (arviolta 65-70 %) asuu ja käy koulua alueilla, joilla saamen kielen lähiopetus ei ole mahdollista mm. opettajan puuttumisen takia. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolisilla koulutuksen järjestäjillä ei ole lakiin perustuvaa velvollisuutta saamen kielen opetuksen järjestämiseen. Perusopetusta täydentävään saamen kielen opetukseen saatava valtionavustus ei myöskään ole riittävä sekä etäopettajan että omassa koulussa etätunnin valvojana toimivan henkilön palkkaamiseen.

Saamen kielten etäopetusta on jo pitkään annettu muutamalle saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolella koulua käyvälle lukiolaiselle vuosittain. Opetus on järjestetty saamelaisten kotiseutualueen lukioista. Uutena toimintana eLukio¹⁵⁷ alkoi tarjota pohjoissaamen lukiokursseja syksyllä 2014.

Aikuiskoulutuksen alueella saamen kielten etäopetuksen verkkopedagogiikka ja teknisiä ratkaisuja on kehittänyt Saamelaisalueen koulutuskeskus, joka on järjestänyt aikuisväestölle suunnattuja verkkokursseja yli kymmenen vuoden ajan (ks. luku 3.11.). Koulutuskeskuksesta annettu laki ei toistaiseksi mahdollista saamen kielten etäyhteyksiä käyttävän opetuksen antamista perusopetuksen oppilaille.

Saamelaiskäräjät on jo pitkään tehnyt opetus- ja kulttuuriministeriölle esityksiä saamen kielten etäopetuksen mahdollistamiseksi opetuksen rahoitus- ja toiminnallisessa lainsäädännössä. Myös ministeriölle vuonna 2012 raporttinsa jättänyt saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelmaa valmistellut työryhmä esitti etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen kehittämistä turvaamaan erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella annettava saamen kielen opetus. Ministeriö käynnisti keväällä 2015 selvitystyön, jonka tarkoituksena on tehdä saamen kielten etäopetus mahdolliseksi.

Nykyisen tilanteen nähdään loukkaavan saamelaisille alkuperäiskansana perustuslaissa turvattua oikeutta omaan kieleensä ja kulttuuriinsa. Saamelaiskäräjät on katsonut nykyisen tilanteen johtavan siihen, että saamea äidinkielenään puhuvat kotiseutualueen ulkopuolella asuvat lapset ja nuoret jäävät luku- ja kirjoitustaidottomiksi omassa kielessään. Vielä useammat saamelaislapset ja -nuoret menettävät kokonaan mahdollisuuden oppia ja elvyttää sukujensa alkuperäiskieltä.¹⁵⁸

¹⁵⁷ < <http://www.elukio.fi/etusivu> >, eLukio on 20 itsenäisen lukion verkosto, joka tarjoaa yhteistyönä lukio-opintoja.

¹⁵⁸ Sámediggi 19.5.2015 a ja b (Suomi).

Saamen kielten etäyhteyksiä käyttävää opetusta on kuitenkin annettu viime vuosina pienelle ryhmälle perusopetuksen oppilaita, koska muita vaihtoehtoja ei ole ollut. Rovaniemen kaupunki on ostanut opetusta Saamelaisalueen koulutuskeskukselta ja opetus järjestettiin lukuvuonna 2014-2015 oppilaiden kotona koulupäivän jälkeen. Etäopetusta on annettu myös muutamaaan muuhun kaupunkiin ja paineet etäopetuksen mahdollistamiseksi ovat selvästi kasvaneet.

Aikuiskoulutus¹⁵⁹

Ruotsin Jokkmokissa sijaitseva saamelaiden koulutuskeskus (*Sámij áhpa-dusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum*) antaa ammatillista ja aikuiskoulutusta mm. saamelaisessa käsityössä. Lisäksi se järjestää eritasoista saamen kielikoulutusta lähi- ja etäopetuksena ja tekee yhteistyötä yliopistojen ja Norjan Koutokeinossa sijaitsevan Sámi allaskuvlan kanssa.

Suomen Inarissa sijaitseva Saamelaisalueen koulutuskeskus (*Sámi oahpa-husguovddáš*) järjestää aikuisille suunnattua saamen kielen ja kulttuurin (mm. käsityön) koulutusta lyhytkursseina, verkkokursseina ja lähiopetuksena eri puolilla saamelaisaluetta ja myös muualla maassa. Koulutuskeskus tekee yhteistyötä Oulun ja Lapin yliopistojen ja Koutokeinossa sijaitsevan Sámi allaskuvlan kanssa ja tuo korkeaa koulutusta saamelaisalueelle.

103

Yliopistot ja korkeakoulut

Suomessa saamen kieltä voi opiskella kolmessa yliopistossa¹⁶⁰. Oulun yliopiston Giellagas-instituutilla (*Oulu universitehta Giellagas-instituutta/ University of Oulu*) on valtakunnallinen erityistehtävä kaikkien kolmen saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin ylimmästä opetuksesta ja tutkimuksesta. Inarin- ja pohjoissaamen kielet voivat olla opiskelijan pää- tai sivuaineina. Koltansaamen kielen opiskelumahdollisuus avautui vuonna 2015 ja tilanne on kehittymässä muiden saamen kielten kanssa samaan suuntaan. Inarin- ja koltansaamen opinnot on suunniteltu kielen elvyttämisen näkökulmasta ja jatkoksi 2010-luvulla alkaneelle kielen intensiiviselle aikuiskoulutukselle. Kielen elvyttämisen näkökulma tarkoittaa mm. sitä, että pääaineopintoihin voivat äidinkielisten tai äidinkielen omaisen kielitaidon omaavien lisäksi hakeutua myös kieltä osaamattomat opiskelijat. Opintoihin sisältyy myös kielen revitalisaatioon liittyviä opintojaksoja, käytännön kielityötä ja kielimestariharjoittelua.

¹⁵⁹ < <http://www.samernas.se/> >; < <http://www.sogsakk.fi> >; Laki 2010/252 (Suomi).

¹⁶⁰ < <http://www oulu.fi/giellagasinstituutti/> >; < <http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Saamentutkimus> >; < <http://www.arcticcentre.org/> >; < <http://www.helsinki.fi/sup/suomalaisugrilainen/zsa.html> >.

Kielen lisäksi Giellagaksessa voi opiskella pää- tai sivuaineena saamelaista kulttuuria. Giellagaksesta valmistuu siten filosofian kandidaatteja, maistereita ja tohtoreita, joiden pääaineena on joko saamen kieli tai saamelainen kulttuuri. Saamen kielten opinnot voivat liittyä myös opettajaopintoihin, joka tarkoittaa mahdollisuutta valmistua saamen kielen aineenopettajaksi, eri oppiaineiden saamenkieliseksi aineenopettajaksi tai saamenkieliseksi luokanopettajaksi. Saamen kieliä voi opiskella Giellagaksessa äidinkielen tai vieraan kielen opintoina. Laitoksessa on sekä saamen kielen että saamelaisen kulttuurin professuurit.¹⁶¹ Oulun yliopisto on Suomen yliopistoista ainoa, jossa on mahdollista opiskella saamen kieltä äidinkielen tasolla pääaineena. Se on myös ainoa yliopisto, jossa on erityinen saamen kielen aineenopettajan koulutuslinja.

Lapin yliopistossa (Lappi universiteetti/ University of Lapland) on mahdollista suorittaa äidinkielisille (äidinkielen oppimäärän lukiossa suorittaneille tai vastaavat tiedot omaaville) suunnattuja pohjoissaamen kielen perusopintoja 25 ov, jotka voi liittää mm. luokanopettajan tutkintoon ja siten erikoistua saamenkieliseksi luokanopettajaksi. Opiskelijat, joiden äidinkieli ei ole saame, voivat suorittaa saamen kieliopintoja yliopiston kielikeskuksessa. Kasvatustieteiden tiedekunnan yhteydessä on saamen kielen lehtorin virka, johon kuuluu sekä tutkimus- että opetustyötä. Lapin yliopiston saamentutkimus liittyy kestävä kehityksen, oikeuden ja oikeudenmukaisuuden strategiseen painoalaan, jonka erityisinä tutkimuskohteina ovat alkuperäiskansoihin liittyvät teemat. Lapin yliopistolla on valtakunnallinen erityistehtävä saamelaisoikeuden ja saamelaisuuteen liittyvän yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen osalta. Yliopistolla on saamen tutkimuksen apulaisprofessori ja kaksi tutkijan virkaa. Arktisessa keskuksessa toimii saamelaisen erikoistutkijan johtama alkuperäiskansojen ja saamen tutkimuksen toimisto. Yliopisto antaa saamelaisuutta ja alkuperäiskansakysymyksiä käsittelevää tai sivuavaa opetusta useissa oppiaineissa kaikissa tiedekunnissa. Syksystä 2015 alkaen yliopisto tarjoaa kaikille avointa saamentutkimuksen sivuainekokonaisuutta (25 ov).

Helsingin yliopistossa (Helsinki universiteetti/ University of Helsinki) on mahdollista opiskella saamen kielten erilliskursseja humanistisessa tiedekunnassa suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen yhteydessä. Yliopistossa toimii monitieteinen saamentutkimuksen opintokokonaisuus. Saamentutkimuksen oppiaine voi olla sekä pääaine että sivuaine humanististen tieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnoissa. Yliopistolla on saamen kielen lehtoraatti.¹⁶² Yliopisto perusti alkuperäiskansatutkimuksen professorin syksyllä 2015.

¹⁶¹ Lehtola 2014.

¹⁶² Seurujärvi-Kari 2014.

Ruotsissa saamen kieltä voi opiskella Uumajan ja Uppsalan yliopistoissa¹⁶³. Uumajan yliopistossa (*Upmi universitehtta/ Umeå universitet*) on mahdollista opiskella pohjois-, luulajan- ja eteläsaamen kieliä ja saamelaista kulttuuria. Sekä kielen että kulttuurin opinnot voivat olla pääaineena kandidaatin, maisterin ja tohtorin tutkinnoissa. Kieliopintoihin kuuluu myös kurssi saamen kielen elvyttämispintoja (*samiska språkrevitaliseringsstudier*). Kurssi käsittelee uhanalaisen kielen elvyttämisen metodeja ja strategioita erityisesti saamen kielen ja alkuperäiskansan näkökulmasta. Uumajan yliopistossa on monitieteinen saamen tutkimuksen keskus (*Centrum för samisk forskning/ Cesam – Vaartoe*). CeSam-Vaartoe toimii saamelaiden ja muiden alkuperäiskansojen kulttuureita, yhteiskuntaa, historiaa ja kieliä koskevan tutkimuksen keskuksena.

Uumajan yliopistolle annettiin vuonna 2012 erityistehtävä käynnistää saamen äidinkielen opettajien koulutus yläasteilla ja lukiokouluissa annettavaa opetusta varten. Koulutuksen oli määrä käynnistyä syksyllä 2015, mutta käynnistyminen on epävarmaa¹⁶⁴. Saamen äidinkielen opettajan virkoja ei toistaiseksi ole yläkouluissa ja lukiokouluissa. Yliopisto sai mahdollisuuden myös lisä- ja täydennyskoulutuksen antamiseen jo opettajan tehtävissä toimiville. Mahdollisuutta hyödyntävät mm. saamelaiskouluissa opettajan tehtävää hoitavat ja muutamat kunnallisissa kouluissa saamea äidinkielenä opettavat henkilöt. Uudistukset liittyvät Ruotsin uuteen vähemmistöpolitiikkaan, joka pyrkii mm. lisäämään kansallisten vähemmistökielten opetusta. Saamen kielten opintoja ei voi sisällyttää Ruotsissa annettavaan varsinaiseen opettajatutkintoon. Saamenkielisiä luokanopettajia, joita tarvittaisiin erityisesti saamelaiskouluissa, ei kouluteta Ruotsissa. Muutamat saamelaiskoulujen opettajat ovat suorittaneet opettajatutkintonsa Sámi allaskuvlassa Norjan Koutokeinossa.

Uppsalan yliopistossa (*Uppsala universitet*) voi suorittaa pohjoissaamen kielen opintoja, joita järjestää modernien kielten laitos (*Institutionen för moderna språk*). Opinnot liittyvät muiden suomalais-ugrialaisten kielten opetuksen ja tutkimuksen kokonaisuuteen. Yliopiston Hugo Valentin keskus (*Hugo Valentin Centrum*) on jo pitkään tehnyt kielisosiologista tutkimusta liittyen saamen ja muiden vähemmistökielten käyttöön, asemaan ja elvyttämiseen.

¹⁶³ < <http://www.umu.se/> >; < <http://www.cesam.umu.se/> >; < <http://www.valentin.uu.se/> >; < <http://www.moderna.uu.se/> >.

¹⁶⁴ Kesäkuussa 2015 Uumajan yliopistosta saatu tieto.

Norjassa¹⁶⁵ saamen kielten ja saamelaisen kulttuurin korkean opetuksen sekä saamen tutkimuksen keskuspaikkoina voi pitää Koutokeinossa sijaitsevaa Sámi allaskuvlaa (*Samisk høgskole/ Sámi University College*) ja Tromssan yliopiston saamen tutkimuksen keskusta (*Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš, Sesam*).

Saamelainen korkeakoulu, *Sámi allaskuvla*, on perustettu vuonna 1989 ja se on maailman ainoa korkeakoulu, jossa saamen kieli (pohjoissaame) on koko oppilaitoksen pääasiallinen opetus- ja hallintokieli. Sámi allaskuvla on toimintansa alusta alkaen antanut saamen kielen, lastentarhanopettaja- ja opettajakoulutusta. Saamen kielessä ja kirjallisuudessa on vuodesta 2009 alkaen voinut suorittaa maisteriopinnot. Saamen kielessä voi lisäksi suorittaa erilaisia erityiskursseja, mm. saamen lukukausiopinnot (*lohkanbadjeoahppu*), joihin valmistavia opintoja ovat järjestäneet saamen kielikeskukset (ks. luku 3.10.). Yhteiskuntatieteellisten, alkuperäiskansafilosofian, journalistiikan ja käsityön/ designin opetuksen perustana ovat saamelainen kulttuuri, saamelaisyhteisö, perinteinen tieto, saamen kieli ja alkuperäiskansojen tietojärjestelmät. Keväällä 2015 Sámi allaskuvlassa käynnistyi englanninkielinen saamelaisen journalistiikan maisteriohjelma alkuperäiskansan näkökulmasta (*Sámi journalistihka mastergráda álgoálbmot perspektiivvas*). Opiskelijat viimeksi mainittuun tulevat Pohjoismaiden ja Euroopan maiden lisäksi ympäri maailmaa.

Sámi allaskuvlassa on professuurit saamen kielessä, saamelaisessa käsityössä, saamelaisessa kirjallisuudessa ja koulututkimuksessa sekä pedagogiikassa. Pohjoismaainen saamelaisinstituutti (*Sámi Instituhtta*) yhdistettiin Sámi allaskuvlaan sen tutkimusyksiköksi vuonna 2005. Sámi allaskuvlassa tehdään saamelaisuuteen liittyvää tutkimusta useilla tieteenaloilla. Korkeakoulu on mukana kansainvälisessä alkuperäiskansojen korkean koulutuksen yhteisössä (*WINHEC, World Indigenous Nations Higher Education Consortium*) ja kehittää tutkimustoimintaansa osana kansainvälistä alkuperäiskansatutkimusta.

Tromssan yliopisto (*Universitetet i Tromsø*) on maailman pohjoisin yliopisto. Se on suuntautunut vahvasti sekä saamen tutkimukseen että alkuperäiskansatutkimukseen ja näitä koskevaan korkeaan koulutukseen. Yliopistossa on mahdollista suorittaa saamen ja alkuperäiskansatutkimukseen liittyviä maisteriopintoja mm. hallinto- ja oikeustieteissä, kasvatustie-

¹⁶⁵ < <http://sammas.no/> >; < http://sa.uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88182 >; < <http://www.uin.no/> >; < <http://www.hint.no/> >

teissä, kirjallisuustieteessä ja kielitieteessä. Yliopistossa on saamen kielen, saamelaisen kirjallisuuden ja saamelaishistorian professuurit. Yliopistossa on erityinen useilla tieteenaloilla tehtävää saamen tutkimusta johtava ja yhdistävä saamen tutkimuksen keskus (*Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš, Sesam*), joka on hallinnollisesti sijoitettu humanististen tieteiden, yhteiskuntatieteiden ja opettajakoulutuksen tiedekuntaan (*Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning*). Saamen tutkimuksen keskuksen toiminta-alueena on koko yliopisto.

Nordlandin yliopistossa (*Universitetet i Nordland, Bodø*) on mahdollista suorittaa luulajan saamen kielen opintoja Bachelor-tasolla. Luulajan saamen opinnot on suunnattu erityisesti opettajaksi opiskeleville.

Pohjois-Trøndelagin korkeakoulussa (*Høgskolen i Nord Trøndelag, Steinkjer*) on mahdollista opiskella eteläsaamen kieltä ja kulttuuria ja opinnot on suunnattu erityisesti opetustyötä tekeville.

Opetusministeriö (*Máhttodepartementa/ Kunnskapsdepartementet*) asetti vuonna 2010 erityisen opettajakoulutusalueen saamelaisen opettajakoulutuksen kehittämistä varten. Alueeseen kuuluvat saamelainen korkeakoulu, Finnmarkin korkeakoulu Altassa, Tromssan yliopisto, Nordlandin yliopisto ja Pohjois-Trøndelagin korkeakoulu. Sekä saamelaista lastentarhanopettajakoulutusta että saamenkielistä opettajakoulutusta varten on hyväksytty erityinen valtakunnallinen koulutussuunnitelma (*rápmaplána sámi oahpaheaddjeoahpuid várás*). Peruskoulun opettajien koulutussuunnitelma perustuu Norjan uuteen opettajakoulutukseen, jossa on mahdollista erikoistua 1-7 tai 5-10 luokkien opetukseen. Saamelaista opettajakoulutusta varten on hyväksytty erillinen opettajakoulutuslakia toteuttava asetusta. Opettajakoulutuksen muuttamista viisivuotiseksi maisterikoulutukseksi vuodesta 2017 alkaen suunnitellaan.

4.3. Saamen kielten elvyttäminen hallitusten esityslistalla

Suomi. Saamelaiskäräjät esitti toukokuussa 2009 opetusministeri Henna Virkkuselle saamen kielen elvyttämisohjelman laatimista, koska kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä, erityisesti koltan- ja inarinsaame, ovat vakavasti uhanalaisia. Valtioneuvosto sisällytti saamen kielen elvyttämisohjelman samana vuonna antamassaan selontekoon Suomen ihmisoikeuspolitiikasta ja esitys sai tukea mm. Eduskunnan perustuslakiovaliokunnalta. Eduskunta hyväksyi ihmisoikeusselonteosta antamassaan kannanotossa seuraavan lausuman: *”Eduskunta edellyttää, että hallitus ryhtyy tehostettuihin toimenpiteisiin saamen kielen elvyttämiseksi. Erityistä huomiota on kiinnitettävä uhanalaisten inarinsaamen ja koltansaamen säilymisen turvaamiseen.”*¹⁶⁶

108

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 24.9.2010 työryhmän, jonka tehtäväksi määriteltiin 1) arvioida saamen kielten tilannetta ja sen parantamiseksi tehtyjä toimenpiteitä kaikkien kolmen Suomessa puhutun saamen kielen osalta ja 2) arviointiin perustuen laatia ehdotus kokonaisvaltaiseksi ja pitkäjänteiseksi saamen kielen elvyttämisohjelmaksi. Työryhmän työtä ohjaamaan ja seuraamaan asetettiin laaja yhteiskunnan eri osa-alueita edustanut ohjausryhmä. Työryhmä luovutti ehdotuksensa saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelmaksi vuoden 2012 alussa. Ohjelman toteutumisen seurannasta vastaa opetus- ja kulttuuriministeriö.¹⁶⁷

Toimenpideohjelma sisältää yhteensä 30 toimenpide-ehdotusta, joiden taustalla on työryhmän raportissaan tekemä arvio saamen kielten tilanteesta Suomessa. Toimenpideohjelmalla on tarkoitus vahvistaa saamenkielistä varhaiskasvatusta ja kielipesätoimintaa, kehittää saamen kielen opetusta koko maassa, parantaa saamen kielen asemaa ylioppilastutkinnoissa, luoda suunnitelmallinen kielenelvytysväylä perusopetukseen sekä lisätä viranomaisten ja julkisyhteisöjen saamen kielen käyttöä. Toimenpiteitä on tarkoitus kohdistaa myös pätevän varhaiskasvatus- ja opetushenkilöstön määrän lisäämiseen sekä saamen kielen huollon, tallentamisen ja tutkimuksen parantamiseen. Ehdotetuilla toimenpiteillä on tarkoitus vahvistaa saamelaisen taiteen ja kulttuurin tukea sekä järjestöjen kielityötä. Lisäksi työryhmä esittää kolttasaamelaisen kieli- ja kulttuurikeskuksen perustamista Sevettijärvelle ja saamelaisten kohtaamispaikan perustamista pääkaupunkiseudulle.

¹⁶⁶ Suomen valtioneuvosto VNS 7/2009 vp, 170; Suomen Eduskunta PeVM 1/2010, 6 ja 8.

¹⁶⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012 (Suomi).

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen aloittaessa toimintansa kesällä 2011, hallituksen ohjelmaan kirjattiin: *”Toteutetaan saamen kielen elvyttämisohjelman toimenpiteet ja turvataan tähän tarvittavat resurssit. Tavoitteena on luoda pysyvä toimintamalli saamen kielen elvyttämiseksi yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa.*¹⁶⁸” Pääministeri Alexander Stubbin johtama hallitus vahvisti periaatepäätöksellään kesällä 2014 saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelman toteuttamisen ja asetti eri toimenpiteille aikataulut ja vastuuviranomaiset. Periaatepäätös sisältää yhteensä 20 toimenpidettä.¹⁶⁹ Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmassa¹⁷⁰ (2015) saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelmaa ei mainita, mutta edellisen hallituksen tekemä periaatepäätös on voimassa ja joidenkin toimenpideohjelman sisältyvien asioiden valmistelu on käynnistetty eri viranomaisissa.

Saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelman toteuttaminen Suomessa on siten kesken ja odottaa useiden viranomaisten selvityksiä ja rahoituspäätöksiä. Saamelaiskäräjät on kritisoinut asian hidasta etenemistä ja sitä, ettei toimenpideohjelman toteuttamista varten ole osoitettu tarpeeksi resursseja¹⁷¹. Saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseksi valtion talousarviossa osoitettuja varoja on kuitenkin lisätty 2010-luvulla. Lisäksi Saamelaiskäräjät on voinut toteuttaa saamen kielikylypyopetusta koskevan koulutushankkeen (2015) saamelaisopetuksen henkilöstölle ja edistää saamen kielipesien perustamista myös kotiseutualueen ulkopuolella. Syksyllä 2016 julkistettu valtiovarainministeriön esitys vuoden 2017 talousarvioksi lupaa korotusta saamelaisten kielipesätoiminnan valtionavustukseen. Saamelaiskäräjät sai vuonna 2015 myös varoja kolmella saamen kielellä toimivan saamelaisen varhaiskasvatuksen materiaalipankin perustamiseen. Syksyllä 2016 käynnistyi saamelainen lastentarhanopettajien koulutushanke Oulun yliopiston ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen yhteistyönä.

Saamen kielen elvyttämisen toimenpideohjelmaa toteuttavat myös City Sámit-yhdistyksen saamat valtionavustukset pohjoissaamenkielisen kielipesän toimintaan Helsingissä ja Saamen talo-hankkeen suunnitteluun pääkaupunkiseudulle. Kolttakulttuurisäätiö on saanut Lapin ELY-keskukset¹⁷² rahoituksen Sevettijärvelle suunnitellun kolttakulttuurikeskuksen tilatarpeiden selvittämiseen. Pysyvää rahoitusta sekä lainsäädäntömuutoksia edellyttävät ehdotukset odottavat edelleen toteuttamistaan.

¹⁶⁸ Suomen valtioneuvosto 22.6.2011, 25.

¹⁶⁹ Suomen valtioneuvosto 3.7.2014.

¹⁷⁰ Suomen valtioneuvosto 29.5.2015.

¹⁷¹ Sámediggi (Suomi), mm. 23.1.2015.

¹⁷² ELY-keskukset eli Elinkeino-, Liikenne- ja Ympäristökeskukset ovat osa valtionhallintoa. Ne hoitavat valtionhallinnon alueellisia toimeenpano- ja kehittämistehtäviä ja myöntävät alueellaan mm. EU-rahoitusta.

Suomessa ei ole samanlaista kuntien ja aluehallinnon kaksikielisyyden kehittämiseen ja ylläpitämiseen tarkoitettua rahoitusta kuten naapurimaissa Ruotsissa ja Norjassa. Saamen kielilain piiriin kuuluvat viranomaiset voivat vuosittain hakea oikeusministeriöltä valtionavustusta saamen kielilain toteuttamisesta aiheutuneisiin kustannuksiin kuten tulkkaukseen ja asiakirjojen kääntämiseen. Valtionavustuksen kokonaismäärä, joka jaetaan useille viranomaisille hakemuksesta, on jo pitkään ollut 120.000 euroa/vuosi. Oikeusministeriön tietojen mukaan viranomaiset hakevat vuosittain noin kolme kertaa enemmän valtionavustusta kuin sitä on jaossa¹⁷³. Saamen kielilain toteuttamiseksi osoitettu valtionavustus ei myöskään ole mahdollistanut saamen kielilaissa säädettyä valtion virkamiestä koskevaa oikeutta (muita virkamiehiä koskevaa mahdollisuutta) saada palkallista virkavapautta viranhoidossa tarpeellisen saamen kielen taidon hankkimiseksi¹⁷⁴. Saamen kielilain toimivuutta ja saamelaiden kielellisten oikeuksien toteutumista on alettu selvittää sekä saamelaiskäräjillä että oikeusministeriössä vuonna 2015.

Ruotsi. Saamen ja muiden kansallisiksi vähemmistökieliksi lainsäädännössä määriteltyjen kielten elvyttäminen (*revitalisering*) on nousut Ruotsin hallituksen esityslistalle 1990-luvulta lähtien. Kansallisten vähemmistökielten aseman virallistamiseen (ks. luku 4.1.) liittyen maassa on tuotettu kymmenittäin erilaisia viranomaispalveluita ja raportteja kielten tilanteesta, kehittämistarpeista, kielenvaihdoksen pysäyttämisestä ja uhanalaisten kielten elvyttämisestä. Kansallisten vähemmistökielten elvyttämisestä on tullut yksi maan hallituksen uuden vähemmistöpolitiikan kulmakivistä, vaikka kielten elvyttämistä ei mainitakaan suoraan vuonna 2009 säädetyissä uusissa laeissa¹⁷⁵.

Vuoden 1999 saamen, suomen ja meänkieltä koskevien lakien¹⁷⁶ säätäminen liittyi Euroopan neuvoston vähemmistösopimusten¹⁷⁷ ratifioimiseen. Lainsäädännön tuli toteuttaa sopimuksissa annettuja sitoumuksia. Sopimukseen liittymisen seurauksena syntyi naapurimaihin verrattuna valtaisa kansalaiskeskustelu kansallisten vähemmistöjen kielellisistä oikeuksista, niiden kokemasta syrjinnästä ja mahdollisuuksista erityisesti omakieliseen lasten päivähoitoon, vanhusten huoltoon ja omien kielten opetukseen.

173 YLE Sápmi 3.6.2015.

174 Laki 2003/1086, 25 § (Suomi).

175 Lait 2009:600 ja 2009:724; asetus 2010:21 (Ruotsi).

176 Lait 1999:1175 ja 1999:1176.

177 Council of Europe 1992 ja 1995.

Euroopan neuvosto kritisoi Ruotsia jokaisella sopimusten seurantakierroksella siitä, ettei sopimuksia noudatettu eivätkä vähemmistöjen oikeudet toteutuneet sopimusten edellyttämällä tavalla. Esimerkkinä mainittakoon saamen (ja muiden kansallisten vähemmistökielten) opetus, jonka toteuttaminen oli jätetty kuntien vastuulle sekä toiminnallisesti että taloudellisesti. Kunnat olivat usein vastahakoisia vähemmistökielisten palveluiden järjestämisessä. Opetuslaki velvoitti ne järjestämään kansallisen vähemmistökielen opetusta vain tapauksissa, että niillä oli saatavilla sopiva opettaja ja, että oppilaalla oli jo kielen perustaidot. Muiden kuin kansallisten vähemmistökielten opetuksen järjestämisessä edellytettiin lisäksi, että opetettavan kielen tuli olla oppilaan kotona kanssakäymisen kieli. Äidinkielen opetuksesta, jolla Ruotsissa tarkoitetaan ainoastaan vähemmistöjen omien kielten opetusta, puuttuivat sekä opettajat että oppimateriaali eikä vähemmistökielten opettajakoulutusta järjestetty lainkaan. Saamen osalta kritiikkiä esitettiin myös siitä, että vuonna 1999 säädetty laki jätti eteläsaamen perinteiset alueet ja suuren osan luulajansaamen perinteisistä alueista saamen kielen hallintoalueen ulkopuolelle.

Kritiikki johti Ruotsin valmistelemaan uutta vähemmistöpolitiikkaa. 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tehtiin useita laajoja selvityksiä, joista kaksi¹⁷⁸ maan hallituksen alaisuudessa. Uuden vähemmistöpolitiikan linjat määriteltiin hallituksen kansallisten vähemmistöjen asemaa koskevassa strategiassa vuonna 2008¹⁷⁹. Strategia oli laaja asiakirja ja sisälsi hallituksen esitykset uudesta vähemmistöpolitiikasta. Sen päätavoitteiksi määriteltiin kansallisten vähemmistöjen kokeman syrjinnän poistaminen, Euroopan neuvoston sopimusten parempi toteuttaminen, kansallisten vähemmistöjen vallan ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen sekä kansallisten vähemmistökielten säilymisen edistäminen.

Valtiopäivien hyväksyttyä hallituksen vähemmistöpoliittisen strategian, säädettiin uusi laki, jolla kansallisen vähemmistökielen aseman saivat myös jiddish ja romani chib¹⁸⁰. Vuonna 1999 säädetyt saamen, suomen ja meänkieltä koskeneet lait kumottiin ja korvattiin kaikkia kansallisia vähemmistöjä koskevalla yhdellä lailla. Lain valmistelussa tuotiin erityisesti esille kansallisten vähemmistöjen kokema ankara assimilaatiopolitiikka, kielten nykyinen uhanalaisuus ja niiden tarve suojeluun, elvyttämiseen ja uusien kielenkäyttäjien kasvattamiseen. Merkittävimpänä uuden lain säännöksistä pidetään laajojen kansallisten vähemmistökielten hallin-

178 SOU 2005:40 ja 2006:19.

179 Sveriges Regering 2008.

180 Juutalaiset ja romanit määriteltiin kansallisiksi vähemmistöiksi jo vuonna 1999, jolloin Ruotsi ratifioi Euroopan neuvoston vähemmistösopimukset. Niiden kieliä koskevaa erityislakia ei kuitenkaan säädetty tässä yhteydessä.

toalueiden määrittelemistä. Saamen kielen hallintoaluetta laajennettiin etelä- ja luulajansaamen alueille, joilla viranomaisten tulee mm. järjestää osittain tai kokonaan saamenkielistä lasten päivähoitoa ja saamenkielistä vanhustenhoitoa (ks. luku 4.1.).

Saamen kielten elvyttämisen näkökulmasta merkittävä tulos uuden vähemmistöpolitiikan toteuttamisesta oli saamen kielityön vahvistaminen saamelaiskäräjien toiminnassa. Saamelaiskäräjät sai mahdollisuuden käytännön kielenelvytystyötä tekevän saamen kielikeskuksen perustamiseen vuonna 2010. Saamen kielikeskus (*Samiskt språkcentrum*) sijoitettiin kahteen toimipisteeseen eteläsaamen perinteiselle alueelle (ks. luku 3.10.). Hallituksen vähemmistöpoliittisessa strategiassa pidetään saamen kielikeskuksen perustamista myös luulajan- ja pohjoissaamen alueille tarpeellisenä.

112

Saamelaiskäräjille osoitettiin myös uusia viranomaistehtäviä vähemmistölain tullessa voimaan. Sen tehtäväksi tuli yhdessä Tukholman lääninhallituksen kanssa seurata ja raportoida vuosittain kansallisia vähemmistöjä koskevan politiikan toteutumisesta maan hallitukselle. Saamelaiskäräjät valvoo vähemmistölain toteuttamista ja valtion talousarviossa vähemmistöpoliittisiin tarkoituksiin osoitettujen varojen käyttöä kunnissa saamen kielten osalta.¹⁸¹ Vuotta 2013 koskevasta raportista selviää mm. että 32 % saamen kielen hallintoalueen kunnista täytti lain vaatimuksen kokonaan tai osittain saamenkielisestä lasten päivähoitosta. Raportti osoittaa myös, että 54 % saamen äidinkielen opetukseen oikeutetuista ja opetusta pyytäneistä lapsista ja nuorista sai lukuvuonna 2012-2013 saamen opetusta.¹⁸²

Saamelaiskäräjät sai tehtäväkseen myös vastata kansallisia vähemmistöjä ruotsalaisessa yhteiskunnassa näkyväksi tekevän internet-sivuston (*www.minoritet.se*) toimittamisesta ja ylläpidosta. Sivuston tehtävänä on lisäksi toimia tiedotuskanavana kaikkia kansallisia vähemmistöjä koskevissa asioissa.

Saamelaiskäräjät hallinnoi vuonna 2013 yhteensä noin 14 miljoonan kruunun saamen kielen edistämistarkoituksiin osoitettua budjettia. Osa valtionavustuksesta käytettiin oman hallinnon vähemmistöpoliittisten tehtävien hoitamiseen. Valtionavustuksella tuettiin myös saamelaisorganisaatioiden kielityötä, *minoritet.se*-sivuston ylläpitämiseen ja kehittämiseen käytettiin

¹⁸¹ Ks. Länsstyrelsen i Stockholms län & Sámediggi/ Sametinget 2011-2014.

¹⁸² Länsstyrelsen i Stockholms län & Sámediggi/ Sametinget 2014, 39, 42.

1,3 milj. kruunua. Saamelaiskoulujen hallinnolle (*SamS*) myönnettiin 1 milj. kruunun rahoitus integroidun saamelaisopetuksen lisäämiseksi. Saamen kielikeskuksen toimintaan käytettiin 6 milj. kruunua, jolla kielikeskus rahoitti mm. eteläsaamen kielikonferenssin järjestämistä, *Språkspärr-* ja kielimestari- hankkeita (ks. luvut 3.1. ja 3.10.), saamen kieliteknologian kehittämistä ja SamSin järjestämiä kielikylpyleirejä, paikannimityötä, nuorisotyötä ja kurssitoimintaa. Yksityisillä ihmisillä ja erilaisilla yhteisöillä on mahdollisuus hakea saamelaiskäräjiltä tukea aikuisväestön saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi järjestettäviin hankkeisiin.

Suurimman osan (noin 66 milj. kr vuonna 2013) valtion talousarviossa uuden vähemmistöpolitiikan toteuttamiseksi osoitetuista varoista Saamelaiskäräjät ja Tukholman lääninhallitus jakoivat valtionavustuksina vähemmistökielten hallintoalueiden kunnille. Maakäräjille jaettiin valtionavustuksina yhteensä noin 2,5 milj. kruunua. Saamelaiskäräjien ja Tukholman lääninhallituksen lisäksi Kielen ja kansanperinteen tutkimuslaitos (*Institutet för språk och folkminnen*) myöntää avustuksia kansallisten vähemmistöjen kieliä elvyttävillä hankkeilla. Vuonna 2013 yhteensä kahdeksan saamen kielihanketta sai avustusta yhteensä 832.000 kruunua.

113

Vähemmistölain tullessa voimaan vuonna 2010, valtion talousarviossa varattiin 80 milj. kruunua uuden vähemmistöpolitiikan toteuttamiseen. Vuoden 2015 budjetissa vähemmistöpoliittisiin tarkoituksiin oli varattu 103 milj. kruunua. Kuntien saaman tuen perustuki on 660.000 kruunua, jota korotetaan asukasmäärän ja kansallisten vähemmistökielten määrän mukaan. Useampaan kuin yhteen vähemmistökielen hallintoalueeseen kuuluvat kunnat saavat 500.000 kruunun lisän. Maakäräjien valtionavustus on 250.000 kruunua kullekin.¹⁸³

Norja. Norjan hallitus ilmoitti saamelaispoliittisessa tiedonannossaan vuonna 2008¹⁸⁴ käynnistävänsä erityisen toimenpideohjelman saamen kielten tulevaisuuden turvaamiseksi. Kolmen saamen kielen, erityisesti luulajan- ja eteläsaamen, tilanne todettiin herkäksi. Myös maasta jo lähes kokonaan kadonneiden koltan- ja piitimsaamen kielten tilanne haluttiin nostaa esille. Hallitus hyväksyi vuonna 2009 laajan, yhteistyössä saamelais-

¹⁸³ < <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/manniska-och-samhalle/nationella-minoriteter/> >

¹⁸⁴ Bargo- ja searvadahttindepartementa/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30.5.2008. Norjan hallitus antaa kerran jokaisen vaalikauden aikana Suurkäräjille (parlamentille) laajan saamelaispoliittisen tiedonannon, joka sisältää hallituksen linjausten lisäksi saamelaiskäräjien vuositiedonannon/ toimintakertomuksen. Muina vuosina saamelaiskäräjien vuositiedonanto toimitetaan Suurkäräjille hallituksen lyhemmin kommentein.

käräjien kanssa valmistellun saamen kielten toimintasuunnitelman (*Sáme-gielaid doaibmaplána/ Handlingsplan for samiske språk*). Toimintasuunnitelman toteuttamisajaksi määriteltiin seuraavat viisi vuotta. Suunnitelman seurantaraportit, jotka myös valmisteltiin yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa, julkaistiin vuosina 2011 ja 2013.¹⁸⁵ Hankkeen loppuraporttia ei ole julkaistu tämän raportin valmistuessa (2015).

Työministeri Dag Terje Andersen toteaa vuonna 2009 julkaistun toimintasuunnitelman johdannossa, että hallitus asettaa suunnitelmalla perustan laajoille ja pitkäaikaisille toimille, joihin useat ministeriöt ovat sitoutuneet¹⁸⁶. Jokaisella ministeriöllä, joka on kirjattu suunnitelmaan hyväksytyn toimenpiteen vastaavaksi viranomaiseksi, on vastuu toimenpiteen toteuttamisesta ja rahoittamisesta. Toimintasuunnitelman poliittiseksi perustaksi todetaan hallituksen omaksuma saamelaispolitiikka ja hallituksen muotoilema kokonaisvaltainen kielipolitiikka, joiden tavoitteena on mm. turvata saamen kielen, kulttuurin ja yhteiskuntaelämän tulevaisuus Norjassa. Toimintasuunnitelman oikeudelliseksi perustaksi määritellään Norjan ratifioimat kansainväliset sopimukset, maan perustuslain 110a §, saamelaislaki sekä opetus- ja päiväkotilaki.

114

Toimintasuunnitelman tavoitteet ja yhteensä 66 tuettavaa toimenpidettä jaetaan kolmeen pääalueeseen:

- *Oppia/ Oahppat* - vahvistaa pohjois-, luulajan- ja eteläsaamen kielen ja -kielistä opetusta kaikilla tasoilla. Näiden kielten tulee säilyä elävinä kielinä ja siirtyä uusille sukupolville.
- *Käyttää/ Geavahit* – parantaa saamenkielistä tarjontaa viranomaisissa ja julkisissa palveluissa kaikilla yhteiskunnan osaluilla. Saamen kieliä tulee voida käyttää kaikilla yhteiskunnan aloilla.
- *Nähdä/ Oaidnit* - lisätä saamen kielten julkista näkyvyyttä. Saamen kielten tulee näkyä norjalaisessa yhteiskunnassa.

Saamen kielten toimintasuunnitelman toteuttamiseksi osoitettujen varojen määrää on vaikea yksiselitteisesti arvioida, koska rahoitusta on myönnetty monille eri tahoille ja useiden ministeriöiden talousarvioista.

¹⁸⁵ Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009; Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet 2011; Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet & Sámediggi/ Sametinget 2013.

¹⁸⁶ Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009, 8.

Joka tapauksessa on selvää, että ohjelma on lisännyt saamen kielityön rahoitusta useilla kymmenillä miljoonilla kruunuilla. Hallitus ilmoittaa mm. vuoden 2011 talousarviota koskevassa lehdistötiedotteessaan lisänneensä saamen kielten toimintasuunnitelman kolmen ensimmäisen vuoden (2009 – 2011) aikana saamen kielityöhön suunnattua rahoitusta yhteensä 23 milj. kruunua. Nämä varat tulivat lisänä eri ministeriöiden talousarvioissa osoitetulle saamen kieliä (mm. saamenkielisiä palveluita) koskevalle rahoitukselle.¹⁸⁷

Osa toimenpiteistä ja niitä koskevasta rahoituksesta on suunnattu paikallisiin ja alueellisiin kielihankkeisiin, kuten esimerkiksi Nordlandin ja Pohjois-Tröndelagin lääninhallitusten kautta etelä- ja luulajansaamen kielihankkeille (mm. tässä raportissa luvuissa 3.5. ja 3.6. kuvatuille hankkeille). Myös Utsjoen ja Sirman kouluyhteistyöhanke Ovttas! on saanut tukea Norjan valtion talousarviosta (ks. raportin luku 3.12.). Sámi allaskuvla on saanut rahoitusta mm. opettajakoulutuksensa uudistamiseen ja koulutuksen rekrytointikampanjoihin. Sámi allaskuvla ja saamelaiskäräjät toteuttivat myös viisivuotisen aikuisväestölle suunnatun korkea-asteen saamen kielen opintoihin pätevöittäneen rekrytointiohjelman (ks. raportin luku 3.10.).

115

Yksi merkittävistä rahoituksen saajista on Tromssan yliopiston saamen kieliteknologian keskus, joka on saanut rahoitusta mm. nettisanakirjatyöhön ja *Divvun* –hankkeelle, jossa on kehitetty oikeinkirjoitusohjelmia, kielen tarkistusohjelmia ja pedagogisia ohjelmia useille saamen kielille. Saamen kielten käyttöä ja näkyvyyttä sekä saamelaisen kulttuurin tuntemusta on tuettu mm. kirkon, poliisin, oikeus- ja vankilalaitoksen, työ- ja verohallinnon toiminnassa, sosiaali- ja terveystoimessa ja paikannimityössä. Hankkeiden rahoitusta on jatkettu myös saamen kielten toimintasuunnitelman varsinaisen voimassaoloajan jälkeen¹⁸⁸.

Valtiopäivien perustaman, yhteensä 75 miljoonan kruunun saamelaisrahaston (*Sámeálbmotfoanda*) tuottoja päätettiin ottaa käyttöön vuodesta 2008 alkaen. Saamelaiskäräjät, joka hallinnoi rahastosta syntyneitä korkotuloja, päätti käyttää rahaston tuottoja erityisesti saamen kieli- ja perinnetietohankkeisiin, saamenkielisen kirjallisuuden tukemiseen ja korkea-asteen stipendeihin. Rahasto on perustettu korvauksena norjalaistamispolitiikan saamelaisyhteisölle aiheuttamista vahingoista. Vuonna 2015 rahaston varoja käytettiin yhteensä 5,2 miljoonaa kruunua.

¹⁸⁷ Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 05.10.2010.

¹⁸⁸ Mm. Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23.02.2015.

Saamen kielten toimintasuunnitelmaan liittyen on toteutettu mm. seuraavat uudistukset:

- Sámi allaskuvlan vuonna 2007 perustama saamen lukutaitokeskus (*Sámi lohanguovddáš*) on tullut pysyvän talousarviorahoituksen piiriin ja voinut perustaa eteläsaamen kielen kehittämistä edistävän osaston Engerdaliin. Lukutaitokeskuksen tehtävänä on edistää ennen muuta saamen kielten luku- ja kirjoitustaitoa sekä osallistua tehtäväänsä koskevaan tutkimustoimintaan.
- Vuonna 2010 tuli voimaan käytäntö, jonka mukaan lastentarhan- tai luokanopettajan tutkintoa suorittavilta opiskelijoilta, jotka suorittavat vähintään 60 opintopistettä saamen kielessä, vähennetään enintään 50.000 kruunua opintolainasta. Käytäntö on voimassa edelleen.
- Opettajille on luotu mahdollisuus opiskella saamen kieltä palkallisesti. Ensimmäisinä vuosina tämä mahdollisuus koski neljässä pohjoisimmassa läänissä työskennelleitä peruskoulun opettajia. Syksystä 2015 alkaen mahdollisuutta on laajennettu koko maahan ja se koskee nyt sekä peruskoulun että lukiokoulun opettajia. Tarkoitusta varten on osoitettu varat valtion talousarviossa.
- *Ovttas/Aktan/Aktesne* –niminen saamelaiskäräjien projekti, jonka aikana kehitettiin saamenkielisen oppimateriaalin portaali internetiin ja lisättiin erityisesti digitaalisen oppimateriaalin määrää, päättyi vuonna 2013 ja siirtyi samalla pysyväksi toimintamuodoksi saamen lukutaitokeskukseen Sámi allaskuvlaan.

Suurinta osaa saamen kielityöhön osoitetuista varoista hallinnoi saamelaiskäräjät. Sen kielityöhön käyttämät varat kasvoivat vuodesta 2012 vuoteen 2014 noin 15 miljoonaa kruunua, noin 65,5 miljoonasta kruunusta noin 81 miljoonaan kruunuun. Suurimman osan saamen kielen edistämiseksi tarkoitetuista varoista saamelaiskäräjät jakaa saamen kielen hallintoalueen kunnille ja lääneille. Ne saavat valtionavustusta saamelaiskäräjien kanssa tehtyjen yhteistyösopimusten perusteella. Yhteistyösopimukset koskevat kuntien ja läänien toimenpiteitä saamen kielilain edellyttämän kaksikielisyyden ylläpitämiseksi ja lisäksi myös erityisiä saamen kielen käyttöä edistäviä hankkeita. Kuntien ja läänien kaksikielisyyden ylläpitämiseksi saamien valtionavustusten yhteenlaskettu summa vuonna 2014 oli 48,429 milj. Nkr.¹⁸⁹

189 Sámediggi (Norja) 5.12.2013, 16-36.

Toiseksi suurimman osan saamen kielen edistämiseksi tarkoitetuista varoista saamelaiskäräjät jakaa saamen kielikeskuksille niiden perusrahoituksena. Summa on yli kaksinkertaistunut vuodesta 2012 alkaen, osittain seurauksena kolmen uuden saamen kielikeskuksen perustamisesta vuonna 2013. Kielikeskuksille myönnetyn rahoituksen yhteenlaskettu summa vuonna 2014 oli noin 14 milj. kruunua. Lisäksi saamelaiskäräjät rahoittaa erikseen haettavia saamen kielten edistämishankkeita, kielikampanjoita, vanhuksille suunnattuja luku- ja kirjoitusapuhankkeita ja jakaa stipendejä kaikille saamen kieltä lukiokoulussa opiskeleville. Viimeksi mainittuihin stipendeihin käytettiin vuonna 2014 yhteensä kolme miljoonaa kruunua. Saamelaiskäräjien mukaan stipendit ovat lisänneet saamen kielten opiskelua ja saamen kielten opiskelijaluvut nousseet kaikkien kielivaihtoehtojen osalta.¹⁹⁰

Saamelaiskäräjät esitti vuonna 2012 valmistuneeseen kielipoliittiseen tiedonantonsa (*Sámediggedieđáhus sámegiela birra*) liittyen saamen kielisäännösten uudistamista. Kunnallis- ja uudistusministeriö asetti vuonna 2013 asiantuntijalautakunnan, jonka tehtävänä on selvittää uudistustarpeet saamen kieliä koskevassa lainsäädännössä ja yhteiskunnan eri osa-alueiden käytännöissä. Lautakunnan on määrä saada esityksensä valmiiksi keväällä 2016.¹⁹¹

¹⁹⁰ Sámediggi (Norja) 5.12.2013, 22-36.

¹⁹¹ Sámediggi 2012 (Norja).

5. Kymmenen asiaa, jotka tiedämme nyt

- *Saamen kielet ovat uhanalaisuudestaan huolimatta edelleen myös ensiksi opittuja äidinkieliä. Se luo hyvän perustan kielten elvyttämiselle ja merkitsee sitä, että saamelaisyhteisössä on paljon kielellistä osaamista ja mahdollisia kielimestareita. Kielimestari löytyy usein lähempää kuin osaa ajatellakaan!*
- *Kielen elvyttäminen on tuloksellista silloin, kun motivaatio ja tavoitteet ovat kohdallaan. Kielen elvyttäminen edellyttää sitoutumista, tietoisuutta omista kielenkäyttötavoista sekä kielen oppimiseen ja käyttämiseen liittyvää päättävyyttä. Mitä laajemmin koko kieliyhteisö sitoutuu kielen elvytystyöhön, sitä paremmat ovat tulokset.*
- *Ratkaisevimmat päätökset saamen kielten tulevaisuudesta tehdään kodeissa ja perheissä, joissa päätetään lapsille puhuttavasta kielestä/ puhuttavista kielistä sekä varhaiskasvatuksen ja kouluopetuksen kielestä. Siksi vanhemmat tarvitsevat runsaasti perusteltua tietoa kaksikielisyteen kasvamisesta ja kielivalintojensa pitkälle tulevaisuuteen ulottuvista vaikutuksista.*
- *Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa puolestaan ratkaistaan luodaanko saamen kielelle katkeamaton tie varhaiskasvatuksesta oppivelvollisuuskouluun ja korkeammille asteille ja onko opetus kaikkien saavutettavissa. Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ratkaistaan myös kuinka paljon ja millä julkisen elämän alueilla saamen kieltä on mahdollista käyttää. Siksi on tärkeää, että päätöksentekoon osallistuu myös saamen kieliä puhuvia ja saamen kielitilanteita ymmärtäviä ihmisiä.*
- *Saamen kielitilannetta kuvaa usein kielenvaihdoksen kiertessä oleminen. "Koska ei ole opettajia, kieltä ei voi opettaa koulussa. Opettajia ei ole, koska heitä ei kouluteta. Opettajia ei kouluteta, koska ei ole opetusta. Opetusta ei ole, koska ei ole oppilaita. Oppilaita ei ole, koska ei ole opetusta. Opetusta ei ole, koska ei ole tekijöitä, ei opettajia, ei oppilaita, ei opetusta jne." Monet esimerkit osoittavat, että kielenvaihdoksen kierre on mahdollista katkaista jostakin kohdasta. Kun se on yhdestä kohdasta katkaistu, aukeaa seuraavakin solmu ja syntyy positiivinen kierre toiseen suuntaan.*

- *Monisaamenkielinen kommunikointimalli lisää saamen kielen käyttömahdollisuuksia ja kielellistä pääomaa, koska eri saamen kieliä puhuvat oppivat ymmärtämään toistensa kieliä. Monisaamenkielinen kommunikointimalli vähentää kielten välistä eriarvoisuutta ja vaikuttaa kielenkäyttötapoihin. Samalla se tekee saamen kieliä näkyvämmiksi ja kuuluvammiksi.*
- *Saamen kielen käyttömahdollisuuksia on kaikkialla vähän, koska elämme maiden pääkielten ja englannin dominoimissa yhteiskunnissa. Saamenkielisiä ympäristöjä on mahdollista luoda perustamalla saamenkielisiä 'olohuoneita', tapaamispaikkoja tai sopimalla, että tietyissä tiloissa tai tilanteissa käytetään vain saamen kieltä. Monilla saamelaisyhteisöillä on hyviä kokemuksia tietoisesti luoduista saamenkielisistä yhteisöistä, tiloista ja tilanteista.*
- *Kielen elvyttäminen voi muuttaa elämää monella tavalla. Se avaa yhteyksiä muihin saamen kieliyhteisöihin, naapurimaihin, oman suvun historiaan, saamenkieliseen kirjallisuuteen, musiikkiin ja perinteisiin. Kielen elvyttäminen avaa uusia työmahdollisuuksia. Lisäksi kielen elvyttäminen tervehdyttää koko yhteisöä, purkaen vanhoja traumoja ja ajatustapoja. Kielen elvyttämisen rinnalla myös perinnetaidot kuten käsityö-, tarina- ja musiikkiperinne saavat usein uuden elämän. Ja, kuten monilla alueilla on tapahtunut, kielen elvyttäminen tuo mukanaan uutta kulttuuria: uutta saamenkielistä kirjallisuutta, musiikkia ja taidetta.*
- *Jatkuvuus ja pysyvät rakenteet ovat tärkeitä saamen kielityössä. Kielityö ei saisi olla vain väliaikainen projekti, joka päättyy kun tavoite on saavutettu. Assimilaatiota ja kielenvaihdosta aiheuttavat tekijät eivät ole hävinneet minnekään projektin jälkeen. Tämän takia pienten uhanalaisten kielten puhujat ovat yleensä kielitietoisempia kuin yksikieliset suurempien kielten puhujat, joille oma kieli ja sen käyttömahdollisuudet ovat itsestäänselvyys.*
- *Saamen kielten uhanalaistuminen ja puhujayhteisöjen pienuus tarkoittaa sitä, että kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on varmistettava jokaisessa polvessa yhä uudestaan. Varhaiskasvatuksella ja koululla on tässä työssä erityisen suuri merkitys.*

LÄHTEET JA MUUTA AIHEESEEN LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA

Aikio, Ante 2016. Näkökulma pohjoissaamen kieleen. *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.-9. vuosiluokilla 2015*, toim. Mari Huhtanen ja Mika Puukko. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus KARVI, Julkaisut 21:2016, 33-35.

Andersen, Svanhild & Strömngren, Johan 2007. *Evaluering av samelovens språkregler. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi instituhtta/ Sámi allaskuvla.*

Antonsen, Lene & Johansen, Siri Broch 2013. Gáivuona sámi giellaguovddáš – vásihusat ja muittut/ Kåfjord samiske språksenter – erfaringer og minner. *Sámi skuvlahistorjá/ Sámi skávllåhistávrrá/ Saemien skuvle-vaajese/ Samisk skolehistorie 6*, red. Svein Lund, Siri Broch Johansen & Siv Rasmussen. Kárašjohka/ Karasjok: Davvi Girji, 190-201.

Aslaksen, Lisa Monica 28.11.2014. *Projects to activate the use of the Sámi languages. Sámás muinna – talk Sámi to me.* Puheenvuoro Euroopan neuvoston seminaarissa 'Sámi – The People, their Culture and Languages and The Council of Europe', Inari Sajos 27-29 November 2014.

Baker, Colin 2006. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (4th edn). Clevedon: Multilingual Matters.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30.5.2008 (hyväksytty Stoltenbergin II hallituksessa samana päivänä). *St. dieđ. nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka.*

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009. *Sámegielaide doaibmaplána/ Handlingsplan for samiske språk.*

Barruk, Henrik 2008. *Samiskan i Sverige. Rapport från språkkampanjarådet. En sammansättning av befintliga resultat och fakta om samiskans användning och utbredning i Sverige.* Giron/ Kiruna: Sámediggi/ Sametinget (Ruotsi).

Council of Europe/ Euroopan neuvosto 1992. *European Charter for Regional or Minority Languages/ Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja.* ETS n:o 148, SopS 23/1998.

Council of Europe/ Euroopan neuvosto 1995. *Framework Convention for the Protection of National Minorities/ Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus.* ETS n:o 157, SopS 2/1998.

Council of Europe/ Euroopan neuvosto 2015. *The Sámi. The People, Their Culture and Languages.* Inarin Sajoksessa 27.-29.11.2014 järjestetyn seminaarin julkaisu internetissä <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680302f64> >

Fishman, Joshua 1994. *What Do You Lose When You Lose Your Language?* Artikkelin internetissä, 11 s. < <http://www2.nau.edu/jar/SIL/Fishman1.pdf> >

Fishman, Joshua 1997 [1991]. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages.* Clevedon: Multilingual Matters.

Fjellgren, Patricia & Huss, Leena 2013. *Giele aelhkke guedtedh. En bok för dig som vill återta ditt språk.* Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi).

Fjellheim, Elin 2014. *Språkbadsmodell i språkopplæringa. Elgå skule/ skole, Engerdal barne- og ungdomsskole.* Luento SamSin järjestämällä kielikylpymenetelmää käsitelleellä kurssilla Jokkmokissa 17.6.2014. < <http://www.sameskolstyrelsen.se/sv/news/spr%C3%A5kbadskurs-16-17-juni-del-2> >

Gaski, Harald 2015. Giellaeláskahhtin ja kvantitehta mihtut – moadde jurdaga Sámi ja Aotearoa vásáhusaid vuodul. *Sámis. Sámi čálakultuvrralaš áigečála nr. 19-20.* Karášjohka: ČálliidLágáduš, 28-32.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 08.10.2014. *2 miljovna Sámi giellagáldu giellaovttasbargui.* Preassadieđáhus. < <https://www.regjeringen.no/se/aktuelt/2-miljovna-Sami-giellagaldu-giellaovttasbargui/id2005537/> >

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23.02.2015. *3,5 miljovna kruvnno sámi giellaprošeavttaide.* Preassadieđáhus. < <http://www.regjeringen.no/se/dep/kmd/id504/> >

Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. 2006. *Saving Languages. An introduction to language revitalization.* Cambridge: Cambridge University Press.

Guttorm, Sonja 6.5.2013. *Oktasaš oahpaheapmi Ohcejoga ja Sirpmá oahppiin geain lea váldo oahpaheapmi sámegillii.* Puheenvuoro OVTAS!-hankkeen seminaarissa Sirman koululla 6.5.2013.

Guttorm, Sonja 2015. Sähköpostikeskustelu 26.1.2015.

Hinton, Leanne 2002. *How to Keep Your Language Alive. A Commonsense Approach to One-on-One Language Learning.* Berkeley, CA: Heyday Books.

Hinton, Leanne & Hale, Ken 2001 (ed.). *The green book of language revitalization in practice.* San Diego: Academic Press.

Hirvasvuopio-Laiti, Annukka & Hirvonen, Vuokko 2013. *Ohcejoga ja Deanu gielladaid skuvla- ja mánáidgárdeovttasbarggu dálá dilli ja hástalusat/ Utsjoen ja Taanan kuntien koulu- ja lastentarhayhteistyön nykytila ja haasteet.* Ohcejohka/ Utsjoki: OVTAS!-hanke/ OVTAS!-prošeakta.

Huss, Leena 2014. *Revitalization against all odds? The South Sámi language in Sweden.* Seminar on Cultural Resilience and Human Rights – Perspectives of Northern Indigenous Peoples. Rovaniemi, Arktikum 4.3.2014.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1990. *Språkbyte och språkbevarande i ett internationellt perspektiv med särskilt beaktande av situationen för samiskan i Sverige. Underlagsrapport utgiven av samerättsutredningen SOU 1990:84.* Stockholm: Justitiedepartementet.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1991. *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk.* Lund: Studentlitteratur.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christer & Svonni Mikael 1999. Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi. *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv*, red. Kenneth Hyltenstam. Lund: Studentlitteratur, 41-97.

Juuso, Jane 2009. *Válddán giellan ruovttoluotta/ Tar språket mitt tillbaka.* Isak Saba guovddáš/ Isak Saba senteret, Unjárga/ Nesseby.

Juuso, Jane 2013. *Mov gielem báástedde vaaltam/ Jag tar tillbaka mitt språk.* Red. Sylvia Sparrock. Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige.

Kalla, Anne-Marie 2010. *Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009-2010. Kielimestarionsuuden raportointi.* Julkaisematon, 15 s.

Kalstad Mikkelsen, Anne 1996. Vuotnagáttiid mánát. Sámegiela nannen mánáidgárddi bokte. *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegieloahpahas/ Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen, doaimm.* Jon Todal & Martin Pope. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi oahpahasráddi/ Samisk utdanningsråd, 49-68.

Keskitalo, Pigga & Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja 2014 (toim.). *Saamelaisien kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa.* Turku: Siirtolaisinstituutti.

King, Jeanette 2001. Te kohanga reo. Maori language revitalization. *The green book of language revitalization in practice*, ed. Leanne Hinton & Ken Hale. San Diego: Academic Press, 119-128.

King, Kendall A. 2009. Language loss and revitalization: Ten things we know. *Kvener i fortid og nåtid*, eds. A-R. Lindgren, M. Hauan, E. Niemi, L. Niiranen & T. Thuen. Tromsø: University of Tromsø, 9-25.

Kuoljok, Sunna 9.12.2010. *Sydsamisk revitalisering – vad händer?* < <http://www.samer.se/2737> >

Labba, Nils Gustav 10.11.2010. *Jätteintresse för språkbud.* < <http://www.samer.se> > reportagearkiv.

Lehtola, Veli-Pekka 2015 [1997]. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide.* Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtola, Veli-Pekka 2014. Saamen kielen lehtoraatista Giellagas-instituutiksi. *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 315-319.

Länsman, Anne & Tervaniemi, Saara 2012. *Saamen kielen käyttö Utsjoella*. Utsjoki: Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja Saamen kielikeskus Utsjoelle-esiselvityshanke.

Länsstyrelsen i Stockholms län & Sámediggi/ Sametinget 2011-2014. *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Samannimiset raportit vuosittain.

Máhttodepartemeanta & Sámediggi & Oahpahusdirektoráhtta 2008. *Máhttolokten [2006S]. Sámi oahppoplánabuvttus (Læreplanverket – kunnskapsløftet samisk)*.

Marjomaa, Marko 2014. Sähköpostikeskustelu marraskuussa 2014.

Minde, Henry 2005. *Sápmelaččaid dáruiduhttin – manne, movt ja makkár váikkuhusaid buvttii?* Julkaistu myös englannin kielellä: *Assimilation of the Sámi. Implementation and Consequences*. *Gáldu čála 3/2005*, doaimm. Magne Ove Varsi. Guovdageaidnu: *Gáldu/Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš*.

Moilanen, Irmeli 2014. Inarinsaamen elvytys yhteisöllisenä oppimisprosessina. *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*, toim. Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara & Kaarina Määttä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 229–247.

Morottaja, Anna 2015. Sähköpostikeskustelu 7.1.2015.

Morottaja, Matti 1991. Ele poolá. *Anarâš-losta juovlamáánu, 2*.

Morottaja, Petter 2009. Kirjäläšvuotá jottáa ja symboleh kirdáččeh fantasia suájáiguin/ Inarinsaamelaisen kirjallisuuden ensiaskel ja askel sen jälkeen. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 65-74. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Moshnikoff, Jouni & Moshnikoff, Satu 2009. Nuõrttsää'mkiõll/ Koltansaamen kieli. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 111-125. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Nygaard, Vigdis & Varsi Balto, Áila Márge & Solstad, Marit & Solstad, Karl Jan 2012. *Sámi giellaguovddážiid árvoštallan*. Alta/ Altá: Norut raporta 2012:6.

Näkkäljärvi, Klemetti 2008. *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004-2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Inari: Saamelaiskäräjät/ saamen kielineuvosto ja saamen kielen toimisto.

Näkkäljärvi, Pirita 2014. Sähköpostikeskustelu 26.9.2014.

Oahptii Ingá 2002. “*Dápmot*”. *Oahpaheaddji ideagirji 1. ja 2. luohkáide*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 05.10.2010. *Ráddehus nanne sámi gielaide ángiruššama*. Preassadieđáhus. < <https://www.regjeringen.no/se/aktuelt/raehus-nanne/id619003/> >

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2011. Sámegeielaid doaibmaplána – gielladilli jagi 2010 ja joatkkevaš barggut jagi 2011/ *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011.*

Odasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet & Sámediggi/ Sametinget 2013. Sámegeielaid doaibmaplána – *dilli áigodagas 2011-2013/ Handlingsplan for samiske språk – status 2011-2013.*

Olthuis, Marja-Liisa 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä Inarinsaame. *Virittäjä 4/2003.* Helsinki: Kotikielen seura, 568-579.

Olthuis, Marja-Liisa 2008. Inarinsaamen huoltoa ja elvytystä. *Kielikello 1/2008.* Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 4-8.

Olthuis, Marja-Liisa 2009. Mii kirjekiela lii já maht tot šadda?/ Kirjakieli ja sen synty – inarinsaamen näkökulma. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta,* toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 75-107. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiiolehti.wmv> >

Olthuis, Marja-Liisa & Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove 2012. *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation.* Bristol: Multilingual Matters.

Opetushallitus/ Utbildningsstyrelsen/ Oahpahusráddehus 2004. *Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteet 2004/ Vuoddoahpahusa oahppoplána vuoddoáššit 2004.* Päätökset/ Mearrádušat 1-3/011/2004.

Opetushallitus/ Utbildningsstyrelsen/ Oahpahusráddehus 2014. *Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteet 2014.* Päätös 22.12.2014.

Opetus- ja kulttuuriministeriö/ Undervisnings- och kulturministeriet (Suomi) 2012. *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi.* Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. < <http://www.minedu.fi> >

Paltto, Heikki 2013. *Sámi Giellagáldu rahpan.* Puhe Sámi Giellagáldun avajaisseminaarissa 20.2.2013, Sajos Inari.

Paltto, Kirsi 28.11.2014. *E-learning and distance learning: E-skuvla Norway and Sámi language cartoon Bamse.* Puheenvuoro Euroopan neuvoston seminaarissa ‘*Sámi – The People, their Culture and Languages and The Council of Europe*’, Inari Sajos 27-29 November 2014.

Pasanen, Annika 2005. Kielipesätoiminta osana karjalan ja inarinsaamen kielen revitalisaatiota. *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä,* toim. Paula Kokkonen. Helsinki: Castreniaumin toimitteita 64, 67-81.

Pasanen, Annika 2010. *Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009-2010.* Harjoittelukonaisuutta koskeva raportti täydennyskoulutusprojektille. Julkaisematon, 15 s.

Pasanen, Annika 2014. ”Kuolee se kumminkin!” Inarinsaamen kieli ei sittenkään kuollut. *Saamelaisien kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa,* toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 288-307.

Pasanen, Annika 2015. *Kuávsui já peivičuová. Sarastus ja päivänvalo. Inarinsaamen kieli-yhteisön käänteinen kielenvaihto.* Helsingin yliopisto, väitöstutkimus.

Rantala, Leif & Sergina, Alefina 2009. Áhkkila sápmelaččat. Oanehis muitalus sámejoavkku birra, man mañimuš sámeielalaš olmmoš jámii 29.12.2003. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä raportteja 8/ Lappi allaoahpahaga pedagogalaš raporttat 8/ Lapplands universitets pedagogiska rapporter 8. Roavvenjárga/ Rovaniemi: Lappi allaoahpahat/ Lapin yliopisto.

Rasmus, Eeva-Liisa & Pautamo, Ellen 3.6.2011. *Etäopetus kielellisten ja kulttuuristen ihmisoikeuksien toteutumisen mahdollistajana – etäopetuksen käytännön toteutusprosessi Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa*, 13s. < <http://www.sputtr.com/ihmisoikeuksien> >

Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa & Pautamo, Ellen 2012. Gáiddusoahpahusa vejolašvuodat – Sámi oahpahusguovddáža geavtlaš bargu ja doaimmanmálla. *Ulbmilin sámi pedagogihka ollašuttin*, doaimm. Pigga Keskitalo ja Kaarina Määttä. Roavvenjárga/ Rovaniemi: Lapland University Press/ Lapin yliopistokustannus, 103-118.

Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa 2014. Etäopetus aikuisopiskelijoiden saamen kielen opetuksessa. *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*, toim. Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara ja Kaarina Määttä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 215-226.

Rasmussen, Torkel 2005. *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámeieliagiid demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas.* Sámegeiela váldofágadutkamuš. Romssa: Romssa Universitehtta, Humanisttalaš fakulteahhta/ Sámi ossodat.

Rasmussen, Torkel 2012. Sámegeielaid ealáskahttin ja hehttehusat Suomas. *Ulbmilin sámi pedagogihka ollašuttin*, doaimm. Pigga Keskitalo & Kaarina Määttä. Rovaniemi: Lapland University Press/ Lapin yliopistokustannus, 71-92.

Rasmussen, Torkel 2013. Sámedikki doarjaortnegat sámegeielaide/ Sametingets midler til samiske språk. *Sámi logut muitalit 6. Čielggaduvvon sámi statistihka 2013/ Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013.* Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla, 57-81/ 49-72.

Rasmussen, Torkel 2.5.2013a. *Láidehus Sirbmá-Ohcejoga sámegeielat oahpahusa oktasaš oahppoplánii.* OVTTAS! Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis – hanke. Julkaisematon, 12 s.

Rasmussen, Torkel 2.5.2013b. *Deanuleagi oahppoplána. Evttohusat oktasaš oahpahusa várás.* OVTTAS! Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis –hanke. Julkaisematon, 104 s.

Rasmussen, Torkel 2014. *Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjagiellaldas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. Dieđut 5/2014.* Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla & Norgga dutkanráđdi.

Rasmussen, Torkel 2015. The Finnish school system – A Taboo issue in Sámi language revitalization. *AGON, Pohjoinen tiede- ja kulttuurilehti.* Rovaniemi: Agon ry. < <http://agon.fi/article/the-finnish-school-system-a-taboo-issue-in-sami-language-revitalization/> >. Julkaistu 12.4.2015. Luettu 20.9.2015.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Norja) 2004. *Sámeigiella lea čaffat! Sámediggeráđi diedáhus sámegiela birra.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Norja) 2012. *Sámediggediedáhus sámegiela birra.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Norja) 5.12.2013. *Sámedikki 2014 bušeahtta. Ášši 054/13.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2010 [2008]. *Samisk språkhandbok för förvaltningsmyndigheter.* Utarbetad av Elli Sivi Näkkäljärvi Utsi, reviderad i februari 2010.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2011. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2012. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2011.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2013a. *Projektrapport. Språkspärr – “Jag tar tillbaka mitt språk”.* Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige. Författare Helen Blind Brandsfjell.

126

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2013b. *Projektrapport. Mentorprogrammet Bihkedejja “Vaajmojne bihkedidh”.* Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige. Författare Patricia Fjellgren.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2013c. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2012.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2014. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2013.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2015. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2014.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) 2016. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2015.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2004. *Saamelaisten kieli- ja kulttuurisiida-hankkeen loppuraportti.* Pia Ruotsala 17.2.2004. Julkaisematon, 35 s.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2009. *Sámeoahpahuš ruovttuguovllu olggobealde/ Saamelaisopetus kotiseutualueen ulkopuolella. Sámedikki skuvlenraportta nr 1/ Saamelaiskäräjien koulutusraportti nro 1.* Anár/ Inari.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2011. *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2011 saamelaiskäräjien vaaleissa. Vaalilautakunnan valmistama tilasto.* Anár/ Inari.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 23.1.2015. *Valtioneuvoston 3.7.2014 periaatepäätös timenpideohjelmaksi saamen kielten elvyttämiseksi. Esitys/ kannanotto.*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 19.5.2015a. *Neuvottelu saamen kielen etäyhteyksiä käyttävän opetuksen järjestämisestä. Muistio ja esitys Opetus- ja kulttuuriministeriölle.*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 19.5.2015b. *Saamen kielen opetuksen mahdollisuudet ja mahdottomuudet. Taustamuistio Opetus- ja kulttuuriministeriölle.*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2015a. *Opas kielipesälasten vanhemmille. Kielen kehityksen tukeminen kotona.* Julkaistu < <http://www.samediggi.fi> > .

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2015b. *Menetelmäopas kielipesätyöntekijöille.* Julkaistu < <http://www.samediggi.fi> > .

Sámi allaskuvla 2008-2013. *Sámi logut muitalit 1-6.* Vuosittain julkaistava tilastoraportti taustoittavilla artikkeleilla. Guovdageaidnu/ Kautokeino.

Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš/ Samisk nærings- og utredningssenter 2000. *Raporta. Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra/ Rapport. Undersøkelse om bruken av samisk språk.* Bargoaddi/oppdragsgiver: Sámi giellaráđđi/Samisk språkråd. Prošeaktajodiheaddji/ prosjektleder Ellen Ravna. Deatnu/ Tana.

Sámi oahpahušguovddáš/ Saamelaisalueen koulutuskeskus 2013. *Koulutusstrategia 2013.*

SamS/ Sameskolstyrelsen/ Sámeskuvlastivra 2012 (Ruotsi). Årsredovisning 2011.

Sanila, Tiina 2009. Jeá´l ouddõđđ!/ Älä antaudu! *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 127-133. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Sanila-Aikio, Tiina 2013. *Muistio koltansaamen kielen tilasta, koltansaamen kielen ja –kielisen opetuksen tilanteesta ja kehittämisestä sekä pikaisista opetusta tukevista toimenpiteistä.* Liitteenä Saamelaiskäräjien Eduskunnan sivistysvaliokunnalle luovuttamassa lausunnossa, Dnro 574/D.a. 4/10.10.2013.

Sanila-Aikio, Tiina 2014. Sähköpostikeskustelut 8.9.2014 ja 12.12.2014.

Seurujärvi-Kari, Irja 2014. Saamentutkimus, saamen kielen ja kulttuurin opetus Helsingin yliopistossa. *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, toim. Pigma Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 308-312.

Skolverket 2011 (Ruotsi). *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.*

Skutnabb-Kangas, Tove 2000. *Kommentárat raportii 'Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra' / Kommentarer til rapporten 'Undersøkelse om bruk av samisk språk'.* Deatnu/ Tana: Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš/ Samisk Nærings- og utredningscenter.

Solstad, Karl Jan & Varsi Balto, Áila Márge & Nygaard, Vigdis & Josefsen, Eva & Solstad, Marit 2012. *Sámi giellaiskkadeapmi 2012. NF-raporta nr. 9/2012.* Bodø: Nordlands Forskning.

SOU – Statens offentliga utredningar 2006:19 (Ruotsi). *Att återta mitt språk. Åtgärder för att starka det samiska språket.* Slutbetänkande av utredningen om finska och sydsamiska språken.

SR Sameradion 26.11.2013. *Språkbud effektivt för att hålla sydsamiskan vid liv.* Jörgen Heikin haastateltavina Leena Huss ja Sigrid Stångberg. < <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5714744> >

SR Sameradion 11.2.2014. *Känslor kring språket viktigt för revitalisering av sydsamiskan.* Leena Huss Pia Sjögrenin haastateltavana. < <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5781372> >

Suomen Eduskunta/ Finlands riksdag, PeVM 1/2010 vp. *Perustuslakivaliokunnan mietintö.*

128

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering, VNS 7/2009 vp. *Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering 22.6.2011. *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering 3.7.2014. *Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering 29.5.2015. *Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle 29.5.2015 nimitetyn pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmasta.*

Svenska kyrkan 2012. *Våga vara minoritet. En rapport om minoritetsrättigheter i Sverige 2012.* Sammanställt av Kaisa Syrjänen Schaal. Stockholm. < <http://www.svenskakyrkan.se> > (14.08.2014)

Svenska kyrkan 2013. *Marginalized and Ignored. National Minority Children's Struggle for language Rights in Sweden 2013.* Written by Kaisa Syrjänen Schaal. Uppsala. < <http://www.svenskakyrkan.se> > (14.08.2014)

Sveriges Regering 2008. *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna. Prop. 2008/09:158.* < <http://www.regeringen.se> >

Svonni, Mikael 2006. *Språksituationen för samerna i Sverige.* Umeå: Umeå universitet, Sámi dutkan/ Samiska studier.

Taipale, Riitta 2012. *Utsjoen saamenkielisten nuorten kielenkäyttö.* Utsjoki: Sámi Siida ry ja OVTTAS! –hanke.

Todal, Jon 2006. The Southern Saami language in Svahken Sijte. *International Journal of the Sociology of Language 180 (2006). Small languages and small language communities 52*, ed. Nancy C. Dorian, 147-158.

Todal, Jon 2007. *Samisk Språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule.* Diedut 1/2007. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi Instituhtta.

Todal, Jon 2002. “...jos fal gáhttet gollegielat”. *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet.* Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon & Pope, Martin 1996. *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegieloahpahusas/ Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen.* Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi oahpahusráddi/ Samisk utdanningsråd.

Uppsala universitet/ Hugo Valentin-centrum 17.2.2014. *Sydsamiskans väg tillbaka.* Leena Hussin ja Satu Gröndahlin tutkimusta ‘*Revitalisering mot alla odds? Sydsamiskan i Sverige*’ koskeva uutinen, < <http://www.valentin.uu.se/> >.

Wesslin, Sara 2014. *Anaráš saavah – media kielenelvyttäjänä. Yle Sápmi rooli vähemmistökielen elinvoimaisuudessa.* Kulttuurialan opinnäytetyö, viestinnän koulutusohjelma. Tornio: Lapin ammattikorkeakoulu.

YLE Sápmi 11.2.2015. Áilegas giellasiidii ruhtadeapmi ja lávki ain ovddosguvlui. Uutinen Utsjoelle suunnitellun saamen kielikeskuksen saamasta rahoituksesta, toim. Jouni Aikio.

YLE Sápmi 3.6.2015. *Anára gielda gáibida eanet ruđa doaimmaide mat leat sámi giellalágas mearriduvvon.* Uutinen, jossa Inarin kunta vaatii enemmän rahaa saamen kielilain toteuttamiseksi, toim. Inger-Elle Suoninen.

YLE Sápmi 15.6.2015. *Giellagáldui 1,3 miljovvna euro EU-ruhtadeapmi.* Uutinen pohjoismaisen saamen kielen ammatti- ja resurssikeskuksen, Giellagáldun, saamasta hankerahoituksesta, toim. Sara Wesslin.

YLE Sápmi 27.8.2015. *Ruhtaministeriija evttoha giellabesiide olles 900.000 euro.* Julkaisu suomenkielisenä uutisena 31.8.2015: *Kielipesille ehdotetaan kokonaista 900.000 euroa.* Toim. Pirita Näkkäljärvi.

Øzerk, Kamil & Eira, Inger Marie G. 1996. *Giellaodasmahttin ja sámegiell-dárogiel guovttegielalášvuohhta almmolaš ášahusain.* Guorahallan movt sámegiella geavahuvvo hálddahušgiellan gielddain mat gullet Sámeigiella hálddašanguvlui. Sámediggi/ Sámi giellaráddi (Norja).

Øzerk, Kamil & Juuso, Randi 1999. *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielaláš mánáidgárd-diide/ Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager.* Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi oahpahusráddi/ Samisk utdanningsråd.

LAINSÄÄDÄNTÖ

Suomi

- (19.1.1973/36) *Varhaiskasvatustalaki* (saamen kieltä koskeva muutos 11.12.1981/875, 11 § 2 mom., lain nimen muutos 8.5.2015/580)
- (17.7.1995/969) *Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta* (kumottu säädöksellä 1999/731).
- (17.7.1995/974) *Laki Saamelaiskäräjistä/ Láhka Sámedikkis*.
- (21.8.1998/628) *Perusopetuslaki*.
- (21.8.1998/629) *Lukiolaki*.
- (21.8.1998/630) *Laki ammatillisesta koulutuksesta*.
- (11.6.1999/731) *Suomen perustuslaki/ Finlands grundlag/ Suoma vuodđoláhka*.
- (6.6.2003/423) *Kielilaki/ Språklag*.
- (15.12.2003/1086) *Saamen kielilaki/ Sámi giellaláhka*.
- (29.12.2009/1705) *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta*.
- (9.4.2010/252) *Laki saamelaisalueen koulutuskeskuksesta*.

130

Ruotsi

- (1974:152) *Regeringsform* (ändrad bl.a. 1976:871, 2010:1408).
- (1992:1433) *Sametingslag/ Láhka Sámedikkis*.
- (1999:1175) *Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*. Upphävd.
- (1999:1176) *Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*. Upphävd.
- (2009:600) *Språklag*.
- (2009:724) *Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk*.
- (2010:21) *Förordning om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken*.
- (2010:800) *Skollag* (ändrad b.a. 2014:458, 2015:194).

Norja

- (1987:56) *Láhka Sámedikki ja eará sámi vuogitvuodaid hárrái (Sámeláhka)/ Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (Sameloven); Sámegeiela guoski lasáhusat/ Samisk språk tilføyelse 1990:78*.

- (1988:432) *Vuodđolága paragrafa 110a sámiid vuoigatvuodaid birra/ Sameparagraf 110a i Grunnlova.*
- (1998:61) *Oahpahusláhka - Láhka vuodđoskuvlii ja joatkkaoahpahussii/ Opplæringslova - Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.*
- (2005:64) *Láhka mánáidgárddiid birra (mánáidgárdeláhka)/ Lov om barnehager (barnehageloven).*
- (2005:657) *Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk.*

TÄRKEITÄ YHTEYSTIETOJA

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää´mte´gǧ/ Saamelaiskäräjät (Suomi)

< <http://www.samediggi.fi> >

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Norja) < <http://www.samediggi.no> >

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruotsi) < <http://www.sametinget.se> >

Sámi Giellagáldu, Davviriikkalaš sámegiela fága- ja resursaguovddáš

< <http://www.giella.org> >

Ovttas-Aktan-Aktesne, saamenkielisen oppimateriaalin portaali < <http://ovttas.no/> >

Samiskt informationscentrum < <http://www.samer.se> >

Webplats för nationella minoriteter i Sverige < <http://www.minoritet.se> >

Oktavuohta – nettilehti saamelaisista ja saamelaiskulttuurista

< <http://www.samediggi.fi> > oktavuohta >

Umeå universitet < <http://www.umu.se/> >

Umeå universitet, Centrum för samisk forskning (CeSam) – Vaartoe

< <http://www.cesam.umu.se/> >

Uppsala universitet, Hugo Valentin Centrum < <http://www.valentin.uu.se/> >

Uppsala universitet, Institutionen för moderna språk (pohjoissaamen kieli)

< <http://www.moderna.uu.se/> >

Sámeskuvlastivra/ Sameskolstyrelsen (SamS, Jokkmokk, Ruotsi)

< <http://www.sameskolstyrelsen.se> >

Sámij áhpadusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum (Jokkmokk, Ruotsi)

< <http://www.samernas.se/> >

Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti < <http://www.oulu.fi/giellagasinstituutti/> >

Lapin yliopisto, saamentutkimus
< <http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Saamentutkimus> >

Lapin yliopisto, Arktinen keskus < <http://www.arcticcentre.org/> >.

Helsingin yliopisto, saamentutkimus
< <http://www.helsinki.fi/sup/suomalaisugrilainen/zsa.html> >

Sámi oahpahusguovddáš/ Saamelaisalueen koulutuskeskus < <http://www.sogsakk.fi> >

Kotimaisten kielten keskus < <http://www.kotus.fi> >

Sámi allaskuvla/ Sámi University College/ Saamelainen korkeakoulu < <http://samas.no/> >

Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš
(Sesam) < http://sa.uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88182 >

Sámi giellateknologiija guovddáš/ Saamen kieliteknologien keskus
< <http://giellatekno.uit.no/> >

Universitetet i Nordland, Bodø (luulajansaamen kieli) < <http://www.uin.no/> >

Høgskolen i Nord Trøndelag, Steinkjer (eteläsaamen kieli ja kulttuuri)
< <http://www.hint.no/> >